

(DER JUDE)

צייטשריפט

פיר אלע יודישע אינטערעסען.

ערשיינט יעדע וואָך.

פערלאג: חברה „אחיאסף“.

דער פרייז פיר רוססלאנד:
גאנץ יאָהרליך —.5 רוביל.
האלב יאָהרליך —.3 רוביל;
פיערטעל יאָהרליך 1.50 רו"כ.
מען קען אויך אויסצאהלען אין 3 ראטען:
ביים אבאנירען — 2 רוביל
דען 1טען אפריל — 2 „
דען 1טען אויגוסט — 1 „

ענדערען די אדרעססע קאסט 20 קאפ.

אבאנאמענטס פרייז יאָהרליך:
אָסטרייך-אונגארן —.6 פלארין.
האלביאָהריג —.3 "
פירטעליאָהריג 1.50 "
דייטשלאנד —.10 מארק.
ארץ ישראל —.12 פראנק.
אנדערע לענדער —.15 "
אמעריקא, ענגלאנד—.10 שילינג.

פרייז פון מודעות (אנצייגען):
פיר יעדער קליינע שורה פעטיט 10 קרייצער, 25 פפעניג, 10 קאפ.

Krakau. 26 April 1900. — נומר 17. — קראקויא, ניסן תר"ס.

ה. תר"ס ← וואכענ־קאלענדער (לוח) → 1900					
די טעג פון: חודש	וואָך	ניסן (אפריל) אפריל־קוויעטשען		נייער ס. אפריל	אלט. ס. אפריל
ל	זונטאג	א' דר"ח אייר.		29	16
א	מאנטאג	ב' „ „		30	17
ב	דינסטאג		(מאַי	1	18
ג	מיטוואך			2	19
ד	דאנערס.			3	20
ה	פרייטאג			4	21
ו	שבת	פ' קדושים.		5	22

טאג	יאהר	קורצע פערצייכנונגען פון דער יודישער געשיכטע.
א	ה.ש"פ ב.	איז נפטר געוואָרען המקובל ר' חיים וויטאל דער תלמיד פון אר"י.
ב	תתקכח	האָט שלמה אָנגעהויבען בויען דעם בית המקדש.
ב	ה.תרנט	געשטאָרבען אין ביאליסטאָק דער העברעאישער שריפט-שטעלער אברהם בער גאָטלאָבער.
ג	ה.תמ"ב	פערברענט אויף קדוש השם 5 אנוסים אין ליסאַבאָן.
ג	ה.תפ"ג	פערברענט אין מאָהילעוו פאראָלסק ר' ישעיה מחבר פון „באר היטב“ מיט זיין פרוי.
ג	ה.תקנ"ו	געבורטסטאָג פון יצחק כרמיה.
ה	ה.תקנט	נפטר געוואָרען הגאון ר' ישעיה ברלין (פיק) אין ברעסלוי.
ה	התרנ"א	דערהרג'ט געווארען 2 יודען דורך דעם המון אין קארפו.

אינהאלט:

צו אַבאנירען:

אין קראקא:
Administration „DER JUDE“, Krakau, Gertrudy 19.

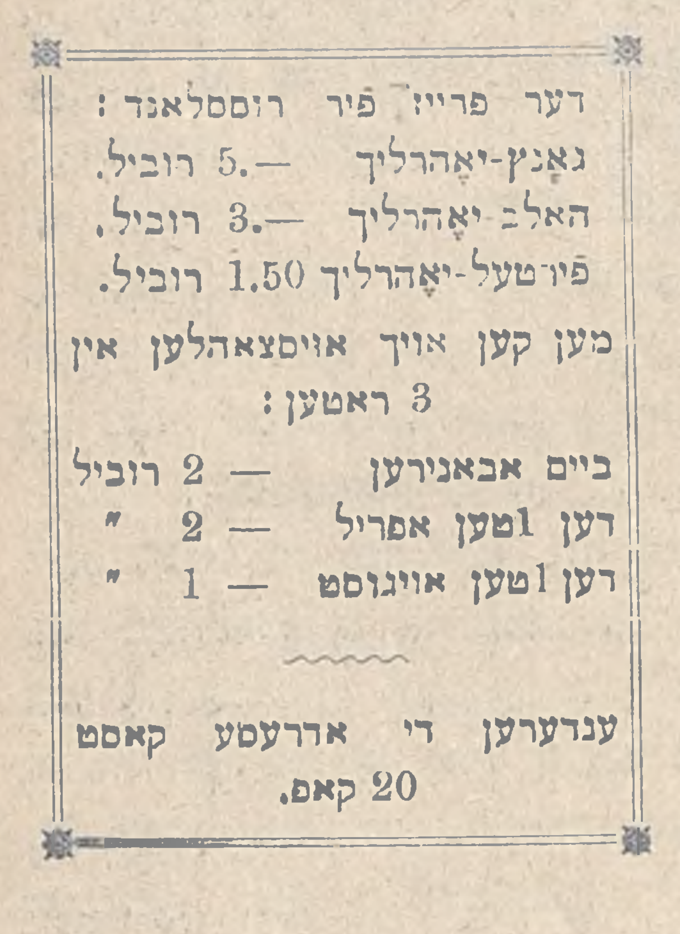
אין ווארשא:
Verlag „Achiasaf“, Warschau, Postkiste Nr 25, mündlich: Twarda 6, Thür II.

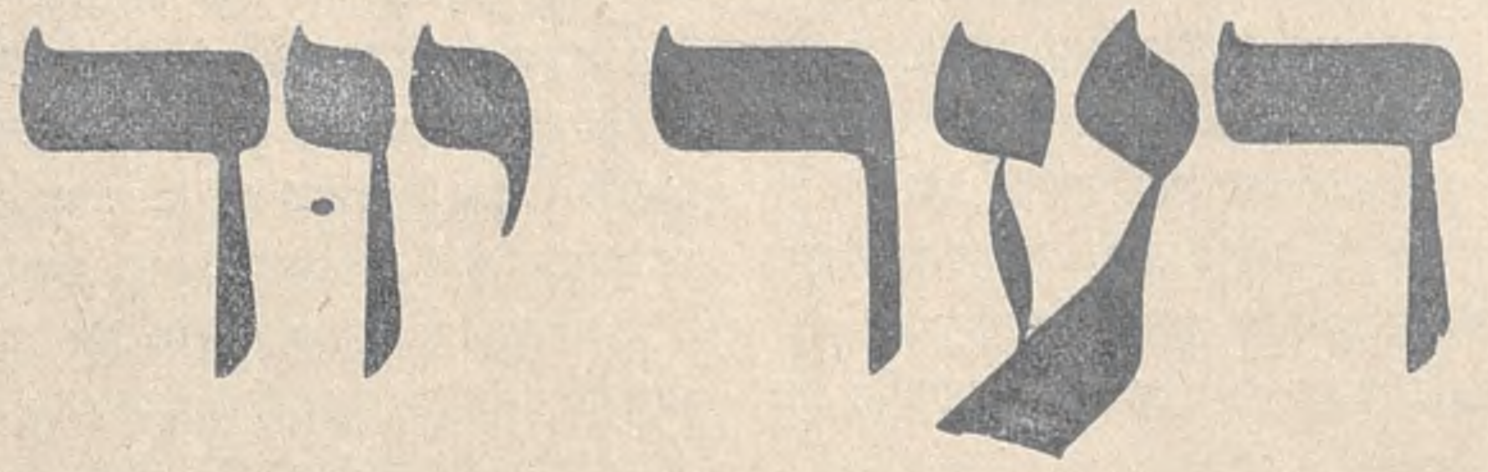
אין וויען:
E. Torczyner, Wien I, Rudolfsplatz 6.

אין לאָדז, ביי אונזערעם פערטרעטער:
S. Hochberg, Lodz, Cegielnianastr. 36.

„דער יוד“ איז אויך איינגעטראגען אין דער צייטונגספרייזליסטע דער ק. ק. עסטרייכישען פאָסט אונטער דער נומער:
1920 a Nachtrag VII.

II. Jahrgang. **DER JUDE.** Nr. 17.

צייטשריפט
פיר אלע יודישע אינטערעסען.
ערשיינט יעדע וואָך.
פערלאַג: חברת „אחיאסף".

אבאנאמענטס פרייז יאָהרליך:
אָסטרייך-אונגארן —.6 פלארין.
האַלביאָהריג —.3 "
פירטעליאָהריג 1.50 "
דייטשלאנד —.10 מארק.
ארץ ישראל —.12 פראנק.
אַנדערע לענדער —.15 "
אמעריקא, ענגלאנד—.10 שילינג.

פרייז פון מודעות (אנצייגען):
פיר יעדע קליינע שורה פעטיט 10 קרייצער, 25 פפעניג, 10 קאפ.
Erscheint Donnerstag.

Krakau, 26 April, 1900. נומער 17. קראַקויא, ניסן תר"ס.

יודישע קאלאניזאציאן אין טערקיי.

לאַנג האָבען געלעבט די אַזיאַטישע מְלוּכוֹת אָבגעטהיילט און אָבגעזונדערט׳פון איראָפּא. גרויסע לענדער ווי חינא, יאַפּאַן, טערקיי זענען געבליבען ווייט פון דער איראָפּעאישער בילדונג, פון די אַלע ערפינדונגען און ענטדעקונגען וואָס זענען געמאַכט געוואָרען אין אַלע וויסענשאַפטען און אַרבייטען. גרויסע לענדער, ווי קליינאַזיען, ארץ ישראל, סיריען, מעסאָפּאָטאַמיען וואָס זענען אַמאָל געווען רייך און גוט בעפעלקערט, זענען איצט פוסט ווי מִדְבָּרִיוֹת, זייערע פעלדער ווערען ניט בעאַרבעט, אוֹצָרוֹת אין זייערע בערג ליגען ניט אויסגעגראָבען. עס קומט אָבער איצט די צייט, ווען אויך אין אַזיען הויבט זיך אָן אַנייעס לעבען, אייזענבאַהנען הויבען אָן דורכצושניידען די אונגעהויערע וועלדער און בערג און פערבינדען די פערלאָזענע אַזיאַטישע מְדִינוֹת מיט איראָפּא. די רייכקייט פון אַזיען הויבט אָן צוצוציהען איראָפּעאישע קאַפּיטאַלען מיט פאַבריקאַנטען, וועלכע זוכען נייע אַרבייט און נייע מערק. אַזיען קען שוין מעהר ניט בלייבען ביי איהר פריהערדיגען אָבגעשלאָסענעם לעבען, זי מוז זיך צוזאַמענבינדען מיט דער געבילדעטער איראָפּעאישער וועלט. אין די לעצטע יאָהרען איז שוין איראָפּעאישע קולטור אריבערגעטראָגען געוואָרען קיין יאַפּאַן, שטיקער ערד זענען אָבגעריסען געוואָרען פון חינא דורך איראָפּעאישע פעלקער, רוסלאַנד בויט אייזענבאַהנען אין פרס, דייטשלאַנד און רוסלאַנד בויען אייזענבאַהנען אין קליינאַזיען, וואָס איז איינע פון די רייכסטע טערקישע מדינות. טערקיי וואָס האָט זיך אויסגעשפרייט אין אַזיען איבער גרויסע און פרוכטבאַרע לענדער, איז זעהר ווענינ בעוואהנט, זי האָט נאָך גענוג פלאַץ פאַר צעהנדליגע מיליאָנען מענשען, און ביי דעם איצטיגען לעבעדיגען פערקעהר צווישען אַלע לענדער קען טערקיי ניט בלייבען אויף לאַנג אַזוי וויסט און פוסט ווי איצט. די ענגשאַפט אין איראָפּאַ טרייבט די מענשען צו זוכען גליק אין פרעמדע לענדער און ניט לאַנג שוין איז די צייט, ווען דער שטראָם פון עמיגראַציאָן, וועלכער צוגיסט זיך דערווייל נור איבער אַמעריקא, וועט אָנהויבען אַריבערטראָגען גאַנצע הוואַליעס נייע מענשען קיין אַזיען. די זון פון בילדונג וואָס האָט מיט טויזענדער יאָהר צוריק געשיינט אין אַזיען איז ניט אייביג פאַר איהר פערגאַנגען, אַנייער פריהמאָרגען קומט אָן פאַר די מזרח לענדער און דאָרט, וואו עס האָט 2 טויזענד יאָהר נאָך אַנאַנד געהערשט אַפינסטערע נאַכט אָהן בילדונג און קולטור, דאָרט קומט ווידער אויף די זון און ברענגט מיט זיך אַנייעס לעבען. אויך טערקיי קען ניט בלייבען ווייטער אין איהר טיעפען שלאָף, אויך ביי איהר אין די טויערען קלאַפּט דער נייער גייסט. טערקיי אָבער קען נור צום לעבען אויפגעוועקט ווערען, ווען עס וועלען בעוואָהנט ווערען איהרע גרויסע מדינות וואָס פוסטעווען איצט, ווען אין איהרע מדינות וועלען קומען מענשען מיט קראַפט און ענערגיע, וועלכע וועלען קענען אויסנוצען אַלע קרעפטען פון איהר רייכער נאַטור. די עמיגראַציאָן פון פרעמדע מוז קומען, טערקיי וועט ניט זיין אים שטאַנד צו פערצאַמען דעם וועג פאַר נייע עמיגראַנטען.

ניט אַלע עמיגראַנטען אָבער זענען פאַר טערקיי גלייך, ניט אַלע וועלען האָבען פאַר איהר דעמזעלבען ווערטה. טערקיי, ווי אַ מאַהמעדאַנישע רעגירונג, קען ניט קוקען גלייכגילטיג אויף עמיגראַציאָן פון קריסטען, מיט וועלכע די טערקען פיהרען פון הונדערטער יאָהרען בלוטיגע מִלְחָמוֹת. די טערקען קענען ניט זיין צופרידען מיט דער פערגרעסערונג פון קריסטליכע איינוואָהנער, צוליעב וועלכע זי האָט שטענדיג צו טהוען מיט די איראָפּעאישע מלוכות. צווישען קריסטען און מאַהמעדאַנער איז אַ אייביגע שִׂנְאָה, וועלכע איז די סִבָּה פון שטענדיגע אונאָרדענונגען און בונטען, און דערפאַר איז אונמעגליך, אַז עס זאָלען רוהיג קענען לעבען צוזאַמען קריסטען און מאַהמעדאַנער. פון דער געשיכטע זעהען די טערקען אַז די קריסטען האָבען זיך שטענדיג געגראָבען אונטער דער מְלוּכָה און זיי האָבען איהר צעריסען אֵיבָרִים־ווייז. פערגרעסערן די צאָהל פון קריסטען אין טערקיי הייסט נאָך מעהר פערשטאַרקען ביי איהר די ראָליע פון פרעמדע מלוכות און זיי צושטעלען פיעל נייע געלעגענהייטען זיך אַריינצומישען אין איהר לעבען. נאָר פון אַ עמיגראַציאָן קען זיך טערקיי ניט אָבזאָגען, אויב זי וויל נור לעבען, און איהר שטעהט פאַר זיך אַליין אויסצוקלויבען פאַסענדיגערע עמיגראַנטען כָּל זְמַן זי האָט נאָך די בְּרֵירָה. פון אַלע איראָפּעער אָבער זענען די יודען די איינציגע, צו וועלכע אַנשטאַט שנאה הערשט ביי די טערקען פריינדשאַפט און ברודערשאַפט. בְּעֵת ביי אַלע פעלקער פון דער וועלט ווערען די יודען בעהאַנדעלט ווי שטיפקינדער, פון וועלכע מען וויל פָּטוּר ווערען, געפינען די יודען שטענדיג אין טערקיי אַ היים וואו עס איז ניטאָ קיין אונטערשיעד צווישען זיי און די מאַהמעדאַנער. מיט 400 יאָהר צוריק, בעת מען האָט די יודען געטריבען פון שפּאַניען, איז טערקיי געווען דאָס איינציגע לאַנד וועלכע האָט פריינדליך אויפגעעפענט איהרע טויערען פאַר די אומגליקליכע יודען. די טערקישע רעגירונג האָט שוין פיעל מאָל אויסגעדריקט איהר צוטרויען צו איהרע יודישע אונטערטהאַנען און איהר צופריעדענהייט מיט איהרע יודישע בעאַמטע. די פריינדשאַפט און צוטרויען צו די יודען, וואָס איז פון תָּמִיד אָן געווען אין טערקיי, ווייזט שוין דער רעגירונג און דעם פאָלק אין וועלכע עמיגראַנטען טערקיי קען געפינען איהר הילף. נור די יודישע עמיגראַציאָן איז אים שטאַנד צו ראַטעווען טערקיי פון דעם אָבגרונד אין וועלכען זי פאַלט. די יודען וועלען קומען אין לאַנד אַלס פריינד און וועלען בעלעבען דעם האַנדעל, אויפהויבען די לאַנדווירטשאַפט, בויען פאַבריקען, שאַפען נייע קוועלען פון פַּרְנָסָה און רייכקייט און אַריינבלאָזען אַ נייע נְשָׁמָה אין דעם שוואַכען גוף פון דער טערקישער מְלוּכָה, עס

וועט קומען די צייט, ווען די יודען וועלען אָנהויבען שפּיעלען אין טערקיי אַ גרעסערע ראָליע, ווייל דאָס פֿאָדערן אויך די אינטערעסען פֿון טערקיי. פֿון אַלע מעגליכע עמיגראַנטען זענען די יודען פֿאַר טערקיי די בעסטע און ניצליכסטע. די טערקישע רעגירונג הויבט שוין אַליין אָן צו פֿערשטעהן ווי נייטהיג עס איז פֿאַר איהר די עמיגראַציאָן און זי פֿיהלט אַז פּאַסענדיגע און ניצליכע עמיגראַנטען קען זי האָבען נור אין מאַהמאַדאַנער און יודען, אָבער אַזוי ווי די טערקישע נאַציאָן איז זעהר קליין אין צאָהל בלייבט איהר נור איבריג אַ יודישע עמיגראַציאָן. דאָס איינזעהענדיג האָט טערקיי אָנגעהויבען צו מאַכען קאָלאָניעס אין קליינאַזיען, וואָס ליגט אין צפֿון זייט פֿון ארץ ישראל. די קאָלאָניעס גרינדעט זי פֿאַר מאַהמעדאַנער און פֿאַר עטליכע טויזענד רומענישע יודען. זי גיט זיי ערד און אַלסדינג וואָס עס איז נייטהיג צו דער קאָלאָניזאַציאָן, זי גיט זיי רייזעקאָסטען און אויך פּעסער פֿאַר די יודען, וועלכע קענען ניט קריגען פּעסער פֿון דער רומענישער רעגירונג. די קאָלאָניעס וועלען זיין אויף דעם וועג, וואו עס וועט געהן די דייטשע באַגדאַדער אייזענבאַהן, מיט דעם בעווייזט די טערקישע רעגירונג נאָך אַמאָל איהר פֿריינדשאַפֿט צו יודען און ווי זי שעצט די יודישע קאָלאָניזאַציאָן. אֱמֶת, ניט אין אַלע איהרע לענדער לאָזט נאָך טערקיי אַריין יודען, אָבער ניט ווייט איז די צייט ווען אויך פֿאַר איהרע אַנדערע לענדער וועט טערקיי מוזען זוכען איינוואָהנער. נעבען קליינאַזיען ליגען סיריען און ארץ ישראל, דיביידע לענדער האָבען אין די אַמאָליגע צייטען געהאַט 30 מיליאָן איינוואָהנער און איצט האָבען זיי נור 3 (סיריען 2½ מיליאָן און ארץ ישראל ½ מיליאָן), די ביידע לענדער, וואָס זענען בעריהמט מיט זייערע רייכקייט, קענען ווייטער ניט פֿערבלייבען אַזוי וויסט און פֿערלאָזען ווי ביז איצט. די אייזענבאַהנען, וואָס מען בויט אין די ביידע לענדער, וועלען אויך פֿאַר זיי ברענגען אַ אומקעהרעניש. דער טייך פֿון עמיגראַציאָן וועט פֿריהער אָדער שפּעטער זיך אָנהויבען גיסען אויך אין די ביידע לענדער, און פֿאַר טערקיי שווימט איצט אַרויס די פֿראַגע, וועלכע קאָלאָניזאַציאָן איז פֿאַר איהר בעסער און ניצליכער. דערווייל מאַכט נאָך טערקיי שוועריגקייטען ביי דער קאָלאָניזאַציאָן אין ארץ ישראל און סיריען, די שוועריגקייטען מאַכט זי ניט פֿאַר יודען אַליין, דיזעלביגע אָדער נאָך גרעסערע שוועריגקייטען האָבען די קריסטען, וועלכע ווילען זיך בעזעצען אין ארץ ישראל, אָבער ניט לאַנג נאָך וועט טערקיי קענען אָבהאַלטען די עמיגראַציאָן פֿון אייראָפּאַ. איהר איצטיגע קאָלאָניזאַציאָן אין קליינאַזיען איז נור אַ אָנהויב פֿון גרעסערע קאָלאָניזאַציאָנסאַרבייטען, וועלכע וועלען סוף כָּל סוף זיך אָנהויבען אין גאַנץ טערקיי, און די טובות, וועלכע טערקיי טהוט איצט די יודישע עמיגראַנטען פֿון רומעניען בעווייזען, אַז טערקיי הויבט אָן צו פֿערשטעהען ווי וויכטיג עס איז פֿאַר איהר דוקא אַ יודישע עמיגראַציאָן, און דאָס שטאַרקט אין אונז די האָפֿענונג, אַז אויך פֿאַר די עמיגראַציאָן אין פּאַלעסטינא וועט נאָך קומען אַ בעסערע און גליקליכערע צייט.

י. ל.

פּאָליטישע איבערזיכט.

ראָבערטס נִצְחוֹנוֹת, קראָניעס געפֿאַנגענשאַפֿט און זשובערס טויט האָבען די קראַפֿט פֿון די בויערען ניט געבראָכען. מיט נייעם מוטה פֿיהרען זיי ווייטער די מִלְחָמָה און זאָגען זיך נאָך אַליין ניט אָב פֿון דער האָפֿנונג צו בעפֿרייען זייער לאַנד פֿון די ענגלענדער. ראָבערטס שטעהט נאָך אַליין מיט זיין גרויסען חַיִל פֿון 50,000 מאַן אין בלעמפֿאָנטיין און געהט ניט ווייטער, ווייל זיין חַיִל האָט ווייניג פֿערד און ווייניג פּראָוויאַנט. טהיילען פֿון זיין חַיִל ליגען צושפּרייט איבער פֿערשידענע ערטער פֿון אָראַניען, כְּדֵי זיך צו זיכערען דעם וועג פֿון קאַפּלאַנד. מיט די טהיילען פֿיהרען איצט די בויערען אָפּטע מִלְחָמוֹת. אין די לעצטע צוויי וואָכען האָבען זיי אין איינינע ערטער אָבגעהאַלטען נִצְחוֹנוֹת און גענומען ביז 2000 ענגלענדער אין געפֿאַנגענשאַפֿט. די נייע נִצְחוֹנוֹת פֿון די בויערען זענען געווען גאָר אומגעריכט פֿאַר ענגלאַנד און פֿאַר דער גאַנצער וועלט, וועלכע הערט זיך ניט אויף צו וואונדערען איבער די גְבוּרָה פֿון אַזאַ קליינעם פֿאָלק. ראָבערטס לאַגע איז דורך די בויערישע נִצְחוֹנוֹת געוואָרען ווייניגער זיכער און ער האָט דערפֿאַר אַרויסגעפֿאָדערט הילף פֿון גענעראַל בולער, וואָס איז ביז איצט געשטאַנען ביי דער בעפֿרייטער שטאָדט לעדיסמיט. די טראַנסוואַלער אָבער סטאַרען זיך ניט צו דערלאָזען בולער'ן אויספֿילען דעם בעפֿעהל, זיי האָבען מיט איהם אָנגעהויבען זיך צו שלאָגען, זיי האָבען אָנגעהויבען ווידער באָמבאַדירען לעדיסמיט, כְּדֵי בולער'ן אויפֿצוהאַלטען אויף זיין וועג. איין טהייל פֿון ענגלישען חַיִל געהט קיין

פֿעליעטאָן.

דער סדר פֿון פּסח ביי די מאַראַנען.

פֿון א. ש. פֿריעדבערג.

מיט דעם נאָמען מאַראַנען האָבען די קריסטען אין שפּאַניען אָנגערופֿען די יודען, וואָס זענען געווען קריסטען נור צום שיין, פֿון אויסען, און אינווענינ אים טיפֿען הארצען זענען זיי געבליבען טרייע יודען, וואָס דער פֿונק פֿון אונזער אמונה איז ביי זיי ניט פֿערלאָשען געוואָרען, פֿיעל דורות נאָכדעם ווי זייערע עלטערן האָבען זיך געטויפֿט. פֿיעל יודישעס בלוט איז פֿערגאָסען געוואָרען, ביז עס איז ביי יודען רעכט געוואָרען אָבצוזאָגען זיך פֿון דער אמונה פֿון אונזערע אבות, נאָר וואָס מעהר די נייע אמונה איז אויפֿגעדרענגט געוואָרען דורך נויט, דורך צוואַנג, איז אַלץ ביי די מאַראַנען טייערער געוואָרען זייער אַלטע אמונה, וואָס איז אַרויסגעריסען געוואָרען ביי זיי פֿון האַרצען מיט אַ גרויסען חלק פֿון זייער לעבען, פֿון זייער נשמה.

צוויי זאַכען זענען טייער געווען ביי די מאַראַנען, וואָס צוליעב זיי זענען זיי געגאַנגען אין פֿייער. דאָס איז געווען דער סדר פֿון פּסח, און כל נדרי אים יום כפור. דער כל נדרי איז ביי זיי טייער געווען, ווייל דאָס איז אַ תפלה צו מבטל זיין אַלע שבועות זיי זאָלען זיין אמת'ע קאַטהאָליקען. דער סדר אים פּסח איז ביי זיי טייער געווען, ווייל ער דערמאַנט אָן די פֿרייהייט וואָס גאָט האָט געשענקט אונזערע עלטערן, אַרויסנעהמענדיג זיי פֿון גלות מצרים, די ביידע צערעמאָניעס האָבען זיי זיך געסטאַרעט צו מאַכען בצבור, צוזאַמען מיט זייערע ברידער. דערצו פֿלעגען זיי אויסקלייבען ווייטע אָבגעלעגענע ערטער, אין הוילען פֿון בערג.

בעזאָנדערס פֿיעל האָבען די מאַראַנען געליטען אין שפּאַניען אין דער צייט פֿון קעניג פֿערדינאַנד מיט זיין פֿרוי איזאַבעלא, וועמעס נעמען זענען מיט בלוט אויפֿגעשריבען אין דער יודישער געשיכטע.

אין שפּאַניען איז שוין געווען געגרינדעט די אינקוויזיציע און אַלס גראָס-אינקוויזיטאָר איז בעשטימט געוואָרען דער בעוואוסטער גרויזאַמער מענשענפֿרעסער, טהאָמאַש טאָרקוועמאַדע, וואָס האָט זיך געבאָדען אין בלוט פֿון די מאַראַנען און טויזענדער פֿון זיי געברענט און געבראָטען.

צו יענער צייט איז געקומען קיין טאָלעדאָ, די הויפּשטאָדט פֿון שפּאַניען דאָן יצחק אברבנאל מיט זיין פֿאַמיליע. די טאָלעדער יודען האָבען זיך מיט דעם בעריהמטען מאַן זעהר דערפֿרעהט. דער בעוואוסטער גביר, דאָן אברהם סעניאָר בנבנשתי, וואָס האָט געהאַלטען די אַקציז פֿון די קעניגליכע אָבצאָהלונגען, האָט איהם גלייך צוגענומען צו אַ שותף אין זיינע גרויסע געשעפֿטען. איינינע חדשים דערנאָך האָט דאָן יצחק בעקומען אַ איינלאַדונג אין קעניגליכען הויף, דאָרט האָט דער קעניג איהם געמאַכט צו זיין פֿינאַנצמיניסטער.

אַכט יאָהר האָט ער געהאַט די גרויסע שטעלע, איז אין דער צייט זעהר רייך געוואָרען און געליעבט און געשעצט געווען פֿון אַלע האָפֿלייט. אונטער דער צייט האָט ער צוויי שידוכים געטהון מיט זיינע זיהן. זיין עלטערער זוהן, דאָן לעאָן אברבנאל האָט געהייראַטעט די טאָכטער פֿון זיין פֿאָטער'ס שותף, דאָן אברהם בנבנשתי, זיין יונגערער זוהן, דאָן יוסף, האָט געהייראַטעט די טאָכטער פֿון דעם בעריהמטען געעהרטען ראש הקהל פֿון דער שטאָדט סעווילא, ר' שלמה אבן ווירגא (פֿערפֿאַסער פֿון דעם בעוואוסטען ספר „שבט יהודה"). די אַלע 3 מחותנים, דאָן יצחק, דאָן אברהם און ר' שלמה זענען געווען ווי 3 גוטע מלאָכים צו בעשיצען אונזער פֿאָלק אין שפּאַניען. אין יענער צייט האָט דער בלוטמענש טאָרקוועמאַדע אַרויסבעקומען פֿון פֿערדינאַנדען אַ בעפֿעהל, צו פֿערטרייבען אַלע יודען פֿון זייער לאַנד. ער האָט איהם איינגערעדט אַז נור בזכות דעם זענען זיי מצליח אין זייערע מלחמות, וואָס זיי טהון גאָטס ווילען און פֿערטרייבען דאָס פֿאָלק וואָס גאָט האָט עס פֿיינד. דער שטרענגער אוקאַז איז אַרויס, דאָס אין פֿערלויף פֿון 4 חדשים זאָל קיין יוד בלייבען אין שפּאַניען, זייער פֿערמעגען אָבער מוז בלייבען אין לאַנד. דער יוד וואָס וועט עפּיס דערפֿון וועלען מיטנעהמען, וועט בעשטראָפֿט ווערען מיט'ן טויט. עס איז געוואָרען אַ יאָמער און קלאָג ביי אַלע יודען, דאָן יצחק און אַלע יודישע גרויסע לייט האָבען פֿאַר-

צָפוֹן זייט פֿון טראַנסוואַל און צו דעם צוועק האָט ענגלאַנד געקראָגען ערלויבעניש ביי דער פּאָרטוגאַלישער רעגירונג דורכצופֿיהרען איהרע סאָלדאַטען דורך פּאָרטוגאַליענס אַלאַנד וואָס ליגט ניט ווייט פֿון טראַנסוואַל.

בְּעֵת אין אַפֿריקאַ איז נאָך דאָ גאַנץ וועניג אויסזיכטען אויף אַ גיכען סוֹף פֿון דער מִלְחָמָה פֿאָהרט איצט אַ דעפּוטאַציע פֿון טראַנסוואַלער צו די אייראָפּעאישע מְלוּכוֹת בעטען אַז מען זאָל זעהן צו מאַכען שָׁלוֹם, נאָר אָבער מיט דעם תְּנַאי אַז טראַנסוואַל און אָראַניען זאָלען בלייבען זעלבסטשטענדיג. די דעפּוטאַציע איז איצט אין האָלאַנד און זי איז אָנגענומען געוואָרען פֿון דער האָלענדישער רעגירונג. האָלאַנד אָבער איז צו שוואַך זי זאָל קענען וואָס עס איז טהון פֿאַר די בעפֿריינדעטע בויערען און פֿאַר די אַנדערע מְלוּכוֹת איז טראַנסוואַל צו פֿרעמד, אַז זיי זאָלען זיך צוליעב די בויערען אַריינלאָזען אין אַ געפֿעהרליכע מִלְחָמָה. דערום האָט די דעפּוטאַציע וועניג אויסזיכטען אויף צו דערגרייכען איהר צוועק. חאָטש גאַנץ אייראָפּאַ האַלט פֿאַר די בויערען, אָבער אין פּאָליטיק גילט אויך דאָס זעלבע גלייכוואָרטיל ווי אין מִסְחָר: האַנדעלשאַפֿט איז ניט קיין ברידערשאַפֿט. דער האַס געגען ענגלאַנד איז וועגען דער איצטיגער מִלְחָמָה אַזוי שטאַרק, אַז בְּעֵת דער ענגלישער קראָנפּרינץ איז דורכגעפֿאָהרען איבער בריסעל האָט אַ זעכצעהן יעהריגער יונגיל איהם געוואָלט דערשיסען. דער יונגיל — סיפּידאַ הייסט ער — איז פֿריהער געוועזען אויף אַ פֿאָלקספֿערזאַמלונג, וואו עס איז פֿיעל גערעדט געוואָרען פֿאַר די בויערען און געגען די ענגלענדער. דאָס האָט געמאַכט אויף דעם נאַרישען יונגיל אַזאַ רוֹשֶׁם אַז ער האָט בעשלאָסען צו דער׳הַרְגֶ׳נען דעם פּרינץ. ער האָט צוויי מאָל אויסגעשאָסען, אָבער די קוילען האָבען ניט געטראָפֿען. דער יונגיל איז אַרעסטירט.

פֿון דער איצטיגער מִלְחָמָה האָט מעהר פֿון אַלעמען נוצען געהאַט רוסלאַנד. וועגען פֿיעל פֿון איהרע פֿריעדליכע נִצְחוֹנוֹת אין פֿערשידענע לענדער האָבען מיר שוין פֿריהער געשריבען. איצט זענען צוגעקומען נאָך צוויי נייע נִצְחוֹנוֹת: אין הינא האָט רוסלאַנד געקראָגען די ערלויבעניש צו בויען אייזענבאַהנען ביז דער הויפּטשטאָט פּעקין, און אין בולגאַריען איז שטאַרק פֿערגרעסערט געוואָרען רוסלאַנדס איינפֿלוס. זינט בולגאַריען איז בעפֿרייט געוואָרען פֿון טערקיי אין 78-סטען יאָהר ווערט זי בעאיינפֿלוסט דאָ פֿון רוסלאַנד און דאָ פֿון עסטרייך. רוסלאַנד און עסטרייך האָבען זיך תָּמִיד בעמיהט אויסצובּרייטען זייער הערשאַפֿט איבער די מְלוּכוֹת וואָס ליגען אויף דער באַלקאַנהאַלבאינזעל (בולגאַריען, סערביען, רומעניען, צאַרנאַגאָריע), אין די לעצטע יאָהרען ווערט אָבער דאָרטען אַלײן שטאַרקער רוסלאַנדס איינפֿלוס. און איצט בְּעֵת ענגלאַנד איז פֿערנומען אין אַפֿריקאַ און עסטרייך איז צוריסען דורך די אינווענינסטע אונאָרדנונגען לייעט רוסלאַנד געלד פֿאַר בולגאַריען און דערפֿאַר קריגט רוסלאַנד דאָס רעכט צו קאָנטראָלירען בולגאַריענס פֿינאַנצען און בולגאַריענס חַיִל. פֿערדינאַנד דער פֿירסט פֿון בולגאַריען איז נאָך ניט אין גאַנצען אונאַבהענגיג פֿון טערקיי. דורך די פֿריינדשאַפֿט פֿון רוסלאַנד פֿערהאָפֿט ער צו ווערען אין גאַנצען זעלבסטשטענדיג פֿון סולטאַן און קריגען דעם קעניגליכען טיטעל.

מיט ענגלאַנדס מִלְחָמָה בענוצט זיך אויך פֿראַנקרייך. זי סטאַרעט זיך צו פֿערגרעסערען איהרע הערשאַפֿט אין אַפֿריקאַ. אין צָפוֹן אַפֿריקאַ געהערט איהר אַלזשיר, דערביי ליגט אַ זעלבסטשטענדיגע מְלוּכָה מאַראָקאָ. פֿראַנקרייך דערווייטערט אַלײן מעהר איהרע גרענצען פֿון אַלזשיר און זי נעהמט מיט אייזערנע רינגען אַרום מאַראָקאָ, וועלכע וועט מוזען ווערען אַבהענגיג פֿון פֿראַנקרייך. פֿאַר די דאָרטיגע יודען וואָלט דאָס געוויס געוועזען זעהר אַ גרויס גליק, ווייל די יודען ווערען אין מאַראָקאָ שטאַרק פֿערפֿאָלגט און ליידען פֿון די פֿאַנאַטישע און ווילדע איינוואָהנער ווי אין די אַמאָליגע צייטען אין אייראָפּאַ.

אין פֿראַנקרייך איז איצט אַ גרויסער יוֹם־טוֹב, וואָס דערמאַנט די אַמאָליגע רוהיגע און גלענצענדע טעג פֿון איהר לעבען. אין פּאַריז האָט זיך געעפֿענט די וועלטאויסשטעלונג. אין דער אויסשטעלונג נעהמען אַנטהייל 39 מְלוּכוֹת. די אויסשטעלונג פֿעראייניגט אַלע נאַציאָנען פֿון דער ערד אין זייער אַרבייט צו פֿערבעסערען און פֿערשענערען דאָס מענשליכע לעבען. יעדע מְלוּכָה האָט דאָרט איהרע פּאַלאַצען, יעדע טעכנישע אָדער קינסטליכע אַרבייט האָט דאָרט איהרע מוסטערן. אין דער אויסשטעלונג קען מען זעהן אַלסדינג וואָס די מענשהייט האט אויפֿגעטהון אין די לעצטע הונדערט יאָהר, אין דער אויסשטעלונג קען מען פֿערגלייכען דעם מַצָּב אין האַנדעל, פֿאַבריקאַציאָן, בילדונג און קונסט פֿון אַלע פֿעלקער פֿון דער וועלט. פֿון דער אויסשטעלונג בעקאַנט זיך איין פֿאָלק מיט דער אַר־

געשלאָגען זייער גאַנץ פֿערמעגען כּדי די גזרה צו מבטל זיין. עס האָט אָבער קיין זאַך ניט געהאָלפֿען. דאָס אומגליק איז אונמעגליך געווען אָבצווענדען.

די אויסוואַנדערער האָבען זיך צושפּרייט אין אַלע לענדער, אויף אַלע ימים. אַ טהייל איז אַוועק אין טערקיי, וואו יודען האָבען פֿון קיין צרות ניט געוואוסט; אַ טהייל אין ארץ ישראל, אַ טהייל איז אַוועק נאָך נאַוואַרע, אַ מלוכה וואָס ליעגט אין צפון זייט שפּאַניען, וואוהין עס האָט געזאָלט אויסוואַנדערען דאָן אברהם בנבנשתי מיט זיין גאַנצער פֿאַמיליע, אַ טהייל איז אַוועק נאָך איטאַליען, נאָך אַפֿריקאַ, און וואוהין זייערע פֿיס האָבען זיי געטראָגען. דער גרעסטער טהייל אָבער האָט זיך צו געגרייט אויסצוואַנדערן נאָך פּאָרטוגאַל, ווייל דאָס לאַנד ליגט נעבען שפּאַניען — אין דער האָפֿנונג, דאָס די מלוכה פֿון שפּאַניען וועט זיך אַרומזעהען, דאָס אָהן יודען ווערט פֿון איהר מסחר אַ תל-עולם און וועט געוויס בּאַלד די גזרה אָברופֿען און זיי ערלויבען צוריק צו קומען קיין שפּאַניען.

די צוויי מחותנים, די גרעסטע יודישע מאַגנאַטען, דאָן יצחק אברבנאל און דאָן אברהם בנבנשתי, זענען שוין געוועזען גרייט אויסצו-וואַנדערן גלייך מיט זייערע אונגליקליכע ברידער נאָך נאַוואַראַ און נעאַפּאָל. אָבער פּלוצלינג איז דאָן אברהם גערופֿען געוואָרען צו דער קעניגין איזאַבעלאַ. זי האָט איהם ערקלערט, דאָס זי קען פֿון זיך ניט אָבלאָזען אַזאַ געטרייען דינער ווי ער איז, און ער מוז מיט זיין פֿאַמיליע זיך טויפֿען און אויף זיין שטעלע בלייבען, עס וועלען איהם קיין חכמות ניט העלפֿען, ער זאָל ניט מיינען, דאָס ער וועט זיך בעפֿרייען פֿון איהר מיט דעם טויט — דען ווען ער וועט איהר ניט פֿאָלגען, וועט זי זיך נוקם זיין אָן אַלע יודען, זיי וועלען דערפֿאַר בעצאָהלען מיט זייער לעבען.

וואָלט עס זיין אָן איהם געווענדט, אָן זיין אייגענעם לעבען, וואָלט ער גלייכער טויזענד מאָל זיך דעם טויט געמאַכט, איידער אָבצוטרעטען אויף דער עלטער פֿון זיין אמונה. עס איז אָבער געגאַנגען אום דאָס לעבען פֿון הונדערט טויזענדער יודען, דאָ האָט ניט געהאָלפֿען קיין געבעט, קיין טהרערען, איזאַבעלעס האַרץ איז געווען האַרט ווי אַ שטיין. און דער אלטער ר׳ אברהם האָט געמוזט מיט אַ געבראָכען האַרץ טהון איהר ווילען. ער האָט געלאָזט רופֿען צו זיך זיין איינציגען זוהן דאָן דוד בנבנשתי, דער פֿאָטער איז מיט אהם אריין אין אַ בעזונדער קאַבינעט און איהם דערצעהלט פֿון זייער ביטערער לאַגע. לאַנג האָבען ביידע געוויינט, געקלאָגט, אויסגעגאָסען ימים טהרערען פֿאַר גאָט אין הימעל. דער פֿאטער האט גענומען ביים זוהן א הייליגע שבועה אז ער זאל אין הארצען בלייבען אַ הייסער יוד און זיינע קינדער געוואהנען אָן יודישקייט. דעמזעלבען טאָג איז דאָן אברהם אַרויסגעפֿאָהרען אין דער קעניגליכער קאַרעטע מיט זיין פֿרומער פֿרוי מיט זיין פֿערהייראַטהעטען זוהן מיט זיין שנור מיט זיין קליין אייניקיל, אַ איין יאהריגע מיידיל, און געקומען אין קלויסטער סאַנטא מאַריע, דאָרט האָבען שוין אויף זיי געוואַרט דער קעניג מיט דער קעניגין מיט זייער בישאָף, און זיי אַלעמען אָבגעטויפֿט און זיי נייע נעמען געגעבען, דאָן אברהם האָט בעקומען דעם נאָמען דאָן פֿערנאַנדאָ, נאָך זיין קעניגליכען טויפֿפֿאַטער, און דער פֿאַמיליענאָמען בנבנשתי איז אומגעביטען געוואָרען אויף קאָראָנעל, דאָס הייסט: געהעריג צו דער קרוין פֿון שפּאַניען. זיי האָבען אָבער ניט לאַנג געלעבט אין דער נייער אמונה. דאָן פֿערנאַנדאָ קאָראָנעל, געוועזענער דאָן אברהם בנבנשתי, איז באַלד דערויף געשטאָרבען פֿון צער און עגמת נפש. זיין ווייב, זעהענדיג די צערמאָניע ווי די גלחים האָבען זיך נוהג געווען מיט זיין גוף ביי דער קבורה איז שוויינענדיג אַנידערגעפֿאַלען אַ טוידטע אויף זיין קבר, דען די נשמה איז איהר אַרויס פֿון צוקלעמונג. דאָן יואַן קאָראָנעל, דעם געוועזענעם דאָן דוד בנבשתי, האָט דער קעניג געוואָלט איבערגעבען זיין פֿאָטערס גרויסע שטעלע, ער אָבער האָט עס ניט געוואָלט און פֿון קעניג פֿערלאַנגט ער זאָל איהם מאַכען צום געזאַנדטען אין די קעניגליכע הויפֿען פֿון די בעפֿריינדעטע מלוכות, זיין כונה איז געווען, זיך צו געפֿינען נאָהנט פֿון זיינע געוועזענע ברידער און זיי נאָך מעגליכקייט העלפֿען און בייזשטעהען אין דער נויט.

עטוואָס אַנדערש האָט זיך אויסגעלאָזען פֿון דער פֿאַמיליע אברבנאל. דעם קעניג און דער קעניגין איז געווען אַ שאָד אָבצולאָזען פֿון זיך אַזאַ ניטצליכען מיניסטער. נאָר טאָרקוועמאַדע און זיין חברה האָבען ניט געוואָלט, אברבנאל זאָל בלייבען אין קעניגליכען הויף. טאָמער וועט ער מיט זיין חכמה איבעררייעדען די קעניגין, אראָבצונעהמען פֿון די יודען די שווערע גזרה. זיי האָבען דעריבער אויסגעקלערט איין פּלאַן ווי די גאַנצע פֿאַמיליע אָבצוטויפֿען. אברבנאלס אַ שנור איז געווען אַ טאָכטער פֿון דאָן פֿערנאַנדאָ קאָראָנעל, דעם

בייט און לעבען פון אנדערע פעלקער, מיט דעם העלפט די אויסשטעלונג דער פערבעסערונג פון לעבען, ווייל די פערבעסערונגען וואס זענען געמאכט געווארען אין איין ארט ווערען בעקאנט דער גאנצער וועלט. די אויסשטעלונג ברענגט אויך נעהנטער איין פאלק צו דעם אנדערען, און דערפאר האט דער פראנצויזישער מיניסטער מיט רעכט בעגריסט די אויסשטעלונג אלס איין ארבייט פון פרידען, וואס פעראייניגט די גאנצע וועלט. די אויסשטעלונג איז געעפענט געווארען מיט גרויס פאראד, די גאנצע שטאדט איז אויסגעפוצט מיט פלאגען, יעדען טאג בעזוכען די אויסשטעלונג אנ'ערך פון 150 טויזענד מענשען. צוליעב דער אויסשטעלונג קומען צופאהרען געסט פון דער גאנצער וועלט, צווישען די געסט ווארט פאריז אויך אויף דעם רוסישען קייזער און אויף אנדערע מלכים און פרינצען. די אויסשטעלונג האט שוין איצט געגעבען די פראנצויזען די געלעגענהייט אויסצודריקען זייער פריינדשאפט צו רוסלאנד. בעת דער אויסשטעלונג, וואס ליגט ביים טייך, האט מען געעפענט א נייעם בריק וואס טראגט דעם נאמען אלעקסאנדער דער דריטער, איין פלאץ אויף דער אויסשטעלונג האט געקראגען דעם נאמען ניקאלאי דער צווייטער, און אויף דעם פלאץ און ביים בריק האט מען געשריען לכבוד רוסלאנד און לכבוד דעם קייזער. אויך די דייטשען געהמען א גרויסען אנטהייל אין דער פאריזער אויסשטעלונג, די דייטשע סוחרים האבען מיט א דעפעשע גראטולירט די פראנצויזען מיט דער אויסשטעלונג. דערמיט איז נאך איין שריט געטהון געווארען צו מאכען שלום צווישען די צוויי גרויסע נאציאנען, צווישען וועלכע ס'איז נאך עד היום ניט אויסגעלאשען געווארען די שנאה פון דער מלחמה אין 70-סטען יאהר.

י. ל.

יודישע שטעדט און שטעדטליך.

נאך פסח... די שטעהענדיגע בלאטע אין די יודישע שטעדטליך האט שוין אנגעהויבען טריקענען, מען קען שוין געהן אהן טיעפע קאלאשען אויף אויסגעטרוקענטע שטעשקעס, פון די יודישע הייזער האט מען אויך א דאנק דעם ליעבען יום טוב די בלאטע ארויסגעווארפען און וואו עס האט זיך נור געפונען חמץ האט מען עס ארויסגעקעהרט אדער פערברענט. ריין, שען איז איצט אין די יודישע הייזער. נאר האט מען באמת זיך אבגערייניגט פון דער בלאטע? האט מען באמת פערברענט דעם גאנצען חמץ? א ניין, די אמתע בלאטע און חמץ איז אין די יודישע שטעדטליך איבערגעבליבען. ניט מיט קיין לאפעטעס, בעזעמס און פייער קען מען זיי אויסרייניגען, אויסקעהרען און פערברענען.

אט נאט אייך א גרויס שטיק חמץ און שטיקער בלאטע פון נ א ו ו א ג ר א ד־ו ו א ל י נ ס ק (וואהל. גוב.). אין דער שטאדט איז 28 יאהר בשלום געזעסען אויף דער קאזיאנער ראבינער שטול א ביכער־פיהרער. עס איז אין שטאדט געוועזען שטיל און רוהיג. יודישע קינדער זענען געבוירען געווארען, יודען האבען חתונה געהאט, יודען זענען געשטארבען און דער ראבינער האט אויסגעצייכענט זיי אלע פערשריעבען אין די ביכער. די שטאדט האט ליעב בעקומען איהר ראבינער וואס היט אב זיין געשעפט און מישט זיך ניט אין קיין שטעדטישע זאכען; מיט דעם געלד פון דער קאראבקע און אנדערע שטעדטישע הכנסות איז מען זיך בעגאנגען הפקר, ווער עס האט געוואלט דער האט געשטעקט די לאפעס אין יודיש געלד. פערשטעהט זיך אז ביי אזא אונארדענונג זענען ניט געוועזען קיין שטעדטישע איינפיהרונגען וואס זאלען קענען נוצען ברענגען דעם כלל. דער ראבינער האט זיך ווייטער אויסגעצייכענט פערשריבען די געבוירענע יודישע קינדער, און עס איז איהם קיין מאל ניט ארויפגעקומען אויפ'ן זינען אז נאכדעם ווי זיי וועלען אויסוואקסען וועלען זיי דעם ראבינער זייער פערשרייבער, בעצאהלען מיט שטיינער.

א, ווען דער נאוואגראד־וואלינסקער ראבינער זאל געוועזען וויסען וואס פאר נייע געבוירענע גענגער און אייגענע שונאים ער פערשרייבט!

אין די 28 יאהר וואס דער ראבינער האט אין די ביכער פערשריבען איז אויסגעוואקסען א נייער דור — עס זענען אויפגעשטאנען „נייע מענשען" וועלכע האבען אנגעהויבען פערשטעהן אז א ראבינער דארף אויסער ביכער פיהרען קענען עפיס נאך וואס אויך, נאר ווי געפינט מען אזא ראבינער וואס זאל אויך קענען טהון פאר דער שטאדט, פאר דעם כלל? דאס איז ניט אזא גרינגע זאך. די „נייע מענשען" האבען געזוכט אין זייער שטאדט, אין זייער גאנצער געבורניע און האבען אזא ראבינער ניט געפונען, דאן האבען די „נייע מענשען" ארויסגעשיקט מרגלים זיי זאלען געהן זוכען ווי א מאל די סלאווען א האר, א וויטיאז וואס

געוועזענעם דאן אברהם בנבנשתי. זי האט געהאט איין איינציג קינד, א יונגיל פון 1 יאהר. דאס קינד וועלען זיי חאפען און אבטויפען, די מוטער וועט אהן קינד ניט קענען לעבען, וועט זי זיך מוזען טויפען, אום נעבען דעם קינד צו בלייבען, דאן וועט זיך אויך איהר מאן דאן לעאן מוזען טויפען, אוים ליעבע צו זיין שענער פרוי, אט דא וועט שוין דער אלטער דאן יצחק אויך מוזען אריבערגעהען צום קריסטענטהום.

דעם טייוועלשען פלאן האבען געמאכט די דאמיניקאנער גלחים. אבער דאן יואן קאראנעל, האט זיך אים קעניגליכען הויף דערפון דערוואוסט און אנגעזאגט זיין שוואגער דאן לעאן, וואס אנטקעגען איהם ווערט דא געפלאנט. דאן לעאן האט זיך גלייך ענטשלאסען, דאס קינד מיט דער אם אין דער שטיל אוועקצושיקען פון דער היים אין איין אנדער לאנד. זיין פרוי האט דערפון ניט געטארט וויסען—טאמער וועט זי זיך ניט קענען ענטשליסען, זיך צושיידען פון איהר איינציג קינד. דאן יואן האט גערופען זיין שוועסטער צו זיך, און ער האט ער איהר פארהאלטען ביז האלבע נאכט אין דער צייט האט דאן לעאן געזעטצט די אם מיט'ן קינד אין א קארעטע, צוזאמען מיט א געטרייען דיענער, אוועק צו פאהרען אין די שטאדט פארטא אין פארטוגאל, וואו עס האבען זיך בעזעטצט זייער מחותן ר' שלמה אבן ווירגה און דער גאון פון שפאניען, ר' יצחק אבוהב. אויף זיי האט ער זיך פערלאזען, דאס זיי וועלען דאס קינד ערציעהען אין יודישקייט. דאס אלץ איז אבגעטהון געווארען שטילערהייט, דאס די גאנצע דיענערשאפט האט דערפון ניט געוואוסט. אז די מוטער איז געקומען אהיים האט זי נישט געפונען ניט קיין אם, ניט קיין קינד! דא איז געווארען א גרויס געשריי, אלע דיענער זענען זיך צוזאמען געלאפען און געבליבען שטעהען פערוואונדערט, דען זיי האבען פון קיין זאך נישט געוואוסט. דער מאן, דאן לעאן, איז אויך געשטאנען ווי צומישט און זיך געמאכט ניט וויסענדיג. דאס געשריי, דאס געוויין איז אנגעקומען צום זיידען, דאן יצחק. זיין זוהן, דאן לעאן, האט איהם אין דער שטיל פערטרויט די גאנצע זאך. דאן יצחק האט שטארק מורא בעקומען פאר די דאמיניקאנער. ער האט דעריבער קוים אבגעווארט די נאכט און אנטלאפען מיט דער גאנצער פאמיליע אין א שיף נאך נעאפאל. דער זוהן און די פערצווייפעלטע שנור האבען אויך געמוזט אנטלויפען. דאס קינד איז אבער אדיינגעפאלען אין פיינדליכע הענד; די דאמיניקאנער זענען פון אלץ געוואהר געווארען, זיי האבען גלייך ארויסגעשיקט רייטער אן צו יאגען די אם מיט דעם קינד, זאר דערווייל זענען זיי שוין אריבער די פארטוגיזישע גרעניץ, עס זענען אריבערגעשיקט געווארען קוריערען מיט א פאפיר צו דער פארטוגיזישער רעגיערונג, ארויסצוגעבען דאס קינד אין זייערע הענד. די זאך איז אנגעקומען צום פארטוגיזישען קעניג יאאנא און אז ער האט זיך דערוואוסט, אז דאס קינד איז איין אייניקיל פון דאן אברבנאל אויף וועלכען ער איז שוין לאנג געווען אין כעס, האט ער זיך דערפרעהט מיט דעם צופאל און אויסגערופען: קינער וועט דאס קינד ניט האבען, מיר געהערט עס, מיר, ווייל עס געפינט זיך אין מיין רשות, איך וועל שוין וויסען וואס מיט איהם צו טהון!" באלד איז ארויס א בעפעהל, דאס קינד צו ברייננען נאך ליסאבאן, דער הויפטשטאדט פון פארטוגאל. די אם אבער מיט דעם דיענער האט מען אבגעפיהרט מיט א וואך צו דער שפאנישער גרעניץ, און אלס זיי זענען צוריק געקומען נאך טאלעדא, האבען זיי שוין קיינעם פון אברבנאלס פאמיליע ניט געפונען, זיי זענען שוין אלע געווען אויף דעם וועג קיין נעאפאל.

דאס אייניעהריגע קינד האט מען אויפ'ן קעניגס בעפעהל אבגעטויפט איין ארימער פישער, אנטאניא גאנדאלע איז געווען זיין טויפפאטער און איהם א נאמען געגעבען נאך זיך אנטאניא. אויך דעם פאמיליענאמען אברבנאל האט מען פערקירצט אויף ברנאל. זיין נאמען איז אזוי געבליבען אנטאניא ברנאל. און אזוי האט זיך עס געהאדעוועט ביים שכורין פישער. קליינערהייט האט עס געהאלפען דעם טויפפאטער פאנגען פיש, ווען ער איז שכור געוועזען, פלעגט ער איהם שלאגען מכות רצח. ער האט ניט געוואוסט פון וואנען ער שטאמט, ער האט געמיינט דאס דער שכור'ער פישער איז זיין אייגענער פאטער, און האט זיך אויסגעטריבען מיט די גאסעניונגען בארוויס אין האלב נאקעט, בעדעקט מיט לומפען ווי אלע בעטלערישע קינדער. זיין אמת'ער פאטער דאן לעאן האט בעקומען א גרויסע שטעלע אין נעאפאל, זיין מוטער האט זיך אבגעשטעלט וואהנען אין ווענעציא ביי איהר שוועער דאן יצחק אברבנאל. אבער זי האט זיך ניט געקענט בערוהיגען נאך איהר בן יחיד, זי איז שטענדיג אומגעגאנגען פערטרויערט, פערפינסטערט און ענדליך איז זי פערשוואונדען געווארען; אלע

זאָל איבער זיי געוועלטיגען. די מרגלים זענען געגאַנגען וואַלד אויס וואַלד איין, פֿון שטאָדט צו שטאָדט, ביז זיי זענען געקומען קיין בעלא צערקאוו (קיעוו. גוב.). דאָרט האָבען זיי געפֿונען אַ יודישען "וויטיאַז" וואָס האָלט עקזאַמען אין דער דאָרטיגער גימנאַזיע. דער בעלא צערקווער "וויטיאַז" האָט גערעכענט נאָך דעם עקזאַמען אַריין אין אוניווערזיטעט, ווערען אַ דאָקטאָר, אַ אינזשינער, מאַכען אַ קאַריערע, נאָר דאָ זענען געקומען די מרגלים פֿון נאָווגראַד־וואָלינסק און האָבען צו איהם אַזוי געזאָגט: "אונזער שטאָדט איז גרויס און רייך אָבער אָהן אָרדענונג, קום און געוועלטיג איבער אונז", דער יונגער מאַן האָט אַוועקגעוואָרפֿען דעם אוניווערזיטעט — זיין גאַנצע קאַריערע און איז געגאַנגען געוועלטיגען איבער נאָווגראַד־וואָלינסקער יודען און צו געשוואָרען זיין גאַנץ לעבען אַוועק געבען זיינע ברידער. מען האָט איהם דאָרט אויסגעקליבען פֿאַר אַ ראַבינער. מיט זיין גאַנצער ענערגיע און יונגע קרעפֿטען האָט ער אָנגעהויבען איינפֿיהרען אָרדענונג אין שטאָדט. פֿריהער פֿאַר אַלעמען האָט ער געזאָגט אַז דאָס געלד פֿון קאָראָבקע איז יודיש בלוט, און ער וועט ניט לאָזען די פֿריהערדיגע לאַפּעס זיך וואַשען אין יודיש בלוט; פֿאַר דעם געלד דאַרף מען מאַכען גוטע איינפֿיהרונגען אין שטאָדט וואָס זאָלען נוצען ברענגען דעם כלל. דער אויסגעקליבענער יודישער וויטיאַז האָט אָנגעהויבען איינפֿיהר־ען אין שטאָדט גוטע אָרדענונגען. אָבער ניט לאַנג האָט געדויערט זיין מלוכה, באַלד האָט דער אַלטער דור - די חסידים, אָנגעהויבען איהם רופֿען "אַפּיקורוס" און געמיינט דערמיט איהם צו פֿערטרייבען, נאָר אַז דאָס האָט ניט געהאָלפֿען, האָט מען אָנגעהויבען שיטען אויף איהם פֿון אַלע זייטען דאַנאָסען אין דער גובערניע, מען האָט אויסגעטראַכט אויף איהם כל רע שבעולם, אַז ס'איז אַ שאַנדע עס פֿאַר דעם מויל צו ברענגען, אַזוינע זאַכען האָט זיך ניט געשעמט צו טהון אויך דער פֿריהערדיגער 28 יאהריגער ביכערפֿיהרער. מען האָט דעם נייעם ראַבינער אַזוי לאַנג געיאָגט און געפּלאָגט ביז מען האָט איהם טאַקע, אַ דאַנק די דאַנאָסען, איבערגעגעבען "פּאַד סוד". מען האָט דעם נייעם ראַבינער געמשפּט, דער אמת אָבער האָט זיך אַרויסגעוויזען אַז דער נייער ראַבינער איז פֿאָלקאָמען אונשולדיג און מען האָט איהם בעפֿרייט. —

אין דער צייט וואָס דער נייער ראַבינער האָט זיך געפֿונען פּאָד סוד איז אַנגעלאָפֿען די צייט פֿון די וואַהלען, די חסידים האָבען זיך בענוצט זיך צו בעפֿרייען פֿון דעם אפּיקורס און מען האָט אַנידערגעזעצט זייער פֿריהערדיגען ליעבען ביכער־פֿיהרער און עס איז ווידער געוואָרען אַ שטעהענדיגע שטילע בלאָטע אין נאָווגראַד־וואָלינסק... די מלחמה צווישען דעם ביכערפֿיהרער און זיינע חסידים מיט די "נייע מענשען" האָט, פֿערשטעהט זיך, ניט אויפֿגעהערט, עס הויבט זיך ערשט אָן...

געווג חמץ האָט זיך געפֿונען היינטיגען פּסח אין טשערנאָבעל (קיעוו. גוב.). ניט ווייט פֿון שטאָדט געפֿינט זיך אין אַ דאָרף אַ פּאַפּיערפֿאַבריק אין וועלכע עס אַרבייטען צוויי ברידער וואָס האָבען נעבען זיך איין אַלטען טאַטען אַ געוועזענעם שוחט, וועלכער האָט זיך ערלויבט פֿאַר די פּאָר יודען וואָס וואָהנען אין דאָרף שחט'ן עופות. ווי עס שרייבט אונז פֿון דאָרט "יהודי", האָבען די טשערנאָבעלער שוחטים געפֿונען אַז דער אַלטער שוחט קאָנקורירט מיט זיי, ווייל איידער ער האָט געוואָהנט נעבען זיינע קינדער פֿלעגט מען שיקען פֿון דאָרף צו זיי אין שטאָדט שחט'ן. און עס האָבען זיך פּלוצים אָנגעהויבען שיטען דאַנאָסען אויף דעם שוחט מיט זיינע קינדער אַז זיי טאָרען ניט וואָהנען אין דאָרף, ביז מען האָט זיי אַלע פֿון דאָרט אַרויסגעשיקט.

געווג חמץ, האָטש אין טשערנאָבעל עסט מען שמורה.

אַז אין דער הגדה געפֿינט זיך אַ "חָכָם" — ווייסט יעדער, נאָר אויסער אין דער הַגָדָה געפֿינט זיך נאָך אַ "חכם" אין ב. (אַ שטעדטיל במדינת פּולין), אָבער דאָס איז נאָר אַזאַ מין חכם וואָס האָט געפֿרעגט די שאלה פֿון דעם רָשָׁע: "מָה הָעֲבוֹדָה הַזֹּאת לָכֶם". אָבער ניט געפֿרעגט ביי זיין טאַטען אָדער זיין זיידען נאָר ביי דער חברה קדישא פֿון שטאָדט, און נישט געפֿרעגט מיט'ן מויל נאָר מיט'ן פֿעדער, פּשוט מיט אַ מְסירה, אַ דאַנאָסיל.

דער חכם פֿון ב. האָט שכל געהאַט אויפֿצוקלויבען אַסך געלד און קיינעם אַ קאָפּיקע ניט געבען. נאָר אַז ביי איהם איז געשטאָרבען דאָס ווייב און ער האָט געמוזט בעצאָהלען קבורה געלד האָט ער האָטש געזעהען אַז דאָס זאָל בלייבען אין שטאָדט לְזֵכֶר עוֹלָם. און ער זאָל שוין פֿאַר דעם זעלבען געלד אויך האָבען אַ מַצֵּבָה אַ אָנדענק. וואָס האָט ער געטהון? אָנגעשריעבען (מען זאָגט אפילו אַז ער קען אַליין ניט אונטערשרייבען — נאָר אַ חכם געפֿינט דערצו אויך אַ עצה) אַ

האָבען גערעכענט, דאָס זי איז פֿון זינען אַראָב פֿון גרויס טרויער, און האָט זיך געוויס ערגיץ דערטרונקען.

איהר ברודער, דאָן יואַן קאָראָנעל, האָט זיך דערפֿון דערוואוסט און איז געקומען קיין נעאַפּאָל אַלס מיניסטער געשיקט פֿון דער שפּאַנישער מלוכה. לאַנג האָט ער געשמועסט מיט'ן שוואָגער דאָן לעאָן, ענדליך האָט ער איהם זיין הייליג וואָרט געגעבען, דאָס ער וועט זיך בעמיהען ווי ווייט מעגליך, צו ווערען געזאַנדטער אין פּאָרטוגאַל, אום דאָרט דאָס פֿערלאָרענע קינד צו זוכען. דער אַלטער דאָן יצחק האָט פֿון איהם גענומען אַ וואָרט, דאָס ער וועט זיך סטאַרען אָבצוקויפֿען זיין קאָנפֿיסצירטען פּאַלאַץ אין ליסאַבאָן. און האָבען השגחה אויף די הייליגע ספֿרים אין קעלער דאָרט. וועט איהם גליקען צו געפֿינען דאָס פֿערלאָרענע קינד, אַלס יודען, זאָל ער איהם אַליין מאַכען צום יורש פֿון פּאַלאַץ און די ספֿרים, ווען ניט — זאָל ער דעם פּאַלאַץ בעהאַלטען פֿיר זיין אייגענע טאָכטער אין די ספֿרים דורך אַ געלעגענהייט אַריבערשיקען ביס־יכוויז נאָך ווענעציאַ.

אונזערן דאָן יואַן קאָראָנעל איז עס נאָך איניגע יאָהרען געלונגען צו ווערען קעניגליכער געזאַנדטער אין פּאָרטוגאַל, עס האָט זיך אַלעס אויסגעפֿיהרט נאָך זיין וואונש. ער האָט אָבגעקויפֿט דעם קאָנפֿיסצירטען פּאַלאַץ, געפֿונען אונטער איהם דעם פֿערבאָרגענען קעלער מיט די אוצרות פֿון דאָן יצחק אברבנאל און די טהייערע יודישע ספֿרים. ענדליך האָט ער אויך דאָס גליק געהאַט צו געפֿינען דאָס פֿערלאָרענע קינד ער האָט עס געפֿונען אין ליסאַבאָנער אסטראָג, וואו דאָס קינד איז געווען אַרעסטירט נאָך אַ גרויסען פּאָגראָם, וועלכען דער ליסאַבאָנער פּעבעל האָט געמאַכט אויף די רייכע מאַראַנען, געהעצט פֿון די פֿאַנאַטישע גלחים. עס זענען דער־ביי פֿיעל מאַראַנען געהרגיט געוואָרען. קעניג דאָן מאַנועל האָט די מערדער שטרענג בעשטראָפֿט, און די קליינע שקצים וואָס האָבען דעם פּאָגראָם געמאַכט, האָט ער פֿערמשפּט צו פֿערשיקען אויף די טהאָמאַש־אינזעלן. נאָכדעם ווי דאָן יואַן קאָראָנעל האָט זיך איבערצייגט, אַז דאָס יונגיל איז אַנטאָניאָ ברנאַל, געוועזענער יצחק אברבנאל, זיין שוועסטערס זוהן, האָט ער אויסגעפֿיהרט איהם צו בעפֿרייען און צו זיך צו נעהמען. ער האָט פֿון איהם אַראָבגענומען די קאָדרעס וועלכע ער האָט אויף זיך געהאַט, און זיך אַליין גענומען צו זיין ערציהונג. געהאַט האָט דער יונגיל אַ גוטען קאָפּ און גרויסע פֿעהיגקייטען, ווי דאָן יצחק אברבנאלס אַיין אייניקעל. אין איין יאָהר האָט ער איהם אויסגעלערנט העברעאיש, מיט איהם דורך געלערנט גאַנץ תנ"ך, און אין פֿערלויף פֿון איין יאָהר האָט ער פֿון איהם געמאַכט אַ יודישען פּאַטריאָטען. אַלט איז ער געוואָרען דאַמאַלס 15 יאָהר, ער איז געווען שען ווי די ליכטיגע זון. דאָן יואַן האָט געהאַט דערביי אויסזיכט אויף אייגענעם נוטצען, ער האָט געהאָפֿט איהם חתונה צו מאַכען מיט זיין בת יחידה, וואָס האָט זיך ערצויגען אין אַ קעניגליכען פּענסיאָן אין מדריד. דעם פּענסיאָן האָט זי דיעזעס יאָהר געענדיגט און האָט געדאַרפֿט בקרוב צוריקקומען צום פֿאָטער. זי איז גוט אויסגעוואַקסען, געוואָרען זעהר שען און קלוג. אך, ווען דער שידוך זאָל ווערען וואָלט ער זיך געשעטצט אַלס גליקליכסטער מאַן אין דער וועלט! נאָר איין זאָרג האָט ער געהאַט מיט איהר: טאָמער איז זי אַ פֿרומע קאַטהאָליקין — דען דאָס פּענסיאָן האָט געהערט צו מאָנאַשקעס און די שילערינען זענען געווען זעהר שטרענג ערצויגען אין קריסטענטהום און דאָרט האָט זי זיך 10 יאָהר געהאָרעוועט, היינט ווי קען עס אַנדערש זיין, ווען מע האָרעוועט זיך די גאַנצע צייט אונטער פֿאַנאַטישע קריסטליכע גייסטליכע, און ווער ווייס וואָס דאַ וועט ווערען! ווען ער זאָל זיך איהר ענטדעקען אין זיין יודישקייט, ווער ווייס וואָס זי וועט איהם אָבטהון? דען נאָך דער גלחישער ערציהונג זענען קינדער מחויב אַנצוגעבען זייערע אייגענע עלטערן צו דער אינקוויזיציע.

דאָס פֿריילין איז אָנגעקומען פּורים צייט אַהיים, זי האָט זיך זעהר געפֿרעהט מיט דעם פֿאָטער, זיך צוקושט מיט איהר קוזין, דעם שענעם אַנטאָניאָ ברנאַל. איהרע אַלע מאַניערען זענען געווען פֿיין, ערעל און הערצליך. נאָר די איין דאגה האָט דעם פֿאָטער פֿערשטערט זיין שמחה: טאָמער איז זי אַ אייפֿעריגע קאַטהאָליקין און ער דאַרף זיך פֿאַר איהר היטען מיט זיין יודישקייט ווי פֿאַר פֿייער!

ביז האַלבע נאַכט האָבען זיי צוזאַמען פֿערבראַכט און זיך זעהר גוט אונטערהאַלטען. דאַן זענען זיי אַלע געגאַנגען שלאָפֿען. אַ שעה שפּעטער אַלס אַנטאָניאָ האָט שוין געשמאַק געשלאָפֿען, און אין ליבליכע חלומות זיך געוויגט וועגען דער שענער פֿריינדליכער קוזינע, האָט דאָן יואַן איהם אויפֿגעוועקט, ער

מסירה אויף דער חברה קדישא און מען האָט דערפאַר 3 יודען פערמשפּט אויף 2 חדשים אין געפענגעניש.

ווער איז בעסער, דער רָשָע פון דער הגדה צי דער הכם פון ב. ?

אֱ מֶ ת.

* * *

מען שרייבט אונז:

ע. פ י נ ס ק ע ר פ ו ן ט אָ מ ס ק (סיביריען): די יודישע הונגעריגע אין בעסאַראַביע האָבען זייערע ברידער אין ווייטען סיביריען ניט פערגעסען, מען האָט געמאַכט איין אָבענד וואס האָט געגעבען ריינע הכנסה 350 רובל. דעם אבענד האָט מען צו פערדאַנקען: פרוי צאים און פרוי נ א ט א ר י ן. אויסער דעם האָט דער גבאי ה' צאים געהאַלטען אין שול אַ רעדע וועגען דער אומגליקליכע לאַגע פון אונזערע ברידער אין בעסאַראַביע. ביז יעצט האָט מען אַרויסגעשיקט דעם אדעסער קאמיטעט 530 רובל. אונזער גבאי ה' צאים איז איין אָפיציער, ער האָט פריהער געדיענט אין מאסקאוער באטאליאָן אַלס אדיוטאַנט, יעצט האָט ער דעם טיטול "קאפיטאַן". דער יודישער אָפיציער זאָרגט שטענדיג פאַר זיינע ארימע ברידער.

א. א. ט ש ו ו ע ר ט ק י ן פ ו ן ב א ב ר י נ ע ץ (פאד. גוב.): דער חערסאנער גובערנאטאר האָט ערלויבט ארויסצונעמען 741 רובל 56 קאפ. פון קאראבקע אויף מצות אויף היינטיגען פסח פאַר די שטעדטישע ארימע לייט.

ג ד ל י ה ו ו ו י י נ ש ט אָ ק פון ה י י ס ו ן (פאד. גוב.): אַזוי ווי אַלע יאָהר האָט מען היינטיגען פאַר פסח צוזאַמענגעקליבען 350 רובל מעות חטין און צוטהיילט די אָרימע לייט. אויסער דעם האָט מען פערזאָרגט די יודישע סאָלדאַטען וואָס דיענען אין היגען פאָלק, מען האָט פאַר זיי אויף יום טוב געמאכט אַ בעזונדערע פסח'דיגע קיך, און זיי האָבען פערשפּאָרט אַרומגעהן צו די בעלי־בתים מען זאָל זיי נעמען אלס אורה אויף יום טוב.

י ש ע י ה א נ י ק ע ל פ ו ן ר ו ז ש י ן (קיעוו. גוב.): צו אונז איז אַראָבגעפאהרען דער בעוואוסטער מטיף ה"ר דוב מנחם זאק פון פאניוועז און געוואָלט זאָגען אַ דרשה אין קלויז, נאר די סאדיגערער חסידים האָבען ניט געלאָזט און דער מטיף האָט געמוזט אַוועקפאָהרען, דערפון קענט איהר האָבען אַ בעגריף אין וואָס פאַר א שטאַנד אונזער שטאדט געפינט זיך און ווער זענען איהרע פיהרער.

דער הונגער אין בעסאראביען.

מען האָט שוין זעהר פיעל געשריעבען אין יודישע און אין אַלגעמיינע צייטונגען וועגען דעם אומגליק וואָס האָט געטראָפען אונזערע ברידער אין בעסאראביען און חערסאַנער גובערניע—נישט ווייניג האָט מען געשריעבען וועגען דעם אין די דרום־רוסישע צייטונגען. פונדעסטוועגען האַלטען מיר פאַר אונזער חוב בעקאַנט צו מאַכען נאָך אַמאָל די לעזער פון „יוד" מיט דער טרויעריגע לאגע, אין וועלכער עס געפינען זיך טויזענדער פון אונזערע ברידער. מיר האַלטען עס דאַרום פאַר נייטהיג, ווייל זייער לאַגע ווערט אַלץ ערגער, און ווייל נור דאַן וועט מען קענען פערגרינגערען די צרה, ווען אַלע וועלען זעהן צו העלפען זייערע געפאַלענע ברידער.

פון דער רעדאַקציאָן פון „ו ו אָ ס ח אָ ד" און פון אַ פעטערבורגער פעראיין בין איך געשיקט געווארען קיין בעסאַראַביען, צו דערגעהן קלאָר ווי גרויס די נויט איז דאָרט, און פונאַנדער צוטהיילען די נדבות צווישען די הונגערענדע. מיט 2 מאָנאַט צוריק בערך בין אין ערשטענס אַרויסגעפאָהרען אין אַקערמאַנער אויעזד. איך בין געווען אין אַ ק ע ר מ אַ ן, ב י י ר א מ צ ש א, א ר צ י ז, ט א ר ו ט י נ א, ר א מ א נ א ו ו ק א, ט אַ ט אַ ר ב ו נ א ר, ו ו אָ ל אָ נ ט י ר א ו ו ק א, און אין אַנדערע ערטער. אומעטום האָב איך געטראָפען דעמזעלבען שרעקליכען בילד: מענשען וועלכע האָבען מיט 6—8 חדשים צוריק געלעבט מיטעלמעסיג, און אַליין געווען מיטגליעדער פון צדקה חברות ליידען יעצט הונגער. די מעשה איז פשוט: די איינוואָהנער פון די אַלע ערטער קען מען איינטהיילען אויף 2 כתות: אַטהייל האָבען געאַרבייט ביי עקספּאָרט (אַרויספיהרען) פון תבואה און אַטהייל זענען געווען בעלי־מלאכות; עס איז געווען אַ נישט געררעטעניש אויף די פעלדער און די וואָס האָבען געאַרבעט ביי'ם עקספּאָרט האָבען איצט נישט וואָס צו טהון. די בעלי־מלאכות ווייטער פער־

האט איהם אנגעזאגט א זעהר וויכטיגע בשורה: די אלטע מאראנין עספעראנצא, וועלכע איז בעשטעלט געווארען פריילין ד אָ נ א ג ר אַ צ י א צו בעדיענען, האט בעמערקט דאס פאר'ן שלאפען געהען האט דאס פריילין זיך ניט געקני׳עט פאר דעם הייליגען בילד אין איהר שלאפצימער, נאר גלייך געגאנגען שלאָפען און אין דער שטיל עפּים געמורמעלט און, ווי איהר דוכט זיך, האט זי דערהערט פון איהר מויל דעם נאמען „אדני". דאס ערצעהלענדיג האט דער פאטער דערביי געוויינט פון שמחה. דאך איז ער נאך געווען אין צווייפעל, טאמער האט זיך דער אלטער עספעראנצאָ נור אויסגעדאכט — עס איז ביי זיי פערבליבען צו האלטען די זאך בסוד, ביז עס וועט זיך ארויסווייזען דער אמת.

אויף מאָרגען צום פריהשטיק זענען זיי ווידער געזעסען צוזאמען, האבען וויעדער פיעל געשפראכען. פריילין דאנא גראציא האט געהאט פיעל צו דערצעהלען פון קעניגליכען הויף, וואו די שילערינען פון פענסיאן זענען זעהר אָפט געווען געלאדען. וועגען דער אמונה איז קיין ווארט גיט פארגעקומען, זיי האבען זיך געפירכטעט איינער פאר דעם אנדערן. נאר דעם זעלבען טאג איז דער סוד נתגלה געווארען. נאכמיטאג זענען זיי צוזאמען ארויסגעפאהרען שפאציערען. אז זיי זענען געקומען נאָהנט פון דעם צירק, וואו עס האלטען זיך אויף די שטיערען, האט זיך א שטיער פארנאנדער געיאָגט און פיעל מענשען פערוואונדעט. ער איז אנגעלאפען אויף זייער קארעטע און ער וואלט זיי געוויס געניזיקט, נאר די פאליציי איז איהם פערלאפען דעם וועג און איהם געטוידט. בשעת דער גרויסער סכנה, האט זיך ביי דאנא גראצ׳יא פאר שרעק ארויסגעריסען פון מויל דער רוף „שמע ישראל!" באלד ווי די געפאהר איז פאריבער איז דער גליקליכער פאטער איהר געפאלען אויף דעם האלז און זיך שטארק צוּוויינט פאר דער דאפעלטער שמחה: וואס זי איז ניצול געווארען פון דער סכנה און וואס זי איז א יודין. דאנא גראציא האט זיך אויך זעהר דערפרעהט, זעהענדיג, דאס איהר פאטער און איהר קוזין זענען אמת׳ע יודען. קומענדיג אהיים האט זי געמוזט דערצעהלען, ווי אזוי זי האט זיך דערהאלטען ביי יודישקייט, בעת זי האט זיך פון זעקסטען יאהר אן געהאדעוועט אונטער גלחים און מאנאשקעס. דאס פריילין האט דערצעהלט, דאס ווען זי איז אלט געווארען 9 יאהר האט זיך געמעלדעט אין זייער פענסיאן א מאנאשקע, „שוועסטער מארגארעטע", זי איז געווען גערימהמט אלס גיטע דאקטארין, און האט איהר גאנץ לעבען פערבראכט אין צדקה ומעשים טובים. שוועסטער מארגארעטע האט זי אויפמערקזאם בעטראכט און געזאגט צו דער פארשטעהערין פון דעם פענסיאן, דאס זי זעהט אן איהר א אנפאנג פון סוכאָטע, און האט געפאדערט זי ניט צו האלטען צוזאמען מיט די אנדערע שילערינען, ווארום דאס איז א געפאהר פאר איהר און פאר אלע. זי האט געפאדערט, מען זאל איהר ערלויבען צו וואהנען מיט איהר אין איין קאמער, כדי זי זאל איהר קענען גוט קורירען. אז זי איז אריבער צו וואהנען מיט איהר, האט זי איהר ביסליכווייס בעקאנט געמאכט מיט דעם געהיימנים, דאס זי איז א יודיש קינד, און איהר יודישער נאמען איז חנה, דען חנה הייסט אים העברעאישען ל י ע ב ל י כ ק י י ט, און דאָסזעלבע בעדייטעט דער נאמען גראציא. זי האט איהר אויסגעלערנט די יודישע תפלות, נאר זי האט איהר בעשווארען זעהר פארזיכטיג צו זיין, קיינע זאל ניט בעמערקען, דאס זי איז א יודין, ווער זי איז אליין, האט זי בשום אופן ניט געוואלט זאגען. זיי האבען צוזאמען אבגעוואהנט איבער 3 יאהר מיט איניגע אונטערברעכונגען, דען זי פלעגט אויף גאנצע חדשים פערשווינדען, זי האט קיין מאל ניט געזאגט וואוהין זי געהט, נור דאס האט זי געזאגט, דאס זי זוכט א פערלאָרענעם זוהן, און זי קען איהם ניט געפינען.

ביי די רייד זענען דאָן יואן און דער יונגער אנטאניא אויפגעשפרונגען פון זייערע ערטער, זיי האבען זיך אנגעפאנגען צו שטויסען, ווער די גוטע פרוי איז, און האבען זעהר נייגיעריג נאכגעפרעגט וואו זי איז יעצט.

„אך! — האט דאנא גראציא געענטפערט מיט א וויינעריגער שטימע — עס איז מיר בעשערט געווען צו זעהען איהר שרעקליכען סוף!"

דאנא גראציא האט דערצעהלט, אז צו וויהנאכטען איז געווען אין מאדריד א אויטא-דא פעי, וואס דער קעניג און די קעניגין און זייער גאנצע סוויטע זענען דערביי געווען, אויך אלע פענסיאנערקעס זענען געווען איינגעלאדען דערצו. שטעהענדיג אויף דעם גרויסען באלקאן פון קעניגליכען פאלאץ האט זי אונטער די אומגליקליכע, צום פייערטויט פעראורטהיילטע פערזאנען, בעמערקט א מאגערע קרענקליכע בלאסע פרוי פון א יאהר 30, זי האט איהר אויסגעוויזען פאר זעהר בעקאנט: נאר ווייל זי איז געווען בעקליידעט מיט די

דיענען על פי רוב פון פויערן, און ווען די פויערן האָבען נישט קיין ברויט, קענען זיי נישט געבען צו פערדיענען די בעל מלאכות; נאָר אַ טהייל יודען האַנדלען אויף די מערק, וועלכע זענען יעדע וואָך אין די שטעדט. אויף די מערק פאָהרען זיך צוזאַמען פון די דערפער צעהנדליגע טויזענדער פויערן. היינט אָבער איז שטיל אין די מאַרק־טעג ווי אויף דעם בית הקברות. די פויערן זיצען פערהאַקט אין דער היים, און עס איז נישטאָ ביי וועמען צו פערדיענען.

עס איז אונמעגליך איבערצוגעבען די שרעקליכע לאַגע, אין וועלכע מיר האָבען געטראָפען די יודישע איינוואָהנער אין בעסאַראַביען. צוזאַמען מיט דעם אַדעסער קאָמיטעט האָבען מיר זיך גענומען העלפען די נויטבעדערפטיגע. אומעטום האָבען מיר איינגעריכטעט קאָמיטעטען, וועלכע האָבען פערשריעבען די נויטבעדערפטיגע און נעגעבען זיי הילף מיט מעהל און בעהייצונג. איינינע הדשים נאָך מיין אַוועקפאָהרען בין איך דאָס צווייטע מאָל געפאָהרען אין אַקערמאַנער אויעזד. זאָגענדיג דעם אמת, האָב איך געהאָפט אַז צום צווייטען מאָל וועל איך מעהר נישט הערען די ביטערע געשרייען וועגען הילף, וועלכע האָבען מיר געשטראָכען אין האַרץ דאָס ערשטע מאָל.

איך האָב געהאָפט, אַז די הילף וועלכע מען האָט געשיקט פון אדעס, מאסקווא און פעטערבורג וועט פערגרינגערען די לאַגע פון די נויטליידענדע, נאָר צו מיין גרעסטען בעדויערן, איז מיין האָפנונג נישט מקוים געוואָרען. אין ב י י ר א מ צ ש א איז צו מיר געקומען אַ דעפוטאציע פון די נויטליידענדע און געבעטען איך זאָל זיי געבען הילף, ווייל דער שטאָדטישער קאָמיטעט איז נישט אים שטאַנד זיי צו העלפען. אין א ר צ י ז בין איך געוואָהר געוואָרען אַז אויסער די פערשריעבענע 35 פאַמיליעס געפינען זיך נאָך 30 פאַמיליעס אין דער גרעסטער נויט, און זיי קענען ח"ו שטאַרבען פאַר הונגער, אויב מען וועט זיי נישט באַלד קומען צו הילף. אין ט א ר ו ט י נ א פערגרעסערט זיך מיט יעדען טאָג די צאָהל פון די נויטבעדערפטיגע, און דער דאָרטיגער קאָמיטעט מוז אָבזאָגען פיעל מענשען וועלכע פערלאַנגען שטיצע. אין ר א מ א נ א ו ו ק א האָבען מיר זיך דערוואוסט, אַז פיעל בעלי־מלאכות וועלכע האָבען זיך אַלאַנגע צייט געראַנגעלט מיט דער נויט, פערקויפען זייערע אַרטיקלען פאַר אַ קלייניגקייט און פערזעצען זייערע שטובזאַכען, כדי צו דערהאַלטען ווי עס איז די נשמה. איצט האָבען זיי שוין אויך זיך געווענדט וועגען שטיצע צום קאָמיטעט, ווייל זיי איז שוין נישט געבליעבען וואָס צו פערזעצען און צו פערקויפען. אין ט א ט א ר ב ו נ א ר י פערגרעסערט זיך נישט נור די צאָהל פון די נויטבעדערפטיגע נאָר עס האָבען אויסגעבראָכען—לויט עדות פון דר. מ י י מ ו ן—פערשיעדענע קראַנקהייטען, וועלכע זענען געקומען דורך דעם הונגער. אין ו ו א ל א נ ט י ר א ו ו ק א פערגרעסערט זיך אויך די צאָהל פון די הונגערנדע און קראַנקע, ענדליך אין אַ ק ע ר מ אַ ן האָט מען דעם 8 פעברואַל פערשריעבען 240 פאַמיליעס, און יעצט איז שוין דאָ 300 פאַמיליעס. אויסער דעם איז דאָ 140 פאַמיליעס בעלי מלאכות (800 נפשות), וועלכע ראַנגלען זיך נאָך מיט דעם הונגער און ווילען זיך נישט אונטערגעבען, נאָר היינט מאָרגען וועלען זיי אויך מוזען אַראָבוואַרפען די הרפה, און בעטען שטיצע.

אין יעדער שטאָדט, וואוהין איך קום ווער איך געוואָהר פון נייע ערטער וועלכע ליידען הונגער. איך האָב מיך באַגעגענט מיט איינוואהנער פון ק ר ל י א, א ו נ ג ע נ י, פ ע ט ר א ו ו ק א, א ר ג י ע ו ו און אַנדערע שטעדט און זיי האָבען געבעטען איך זאָל העלפען אויך זייערע אָרימע־לייט. וועגען פערדיענסטען איז נישטאָ וואָס צו רעדען! עס איז נישטאָ, און עס וועט אזוי געשווינד נישט זיין. אין ב י י ר א מ צ ש אַ האָבען 3 מענשען אָרימע לייט געליהען עטליכע רובעל און געפאָהרען זוכען עפּיס א פערדיענסט אויף די מערק אין די אַרומיגע דערפער. אַ גאַנצע וואָך האָבען זיי געוואַנדערט פון איין דאָרף אין אַנדערען, און נאָך גרויסע מאטערניש האָבען זיי במשך פון אַ וואָך פערדיענט 34 קאָפּ', ד. ה. $1\frac{1}{3}$ קאָפּ" אויף אַ פאַמיליע.

אויף די וועגען בעגעגענט מען זיך מיט גאַנצע מחנות באָרפיסע האַלב־נאַקעטע פיסגעהער־יודען אויף מיין שאלה: „וואוהין זיי וואַנדערען", האָב איך בעקומען איין תשובה: „מיר געהען אויף די מערק אין ארציז, טארוטינא, ראמאנאווקא אפשר וועט גאָט רחמנות האָבען אויף אונזערע קינדער, און צושיקען עפּיס אַ פערדיענסט. עס איז

שרעקליכע טייוועלסקליידער מיט דער הויכער מיצק, איז אונמעגליך געווען זי צו דערקענען. אויך איז די פראצעסיע באלד פאראיבער. שפעטער האט זי זי וויעדער געזעהן אין פייער צוגעבונדען צום ברענענדיגען סלופ. דער אנבליק האט זי ווייטער זעהר געריהרט. אויף מארגען האט זי אליין געלייענט דעם צעטיל פון די פארמשפטיע, דארט האט זי בפירוש געפינען נימער 28 „שוועסטער מארגארעטע, געוועזענע מאנאשקע"

דערביי האט זי זיך שטארק צעוויינט. איהר פאטער און איהר קוזין האבען אויך זעהר געוויינט, זיי האבען פארגעפיהלט, דאס די פרוי וואס איז געשטארבען פאר קידוש השם איז זייער אייגענע פלייש און בלוט. צו איבערצייגען זיך ווער זי איז, האט דאנא גראציא זיך דערמאנט, דאס ביי איהר אין רייזע־זאק ליגט איינגעוויקעלט אין איהר טוך א גאלדענע בראסליעט, געפאסט מיט בריליאנטען; דארט געפינט זיך איהר נאמען איינגעקריצט מיט יודישע בוכשטאבען. אנטאניא האט געשווינד אויפגעפאקט דעם רייזע זאק, מיט ציטערנדער האנד ארויסגענומען דעם ארמבאנד, און דארט איבערגעלייענט צוויי נעמען געקריצט אין יודישע אותיות: פנינה־יהודה.

— מיין טהייערע אומגליקליכע שוועסטער! — האָט דאָ יואַן אַ שרעקליכען געשריי געטהון, זיך שלאָגענדיג מיט די הענד אין קאָפּ — מאַרגאַרעטע איז אים העברעאישען פנינה און יהודה איז איהר מאַן, דאָן יהודה לעאָן אברבנאל. ווייען און קלאָג מיין זוהן — האָט ער גערופען צו אַנטאָניאָ'ן — דאָס איז דאָך געוועזען דיין מוטער, וואָס האָט איהר לעבען פערלאָרען דיך זוכענדיג, צוליעב דיר איז זי אַריינגעפאַלען אין גהינם, צו די מלאכי חבלה פון דער פערפלוכטער אינקוויזיציע. אָך און וועה איז אונז, וואָס פון איהר איז געוואָרען!

אַלע האָבען שרעקליך געוויינט, געיאמערט און געקלאָגט.

נאָר איין קליינע נחמה האָבען זיי פאָרט געהאַט אין זייער גרויסען טרויער: פון דער שטאָדט פאָרטאָ איז זיי אָנגעקומען אַ ידיעה וועגען זייער מחותן ר' שלמה אבן ווירגאַ, דאָס ער האָט אַלע זיינע געשעפטען אויפגעגעבען, אַלע זיינע גיטער פערקויפט און ער פאָהרט אַוועק נאָך ארץ ישראל, אום גאָט צו דיענען אָפען, ווי זיין האַרץ געלוסט. אויף פסה וועט ער קומען נאָך ליסאַבאָן און דעם סדר פראַווען ביי ר' דוד בנבנשתי (דאָן יואַן קאָראָנעל). די הכנות צום הייליגען יום טוב האָבען אַלע אַזוי בעשעפטיגט, אַז זיי האָבען כמעט פערגעסען אָן זייער טרויער. אין פּאַלאַץ אַליין איז גאָר ניט געוועזען צו דערקענען, עס איז אַלעס געבליבען ווי געוועזען; נאָר אין קעלער האָט מען פיעל פאָרבערייטונגען געמאַכט צום הייליגען סדר. מען האָט געבאַקען מצות, מען האָט צוגעגרייט זילבערנע כלים און גאָלדענע כוסות. לכבוד דעם טהייערן גאַסט האָט מען איינגעלאַדען פיעל גוטע בעקאַנטע מאַראַנען וואָס מע האָט אויף זיי זיך געקענט פערטרויען. איין טאָג פאַר ערב פסח איז ר' שלמה געקומען צופאָהרען, און אַז ער האָט בעמערקט זייער טרויער און זיך דער וואוסט די אורזאַכע דערפון, האָט ער זיי שטאַרק געטרייסט; אלס הייסער יוד האָט ער זיי מוסר געזאָגט, אַז מע מוז אַלעס מקבל לטובה זיין, דען אַלעס איז מן השמים. ער האָט זיך זעהר געפרעהט, הערענדיג, דאָס זיי וועלען האָבען כשרע מצות צום סדר, דאָס האָט ער שוין איבער 12 יאָהר אין זיין מויל ניט געהאַט, ביי זיי איז מען אָבגעקומען מיט געקאָכטע רייז, אבי קיין חמץ ניט צו עסען.

ערב פסח זענען אַלע געגאַנגען אין די קאַטוילישע קירכע ווי אמתי׳ע כשר׳ע קאַטהאָליקען. צום סדר זענען זיך צוזאַמען געקומען פיעל געסט, וויכטיגע, בעריהמטע, רייכע און געלערענטע פערזאָנען. טהיר און טויער זענען פערשלאָסען געוואָרען, קיינער זאָל זיי ניט שטערען אין דער צייט פון סדר. זיי זענען אַלע אַראָבגעגאַנגען אין קעלער וועלכער איז געווען בעלויכטען מיט טהייערע לאָמפען. עס איז געווען העל ווי ביי טאָג אים זונענשיין. די געזיכטער זענען אויך געווען העל, אויפ'ן הארצען ליכטיג און פרעהליך. אלע האָבען זיך געפרעהט, דאָס זיי האָבען זוכה געווען צו פראַווען דעם סדר ווי גאָט האָט געבאָטען. דער בעל הבית האָט זיי אַלעמען געוויזען אַ פערבאָרגענע טהיר צום גאָרטען, דאָס איז געמאַכט על כל צרה שלא תבוא, טאָמער ווערט חלילה אַ סכנה, זאָל מען קענען דורך דאָרט אַנטלויפען.

אַלע זענען געזעסען אויף שענע פּאָטעלען, מיט קישענס אונטערגעבעט. ר' שלמה איז געזעסען אויבען אָן, ער האָט דער ערשטער קידוש געמאַכט מיט אַ הויכער ליעבליכער שטימע, דאָס רוב געסט האָט ניט געקענט קידוש מאַכען, בפרט די יונגערע וואָס האָבען ניט געלערנט קיין עברי. דער אורח האָט זי־

שוין נ׳שטאָ קיין כח צו זיצען אין דער היים און צו צוזעהען די טרעהרען פֿון אונזערע ווייבער און קינדער;"

איך בין געווען אין די דירות פֿון די נויטבעדערפֿטיגע, וועלכע האָבען בעקומען שטיצע. עס איז צו דערקענען דאָרט אַ ענדערונג: אין שטוב איז וואַרעמער, די פּנים׳ער פֿון די קינדער זענען שוין נישט אַזוי אויסגעצויגען, און די עלטערן הערען נישט אויף צו בענשען די וואָלטהעטער, וועלכע האָבען זיי געגעבען שטיצע. אָבער ווי קליין איז די הילף! מען ראַטעוועט די הונגערנדע פֿון טוידט, נאָר מען שטעלט זיי נישט צוריק אויף די פֿיס; מיר האָבען זיי געגעבען נישט מעהר ווי 28 פֿונט ברויט אויף אַ נפש, קען אָבער אַ מענש לעבען מיט טרוקען ברויט אַליין? דאָס טרוקענע ברויט און דער מאַנגעל פֿון וואַרעם געקעכץ קען צום סוף ברענגען צו פֿיעל קראַנקהייטען, וועלכע עס איז שווער גובר צו זיין און די קליינע שטיצע מיט טרוקען ברויט גיט מען נאָך אויך נישט אַלעמען! פֿיעל פֿאַמיליעס ווענדען זיך גאָר נישט צו די קאָמיטעטען וועגען שטיצע, ווייל זיי שעמען זיך, און איינינע, ווייל זיי ווייסען פֿאָרויס, אַז די קאָמיטעטען זענען נישט אים שטאַנד זיי צו העלפֿען.

איך האָב אנטהייל גענומען אין די לעצטע בעראַטהונגען פֿון אדעסער קאָמיטעט: צו איהם קומען אַלע מאָל נייע טרויעריגע ידיעות פֿון פֿיעל ערטער אין בעסאראביען און הערסאנער גובערניע, וועלכע זענען פֿריהער נישט געווען פֿעררעכענט צווישען די נויטליידענדע; עס ווייזט זיך אַרויס, אַז דער גאַנצער ביעלצער, ארגיעעווער און אַ גרויסער טהייל פֿון סאָראָקער אויעזד געפֿינט זיך נישט אין אַ בעסערען מצב, ווי דער אַקערמאַנער, בענדערער און איזמאילער אויעזד. די צאָהל פֿון די הונגעריגע אין די אויעזדען וועלכע האָבען זיך גערעכענט פֿאַר געזונדע — איז איינינע טויזענד פֿאַמיליעס. אין דער זיצונג פֿון קאָמיטעט דעם 21 פֿעבראַל האָט ה׳ ש פּ י ר א געשילדערט די לאַגע פֿון אדעסער אויעזד, וועלכען ער האָט בערייזט. ווי שלעכט די לאַגע איז בעווייזט דער פֿאַקט: אין אשבת איז א חברה נויטליידענדע יודען אַריין מיט אַ געוואַלד אין שול און געשריען: „גיט אונז ברויט, מיר שטאַרבען פֿאַר הונגער" און מעכב הקריאה געווען. ה׳ ד י ז ע נ ה אָ ף אין זיין רעפֿעראַט וועגען בענדערער אויעזד דערצעהלט אַז אין פּ ע ט ר א וו ק א טראָגט מען אַרויס אַ געשטאָרבען קינד ביי נאַכט אויף דער גאַס, ווייל עס פֿעהלט אַ ליכטיל צום שטעלען פֿאַר דעם מת און מען בענוצט זיך דאַ־ום מיט דער ליכט פֿון דער לבנה.

עס ליידט הונגער אַלזאָ נישט נור דער אַקערמאַנער אויעזד אַליין, נאָר גאַנץ בעסאַראַביען און הערסאנער גובערניע. אין 2 אויעזדען — אין אַקערמאַנער אין בעסאַראַביער — האָט מען פֿערשריעבען בערך 2000 הונגערנדע פֿאַמיליעס, און ווי פֿיעל איז נאָך דאָ אין די איבעריגע אויעזדען? צוזאַמען האָט מען ביזהער פֿערשריבען 5000 פֿאַמיליעס אָדער בערך 30,000 נפשות. עס וועט ביטער און שווער אויף דעם האַרצען, דערמאַהנענדיג זיך, אַז די לאַגע וועט נאָך דויערען גאַנצע 5 חדשים!

אין דער קריטישער לאַגע האָבען די יודישע איינוואָהנער נישט צו האָפֿען אויף קיין הילף פֿון דרויסען. די זעמסטווא קען זיי נישט געבען קיין שטיצע. די סטאַראַניעס וועגען קריגען געלד פֿון דער קאַראָבקע האָבען ווענינ גענוצט; נאָר דער איינער אַקערמאַנער אויעזד האָט בעקומען אויף הלואה 4000 רובל מיט איין ערבות פֿון אַלע יודען בעת זיי האָבען געבעטען ווענינסטענס 10,000 רובל.

ליעבע ברידער! געדענקט, אַז ווייט אָדער נאָהנט פֿון אייך אין דער בעסאַראַביער און הערסאנער גובערניע זיפֿצען טויזענדע אייערע ברידער פֿאַר הונגער, זיי מיט זייערע ווייבער און קינדער. אָבגעריסען, באָרפֿיס קלערען זיי נישט יעצט — יום־טוב צייט — וועגען פוטץ און קליידער, נאָר וועגען ברויט! גיט ברידער אייער נדבה פֿאַר די מענשען! איהר וועט דערמיט טהון זעהר אַ גרויסע זאַך, טויזענדער מענשען וועלען מתפלל זיין פֿאַר אייך, און אייך אייביג נישט פֿערגעסען. רופֿט זיך אָן, ליעבע ברידער, און שיקט אייער שטיצע וואָס געשווינדער, דען עס איז נוגע סכנות נפשות! דר. פּ. לאנדער.

די אסיפה פון חובבי ציון אין פראנקפורט אם מיין.

דעם 26 טען און 27 מערץ איז געווען אין פּ ר אַ נ ק פֿ ו ר ט אַ ם מ י י ן א י י ן א ס י פֿ ה פֿ ו ן ח ב ר ו ת „ח ו ב ב י צ י ו ן" אין פֿערשיעדענע לענדער, וואָס זייער ציעל איז צו שטיצען די קאָלאָניזאַציאָן אין ארץ ישראל.

אלע מוציא געווען מיט זיין קלינגענדיגען זיסען קול. דאַן האָבען אַלע איהם נאָך געטהון אין דער צערעמאָניע ביז צום לייענען די הגדה. די הגדה האָט ער צוערשט געלייענט אויף לשון קודש ווי דער נוסח איז, דערנאָך יעדעס שטיק איבערגעזעצט אויף שפאַניש, אַלע זאָלען פערשטעהן, און דערביי צוגעלעגט פּשטליך מיט מעשיות און ספורי נסים ונפלאות, ווי דער שטייגער איז ביי פֿרומע ערליכע יודען. גאַנץ אָפֿט האָט מען מפסיק געווען אין לייענען די הגדה, ווייל איינער האָט געפֿרעגט אַ קשיא, דער אנדערער האָט געענטפֿערט אַ תירוץ, דער דריטער האָט געגעבען אַ קלוגען ביישפּיעל, דערצעהלט אַ שענעם יודישען גלייכווערטיל. געפֿיהל און געדאַנקען זענען אויפֿגעקומען ווי בלומען אין אַ שענעם גאָרטען. איבערהויפּט האָט דער עולם טיעף צוגעזיפֿצט, דערמאָנענדיג זיך אָן דעם געוועזענעם יודישען שטאַנד פֿון אַ מאָל און וואָס פֿון זיי איז געוואָרען איצט. נור ר׳ שלמה איז די גאַנצע צייט געבליבען ביי גוטען מוטה, ווייל די אמונה איז ביי איהם זעהר שטאַרק געווען אין האַרצען.

„הא לחמא עניא, די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים — דאָס איז דאָס אָרימע ברויט, וואָס אונזערע עלטערן האָבען געגעסען אין לאַנד מצרים" — האָט ר׳ שלמה געלייענט אין דער הגדה און איבערגעזעצט פֿאַרן עולם אויף שפאַניש — אַזוי וואָהל איז אונז האָט ער אויסגערופֿען מיט שמחה — דאָסזעלבע ברויט וועלכעס אונזערע עלטערן האָבען געגעסען אַרויסציעהענדיג פֿון לאַנד מצרים, אין איילעניש, די לענדען געגאַרטעלט, די שטעקענס אין די הענד, אַזוי דאַרפֿען מיר עס איצט אויך עסען, וואַרטענדיג אויף דער צייט, ווען גאָט ברוך הוא וועט אונז אַרויסנעהמען פֿון דעם פֿינסטערען לאַנד און אָבפֿיהרען צום הייליגען לאַנד פֿון אונזערע עלטערן, נאָך ארץ ישראל, וואוהין עס זענען שוין פֿיעל פֿון אונזערע ברידער אַוועק געצויגען, אום דאָרט זיך אום צו קעהרען צו אונזער הייליגע אמונה".

„כל דכפין ייתי ויכול, כל דצריך ייתי ויפסח — ווער עס איז הונגעריג, זאָל קומען און עסען; ווער עס פֿיהלט אַ שטאַרקען ווילען אין האַרצען, זאָל קומען מיט אונז פראַווען דעם סדר!"

דאָ האָט דער בעל הבית אַ טיעפֿען זיפֿץ געטהון.

„אַך, דאָס איז נור געזאָגט, ניט געטהון. פֿיעל פֿון אונזערע ברידער זענען הונגעריג נאָך מצות. פֿיעל פֿון אונזערע ברידער וואָלטען גערן האַלטען דעם יודישען סדר אַזוי ווי מיר דאָ, זיי זענען אָבער ניט אים שטאַנד דאָס אויסצופֿיהרען, און אויך מיר זענען ניט אים שטאַנד זיי איינצולאַדען צו אונז, עס זאָל חס ושלום זיך ניט אויסלאָזען אין אונגליק פֿאַר אונז אַלעמען".

— אָט דאַריבער זאָגט מען טאַקי ווייטער — ענטפֿערט ר׳ שלמה — השתא הכא, לשנה הבאה בארעא דישראל — היינט זענען מיר דאָ אין צרות און לייד, איבער אַ יאָהר וועלען מיר זיין אין ארץ ישראל, דאָרט וועט אונז קיין זאַך ניט אָבהאַלטען צו זיין יודען, אָפֿען און פֿריי, ווי גאָט האָט געבאָטען. השתא עבדי, לשנה הבאה בני חירין — היינט זענען מיר געקנעכטעט אין גוף און אין דער נשמה, איבער אַ יאָהר, אז מיר וועלען זוכה זיין, וועלען מיר זיין פֿריי גאָט צו דיענען ווי אונזער האַרץ געלוסט".

„לאָמיר רעדען אָפֿען — זאָגט דאָן מיגועל דע קאָסטאַ, דער אַלטער דאָקטאָר וואָס איז געקומען צום סדר מיט זיין גאַנצער פֿאַמיליע — היינט זענען מיר מאַראַנען, וואָס קענען נור זיין יודען פֿערבאָרגענערהייט, איבער אַ יאָהר וועלען מיר זוכה זיין צו זיין אמת׳ע יודען ווי אונזערע הייליגע אבות!

„אמן ואמן — האָבען אלע געענטפֿערט מיט׳ן גאַנצען האַרצען.

מיט אַזעלכע שמועסען איז צו געפּראַוועט געוואָרען די גאַנצע הגדה, און די געפֿיהלען האָבען זיך אָהן אַ אויפֿהערונג געמישט, טרויער, טרייסט, און מוטה און פֿרייד האָבען זיך אלע מינוט געביטען ווי ליכט און שאָטען, רעגענבויגען אין הימעל, און דאָס אַלעס האָט צוגעגעבען דעם סדר פֿון דער הגדה אַ בעזונדערן חן, אַלע האָבען זיך געפֿיהלט ווי איין פֿאַמיליע, ווי טרייע טהייערע ברידער.

באַלד אָבער האָט זיך ווידער פֿאַרצויגען אַ פֿינסטערע חמארע אויף די הערצער געזיכטער לעזענדיג. „שפרעה לא גזר אלא על הזכרים, ולבן בקש לעקור את הכל — פרעה האָט נור גוזר געווען צו טוידטען די זכרים, אָבער לבן האָט געוואָלט אויסרייסען אַלעמען פֿון וואָרצעל אַרויס". וועה און ווינד איז אונז! — האָט דאָן מיגועל טרויעריג אַ קרעכץ געטהון — לבן הארמי האָט נור געוואָלט, און אונזערע פֿיינד האָבען עס טאַקי געטהון און אויסגעפֿיהרט. פרעה האָט נור גוזר געווען אויף די זכרים, און פֿערדינאַנד אין שפאַניען און דאָן יאָאַנאָ און דאָן עמאַנועל אין פּאָרטוגאַל האָבען גוזר געווען און טאַקי

אויף דער פֿערזאַמלונג זענען געווען 40 פֿערטרעטער פֿון פֿערשיעדענע פֿעראיינען אויס דייטשלאַנד, עסטרייך, ענגלאַנד און רוסלאַנד, און דאַרונטער פֿאָלגענדע דעלעגאַטען: הה׳ שאַרל האַלגאַרטען פֿון צענטראַל קאָמיטעט, בערנאַר לאַזאַר פֿון פּאַריז, ד״ר ה. הילדעסהיימער׳ פּראָפֿעסאָר לאַנדאָן, ווילי באמבוס און מאַרטין דאַרן פֿון בערלין, רובענס און אַבראַהמס פֿון אַמסטערדאַם, אינספּעקטאָר בענעדיקט פֿון דער חברה „כל ישראל חברים" אין פּאַריז, ד״ר קוראַנדא, פֿון דער וויענער יודישער אַלליאַנץ, ד״ר האַראָוויץ, פּראָפֿעסאָר ווערנער, גאָלדשמיט און קאָהען פֿון לעמעל־אינסטיטוט, קראַמער ליסמאַן און אַלפֿרעד גייגער פֿון דער חברה „למען ציון" אין פֿראַנקפֿורט, מ. אוסישקין פֿון די אָדעסער חובבי ציון, ד״ר בראַנן, ביבערפֿעלד, פּינקעל, לאַנדוי און טוראָוו פֿון דער חברה „עזרא", ד״ר הירש פֿון חברה „חובבי ציון", שפּאַניען פֿון אַ פּאַריזער פֿעראיין, אַלבערט קאַן פֿון שוועדישע פֿעראיינען, ד״ר זאַליק פֿון אַ טאַרנאָווער חברה, ש. בראַמבערג אדמיניסטראַטאָר פֿון דער קאָלאָניע „מחנים", און נאָך אַנדערע.

אַדוואָקאַט ד״ר ב ל ו י האָט בעגריסט אַלע דעלעגאַטען: נאַכהער האָט מען אויסגעקליבען אַלס פּרעזיצענדע: ה׳ שאַרל האַלגאַרטען, יוסף וויסלאַך, בערנאַר לאַזאַר, ד״ר קוראַנדאַ און ד״ר הילדעסהיימער! אַלס סעקרעטאַרען — הה׳ א. נייגער, יוסף גאָלדשמיט, מ. אוסישקין און ד״ר פּינקעל. ה׳ וויסלאַך האָט ערקלערט דעם צוועק פֿון דער פֿערזאַמלונג: צו פֿערבינדען אַלע פֿעראיינען, וועלכע אַרבייטען אין ישוב ארץ ישראל.

ה. וו. ב אַ מ ב ו ס האָט פֿאָרגעלייענט אַ רעפֿעראַט וועגען פֿאַבריקאַציאָן און האַנדעל אין ארץ ישראל, דער רעפֿעראַט וועט צוזאַמען מיט די אַנדערע רעפֿעראַטען פֿון דער אספה קירצליך געדרוקט ווערען. נאָך לאַנגע ויכוחים האָט די אסיפה אָנגענומען פֿאָלגענדע החלטות:

I) די אספה פֿון חובבי ציון אין פֿראַנקפֿורט שלאָגט פֿאָר אַלע פֿעראיינען פֿון ישוב ארץ ישראל, זיי זאָלען אויך שטיצען יודען וועלכע זענען עוסק אין פֿאַבריקאַציאָן.

II) די אספה קלויבט אויס אַ קאָמיסיאָן, וועלכע זאָל איינריכטען אַ באַזאַר (מאַרק) אין ארץ ישראל צו פֿערקויפֿען פֿערשיעדענע אויסאַרבייטונגען פֿון יודישע בעלי מלאכות, און בעזאָנדערס אויסאַרבייטונגען פֿון איילבערטען האָלץ.

III) די אספה קלויבט אויס אַ קאָמיסיאָן איינצוריכטען אין יפו אַ פֿאַבריק פֿון פֿאַרטיגע קליידער.

VI) די אספה עמפפֿעהלט דער יודישער קאָלאָניזאַציאָנס געזעלשאַפֿט, זי זאָל בויען אַ פֿאַבריק פֿון פֿרוכט־קאָנסערווען, כדי יודישע אַקערבויער זאָלען קענען אַרויסציהען מעהר נוצען פֿון זייערע פּראָדוקטען:

V) די אספה זאָל אויסקלויבען אַ קאָמיסיאָן צו בעקלערען די שאלה וועגען אויסבויען אַ זייף־פֿאַבריק:

נאָך לאַנגע ויכוחים זענען אָנגענומען געוואָרען די אַלע פּלענער פֿון באמבוס, און עס איז אויסגעקליבען געוואָרען אַ קאָמיסיאָן פֿון 17 מיטגליעדער, כדי אויסצופֿיהרען אַלע בעשליסע: די קאָמיסיאָן וועט זיך געפֿינען אין בערלין:

אויף דער נאָכמיטאָג־זיצונג האָט ד״ר לאַנדוי פֿאָרגעלייענט אַ רעפֿעראַט פֿון ד״ר פּויל נ אַ ט ה אַ ן ו ו ע ג ע ן די נויטהיגקייט צו שיקען שפּעציאַליסטען, וועלכע זאָלען גרינדליך אויספֿאָרשען ארץ ישראל. ה׳ נאַטהאַן לעגט פֿאָר איבערצוגעבען דעם ענין אַ קאָמיסיאָן און צו פֿערזאָרגען די קאָמיסיאָן מיט אַלע נייטהיגע מיטלען. נאָך לאַנגע רעדען האָט מען אָנגענימען דעם דאָזיגען בעשלוס:

„די אספה איז מסכים בכלל צום פֿאָרשלאַג פֿון ד״ר נאַטהאַן, און זי בעאויפֿטראַגט די פּראָפּאַגאַנדאַ־קאָמיסיאָן פֿון צענטראַל־קאָמיטעט זי זאָל אויף דער קומענדער אספה פֿאָרשטעלען אַ חשבון איבער די הוצאות פֿון אַזאַ עקספּעדיציאָן קיין ארץ ישראל. אויסער דעם בעאויפֿטראַגט זי די פּראַפּאַגאַנדאַ־קאָמיסיאָן, זי זאָל צוזאַמענעהמען ידיעות וועגען דעם ענין".

ה׳ א ו ס י ש ק י ן האָט פֿאָרגעלעגט, אַז די קאָמיסיאָן זאָל קומען אין פֿערבינדונג מיט „דער קאָלאָניזאַציאָנס־קאָמיסיאָן פֿון באַזעלער קאָנגרעס"; נאָר אַלע דעלעגאַטען זענען געווען געגען דעם פֿאָרשלאַג, אָנווייזענדיג אויף דעם, אַז די קאָמיסיאָן פֿון באַזעלער קאָנגרעס וועלכע עקזיסטירט שוין 3 יאָהר האָט נאָך גאָר נישט געטהון פֿאַר ישוב ארץ ישראל. ה׳ אוסישקין האָט דאַרום צוריק גענומען זיין פֿאָרשלאַג.

מקיים געווען, און אַלץ אַרויסגעריסען, די גאַנצע יודישקייט מבטל געווען, פֿון דער וועלט אויסגעמעקט. און וואָס קומט שוין אַרויס דער פֿון, וואָס עס געפֿינען זיך נאָך אונטער אונז איינציגע מענשען, וועלכע האַלטען נאָך פֿון אונזער גרויסען גאָט, פֿון אונזער הייליגער אמונה, ווען מען טהוט עס אין פחד, אין מורא, פֿערבאָרגען פֿון אייגענע קינדער. און וואָס וועט פֿון די קינדער ווערען? צי וועלען זיי נאָך וויסען פֿון יודישקייט? אבי זיי וועלען שוין געוויס בלייבען קריסטען און יודען און יודישקייט וועלען טאַקי בלייבען אַרויסגעריסען פֿון וואָרצעל אַרויס!"

— אויב יאָ אַזוי, דאַרפֿען מיר ווידער זיך טרייסטען מיט די ווערטער פֿון דער הגדה „השתא עבדי, לשנה הבאה בני חורין" — מיר דאַרפֿען און מוזען אַרויס ציהען פֿון דאַנען און זעהען וואָס פֿריהער אַוועק אין אונזער הייליג ארץ ישראל. דאָרט וועלען מיר שוין זיין און בלייבען יודען אויף קינדס קינדער, קיינער וועט אונז דאַוין ניט שטערען.

„גוט איז אייך, ליעבער ר׳ שלמה, דאָס צו זאָגען — ענטפֿערט הירואָנימאָ דע פּענטאָ, אַ גרויסער סוחר וואָס איז געווען מיט זיין גאַנצע פֿאַמיליע ביים סדר — גאָט האָט אייך געהאָלפֿען, איהר האָט אַלע אייערע געשעפֿטען ליקווידירט און זייד פֿריי ווי אַ פֿויגעל, צו פֿליהען וואוהין איהר ווילט. — וואָס זאָלען אָבער מיר זיניגע מענשען טהון, וואָס אונזערע געשעפֿטען האַלטען אונז געבונדען צו דעם לאַנד? און ווען מיר זאָלען אויפֿגעבען אונזערע עסקים הי, וועלען מיר זיך בדלות שטעלען און אויסגעהען פֿאַר הונגער.

„עס איז לייכט צו זאָגען, מיר אַלע זאָלען העגראָם פּענדאָם פֿון לאַנד אַרויס — ענטפֿערט דאָן אַלפֿאָנזאָ, דער רייכער אַפּטייקער, דאָקטאָר דאָן מיגואַלס יונגערער ברודער — עס איז אָבער גאָר אונמעגליך עס אויס צו פֿיהרען. איינער אָדער דער אַנדערער קען זיך אין דער שטילע אַוועק, ווען אָבער מיר זאָלען אָנהויבען אַרויס צו געהען מאַסענווייז, וועט עס דער קעניג געוויס פֿערווערען און די אַרויס וואַנדערער שטרענג בעשטראָפֿען ווי עס האָט שוין פֿיעל מאָל געטראָפֿען".

„און דערווייל וועט זיך אַריינכאַפּען די אינקוויזיציע און וועט מיט אונז מאַכען איין עק, אָדער דאָס פֿאָלק אַליין וועט אונז אָנפֿאַלען און אַלעמען טויטשלאָגען — זאָגט דער קויפֿמאַן היעראָנימאָ — די גלחים הערען ניט אויף צו העטצען אויף אונז דעם המון ווי ווייט זיי קענען, די שנאה ווערט מיט יעדען טאָג גרעסער, און ווען עס זאָל זיך טרעפֿען נאָך אַזוי אַ פּאָגראָם ווי פֿאַר אַ יאָהר צוריק, וועט מיט אונז אַלעמען זיין אַ סוף" —

— ניין! — ענטפֿערט ר׳ שלמה מיט גוטען מוטה — פֿאַרגעסט ניט וואָס מיר האָבען עבען געלייענט אין דער הגדה: „שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו והקדוש ברוך הוא מצילנו מידם". אין יעדען דור ווילען די שונאים אונז פֿערלענדען, אָבער גאָט איז אונז תמיד מציל פֿון זייערע הענד.

אַזוי האָט ר׳ שלמה אַלעמען געטרייסט. מען איז ווידער געוואָרען פֿרעהליכער. דער בעל הבית האָט ביי דער געלעגענהייט זיך דערמאָנט אין דאָס יודיש־שפּאַנישע פֿאָלקסליעד, וואָס די מאַראַנען פֿלעגען עס זינגען אויף שפּאַניש, געמישט מיט לשון קודש׳דיגע ווערטער. מיט אַ שענע שטימע האָט ער אָנגעפֿאַנגען דאָס ליעד צו זינגען, וועלכעס איז זיי אַלעמען געוועזען גוט בעקאַנט.

איל קי איס גראַנדאָ אי אינסאַלסאַדאָ,
סאַקאַרא אַה סו פּועבלאָ אַמאַדאָ,
דע גלות טאַל דעפּראַבאַדאָ.
ע גאַזאַרעמאָס,
ע קאַנטאַרעמאָס,
קאָל לאַ בענעדאַ דעל גואל
נו איי אָטראָ כמו אל!
(דער גרויסער בעריהמטער גאָט,
וועט אונז בעפֿרייען אין זיין גענאָד,
ווי וועלען מיר צוזאַמען זינגען!
ווי וועלען די ליעדער ערקלינגען
צום ליבען העלפֿער אין דער נויטה
ווער איז אַזוי גרויס, ווי אונזער גאָט!

דער עולם האָט זיך צופֿלאַמט אין בעגייסטערונג. די פֿרויען האָבען מיטגעשטימט אין דעם שפּאַנישען שיר, וואָס איז זיי אויך געווען פֿערשטענדליך. איבער אַלע האָט ערקלונגען דאָנאַ גראַציאַ׳ס שטימע. עס איז זיס געווען צו הערען, די שענע מעלאָדיע איז זיך צוגאַנגען איבער אַלע גליעדער. ביי פֿיעלען האָבען

ד"ר ה. הילדעסהיימער האָט פאָרגעלייענט אַ רעפעראַט איבער קאָלאָניזאַציאָן. ער האָט געשילדערט דעם היינטיגען מצב פון די קאָלאָניעס און צום סוף פאָרגעלעגט דעם דאָזיגען אַנטראַג: די אספה עמפפעהלט די פעראיינען צו אונטערשטיצען אַלע צוזאַמען די קאָלאָניעס וועלכע בעדאַרפען נאָך הילף, ערשטענס די קאָלאָניע „מ ה נ י ם" און צווייטענס די קאלאניע „ב נ י י ה ו ד ה".

די אַנדערע העלפט פון דער אַבענד־זיצונג האָט פערנומען דאָס לייענען פון דעם רעפעראַט פון ד"ר ז אַ ל ץ און ב ר אָ מ ב ע ר ג איבער „מ ח נ י ם", און דעם רעפעראַט פון ה' הירש איבער „בני יהודה". נאָכהער האָט מען געלייענט בעגריסונגס-דעפעשען פון פערשיעדענע פעראיינען און פערזאָנען. דאַרונטער אַ דעפעשע פון רב הכולל אין פראַנקרייך ה' צ ד ו ק כ ה ן. די אספה האָט אויך געשיקט בעגריסונגס־דעפעשען צו ה' צדוק כהן און באַראָן עדמונד ראָטהשילד.

דעם אַנדערען טאָג (27 מערץ) זענען געווען ויכוחים איבער דעם רעפעראַט וועגען קאָלאָניזאַציאָן. ה. אוסישקין האָט אויפמערקזאַם געמאַכט די אספה אויף די שלעכטע לאַגע פון די יודישע אַרבייטער אין ארץ ישראל, וועלכע זענען זעהר פלייסיג, און פערדיענען מען זאָל זיי פערזאָרגען; די אסיפה האָט בעשלאָסען מען זאָל אויף דעם אָנווייזען די יודישע קאָלאָניאַל־געזעלשאַפט:

בעזאָנדערס אינטערעסאַנט זענען געווען די ויכוחים וועגען שולען אין ארץ ישראל. ראַבינער ד"ר האָראָוויץ האָט אין אַ רעפעראַט ערקלערט אויף וואָס פאַר אַ יסודות עס דאַרף געבויעט ווערען דער חינוך אין ארץ ישראל, און אַז די דאָרטיגע שולען קענען נור דאַן ברענגען נוצען און ערפילען זייער צוועק, ווען זיי וועלען זיין צוגעפאַסט צו די בעדערפענישען פון די איינוואָהנער. וועגען דעם זענען געווען לאנגע ויכוחים וועלכע האבען זיך געענדיגט מיט די פאָלגענדע החלטות.

I. די יודישע שולען אין ארץ ישראל דאַרפען ערציהען עהרליכע און טרייע יודען.

II. די יודישע שולען אין ארץ ישראל זענען מחויב מגדל צו זיין זייערע שילער פאַר פלייסיגע און אַרבייטס־פעהיגע יודען.

III. אין די יודישע שולען דאַרף מען אויסער די לאַנדעס שפראַכע דערהויפּט לערנען העברעאיש.

VI. די אספה קלויבט אויס אַ קאָמיסיאָן, וועלכע איז מחויב צו אָרדענען די למודים אין די שולען. וועלכע ווערען געשטיצט פון די חובבי ציון, און בכלל אַכטונג געבען אויף די שולען.

אין דער קאָמיסיאָן זענען אויסגעקליבען געוואָרען: ה"ה ראַבינער ד"ר האָראָוויץ און פראָפ. ווערנער — פראַנקפורט אם מיין, דר. בראנן — ברעסלוי, פראפ. מארטין פיליפזאָהן — בערלין, אָבערראַבינער ד"ר סימאנסאהן — קאָפּענהאַגען, ראַבינער דר. ווערנער — מינכען, דר. אַבראַהאַמס — אמסטערדאם, ס. בענעדיקט און ברנאַר לאַזאַר—פאַריז, דר. ס. הירש—לאָנדאָן, און נאָך 3 ערטער זענען איבערגעלאָזט געוואָרען פאַר רוסישע דעלעגאַטען.

צום סוף האָט ב ע ר נ אַר ל אַ ז אַ ר פאָרגעלעגט די דאָזיגע רעזאלוציע: „די דעלעגאַטען וועלכען זענען צוזאַמענגעקומען אויף דער פראַנקפורטער אספה בעטען דעם צענטראַל־קאָמיטעט ער זאָל אויסאַרבייטען אַ פראָיעקט פון אַ קאָלאָניאַל־באַנק צו ענטוויקלען די קאָלאָניזאַציאָן און פאַבריקאַציאָן אין ארץ ישראל. ווייל דער ענין איז זעהר אַ וויכטיגער האָט מען איהם איבערגעגעבען דער פראפאגאנדא־קאָמיסיאָן, זי זאָל דעם ענין בעקלערען.

די קאָנפערענץ האָט זיך געענדיגט מיט אַ רעדע פון דר. ה אָ ר אָ ו ו י ץ, וועלכער האָט וואַרם געדאַנקט אַלע דעלעגאַטען פאַר זייער אַנטהייל אין דער קאָנפערענץ.

די אסיפה פון בעלי מלאכות.

אין פאָריגען חודש איז אין פעטערסבורג פאָרגעקומען די ערשטע אסיפה פון בעלי מלאכות אין רוסלאַנד. די אסיפה האָט געהאַט דעם צוועק צו זוכען מיטלען ווי צו פערבעסערען די לאַגע פון בעלי מלאכות און די לאַגע פון זייערע לערען־יונגליך.

אויף דער אסיפה זענען געקומען 1353 מיטגלידער פון פערשיעדענע „צעכען". צווישען זיי האָבען זיך אויך געפונען פיעל יודישע בעלי מלאכות פון פערשיעדענע שטעדט אין דער „טשערטא" און אויסער דער „טשערטא" (ד. ה. פון די ערטער וואו יודען מעגען וואָהנען און וואו זיי טאָרען ניט).

זיך געצייגט טהרערען אין די אויגען, דאָס זענען געווען טהרערען פון שמחה, פון גרוים פרייד, פון טיעפער אמונה און שטארקען בטחון אין דעם גרויסען יודישען גאָט, וואָס האָט שוין אזוי פיעל וואונדער געטהון פאר זיין ליבעם פאָלק ישראל.

פלוצלינג האָבען זיך געלאָזט הערען שווערע טריט און אַ קלינגעריי פון אייזערנע געוועהר.

— לעשט די ליכט! — האָט אָ געשריי געטהון ר' שלמה. אַ שפרונג געטהון פון זיין זיטץ און מיט זיין סאמעטענע היטעל מיט איין מאָל אלע לאָמפען און ליכט אויסגעלאָשען. אָבער אים זעלבען אויגענבליק איז ווידער ליכטיג געוואָרען פון בלענדלאַטערנען. עס האָבען זיך בעוויזען סאָלדאַטען מיט געוועהר און גלחים מיט צלמים אין די הענד. די מאַראַנען זענען אלע געבליבען זיטצען ווי פערשטיינערט פון שרעק, די פרויען זענען אין חלשות געפאלען, אויך דאָנא גראַציא איז געוואָרען ערבלאַסט צום טויט און אריינגעזונקען אין אָהנמאַכט אויף איהר שטוהל...

„בינדט די מאַראַנישע הינט, שמידט זיי אין קעטען און פיהרט זיי אָב אין אָסטראָג, דאָרט וועלען זיי שוין האָבען זייער פסק! — האָט געשריען דער קאָמאנדיר פון דער וואַך.

— וואָן פון דאַנען! וואַגט אייך ניט איימיצען אָנצוריהרען! — האָט אַ געשריי געטהון דער בעל הבית — געהט גלייכער אין אייער רוה און דאַנקט דאָן יואן קאָראָנעל, דעם שפאַנישען גענאַנדטען, וואָס ער וויל מיט אייך קיין עסק ניט האָבען און פון קעניג דאָן מאַנועל פאר אייך פערלאַנגען אַ שטרענגע שטראָף, וואָס איהר האָט אייך געוואַגט, אריין צו רייסען זיך אין זיין הויז, וועלכעס איז נאָך די געזעטצען הייליג; קיינער טאָר אָהן זיין ערלויבניס ניט אריין געהען.

„מיר אָבער האָבען איין עסק מיט דיר! — האָט איינער פון די גלחים געענטפערט — מיר ווילען איבערגעבען דיין פערפלוכטע נשמה צום טייפעל צו וועלכעם זי געהערט, דו הינטעשער יוד! דו האָסט אַ דאָפעלטע זינד בעגאַנגען: דו האָסט פערלייקענט אונזער אמונה און דער צו אָבגענאַרטביידע מלכים, פון שפאַניען און פון פאָרטוגאל".

„בינדט איהם גלייך מיט אלע! — האָט דער קאָמאַנדיר גערופען צו זיינע לייט.

אלע זענען געוואָרען מיט שטריק געבונדען און אוועק געפיהרט אין געפענגניס אויסער איינעם — ר' שלמה ווירגא, וועלכער איז באלד אין אנפאנג אנטלאָפען דורך די פערבאָרגענע טהיר און פערשוואונדען געוואָרען אין גאָרטען.

אלעטען האָט מען אָבגעפיהרט אין אַ ענגען פינסטערן געפענגניס-צימער. אַנטאָניא און דאָנא גראַציא, האָבען זיך צערטליך געטוליעט צו דאָן קאָראָנעל, וועלכער האָט געהאט זיך צו ריכטען אויף אַ שרעקליכען סוף — איבערגעגעבען צו ווערען צו דער שפאַנישער אינקוויזיציע, זי זאָל איהם בעשטראָפען ווי ער האָט פערדיענט. די קינדער האָבען די גאנצע נאכט שטארק געוויינט. נאָר ער האָט געשוויעגען און זיי ביידע צום הארצען געדריקט.

דעם גאנצען פאָלגענדען טאָג האבען זיי אלע געפאַסט, צו חמץ האָבען זיי ויך ניט געוואָלט אנריהרען. ערשט שפעט ביי נאכט איז אָנגעקומען אַ בעפעהל פון קעניג דאָן מאנועל, אלע ארעסטירטע צו פערשרייבען אין רעגיסטער פון די פערזינדיגטע און ארויסלאָזען דערוויילע פריי, אויף גרונד פון קעניגליכען געזעטץ פאר די מאַראַנען. עס זענען זייערע געווען 27 פערזאָן. אלע זענען ארויס פריי, אויסער 3 זענען געבליבען פעראַרעסטירט: דאָן יואַן קאָראָנער — אלס שפאַנישער אונטערטהאַן, וואו די יודישע אמונה איז שטרענג פערבאָטען דורך די אינקוויזיציע; זיין טאָכטער דאָנא גראציא — אויך איבער די זעלביגע זינד, און אנטאָניאָ ברנאל, ווייל ער איז ניט געווען קיין געצוואונגענער קריסט, דען ער איז געוואָרען אָבגעטויפט בעת ער איז נאָך איין יאָהר אלט געווען. די דריי האָט מען געשמידט אין קייטען און געלאָזען זיטצען אין דעם אייגענען געפענגניס, אונטער דער איפזיכט פון דעם קאָמענדאנטען פון אָסטראָג, דאָן לאָבאטא, וועלכער איז אויך געווען א מאראן און האט זיי אין דער שטיל געבראכט כשר געקאכטע רייז. נאָך שפאניען איז דערווייל אבגעגאנגען א עסטאַפעט, אנצומעלדען דעם פאָרפאל מיט דעם קעניגליכען געזאנדטען. געוויס וועט באלד די אינקוויזיציאן איהם ארויס פאָרדערן, זיך מיט איהם צו בעגעהען נאך איהרע גרויזאמע געזעטצען.

אין א פאר טעג שפעטער איז צו זיי געקומען ר' שלמה אבן ווירגא צום בעזוך אין געפענגניס. ר' שלמה און דאן לאבאטא האבען זיך דעם גאנצען טאג

די לאַגע פֿון יודישע בעלי מלאכות שטעהט אין די לעצטע צוואנציג יאָהר פֿיעל ערגער פֿון אַנדערע.

יודישע בעלי מלאכות זענען כמעט אַ פֿינפֿטער טהייל פֿון אַלע יודען וואָס געפֿינען זיך אין גאַנץ רוסלאַנד. אין דער „טשערטא“ איז אַלעמען שווער צו געפֿינען אַרבייט און פֿיעל פֿאָהרען אויסער דער „טשערטא“. נאר וויפֿיעל צרות און אָבקומענישען ליידעט דער יודישער בעל מלאכה איבער, ביז ער קען אויסער דער טשערטא אויפֿהייגנגען זיין שילד און זיך זעצען בין זיין וואַרשטאט אַרבייטען, חאָטש אין זיין „רעמעסלענע סווידעטעלסטווע“, וואָס דער יודישער בעל מלאכה בעקומט פֿון זיין „צעך“, איז ער גלייך מיט אַלע בעלי מלאכות, ער האָט גלייכע רעכטע מיט אַלע אַנדערע אין גאַנץ רוסלאַנד לויט געזעץ. אין זיין סווידעטעלסטווע שטעהט בפירוש אַז יעדער „רעמעסלענער צעך“ דאַרף דעם בעל מלאכה מיט אַלע מעגליכקייטען מיטהעלפֿען און פֿערגרינגערען איהם זיך צו בעזעצען אין יעדער שטאָדט אָהן שום נייע „עקזאַמענס“. האָבענדיג אַזאַ סווידעטעלסטווע פֿאָהרט דער יודישער בעל מלאכה פֿון דער „טשערטא“ וואו עס איז פֿאַר איהם ענג אין דער שטאָדט וואָס געפֿינט זיך אויסער דער טשערטא. און דאָ בעגעגנט ער אויף יעדען טריט שוויריגקייטען: פֿריהער פֿאַר אַלעמען לאָזט מען איהם אין דער נייער שטאָדט ניט איבערנעכטיגען, ווייל ער איז ניט צוגעשריעבען צו דעם נייעם צעך. ער געהט אין צעך אַריין זיך צושרייבען, פֿערלאַנגט מען פֿון איהם איין „עקזאַמען“. נאר דאָס איז דער בעסטער פֿאַל, דאָס רוב אָבער לאָזט מען דעם יודישען בעל־מלאכה צו דעם עקזאַמען כלל ניט צו, און אַז מען לאָזט איהם שוין יאָ צו האַלט ער אָפּט ניט אויס, ווייל זיינע פריוועַר זעהען אין דעם יודישען בעל מלאכה אַ קאָנקורענט, וועלכער האָט ליעב צו אַרבייטען ביליג און וואָס בעגניגט זיך מיט קליינע פֿערדיענסטען. האָט ער אָבער שוין יאָ דאָס גליק געהאַט אויסצוהאַלטען דעם עקזאַמען, טאָר ער ניט עפֿענען קיין צוויי וואַרשטאַטען אויף צוויי גאַסען, און אַז ער זאָל יאָ דאָס מעגען ווייל ער האָט דערויף דאָס רעכט מוז ער געהן חלאפאטשען אין סענאַט, דער סענאַט זאָל זיינע רעכטע דער פּאָליציי ערקלערען. היינט טאָמער וויל דער יודישער בעל מלאכה פֿערבייטען זיין מלאכה אויף איין אַנדערע לאָזט מען איהם ניט האַלטען דעם נייעם עקזאַמען אין דעם צעך פֿון דער שטאָדט, וואו ער געפֿינט זיך, נאר ער מוז פֿאָהרען אין דער טשערטא האַלטען עקזאַמען, פֿערליערען אומזיסט צייט און געלד און נאָכהער צוריק קומען און נאָך אַמאָל אַלעס איבערלעבען און ליידען.—

אָט מיט אַזוינע און דעסטגלייכען בקשות, אַז מען זאָל די יודישע בעלי מלאכות לאָזען אונגעשטערט און אָרענטליך אַרבייטען, זענען געפֿאָהרען די יודישע פֿאָרשטעהער מיט דער בעסטער האָפֿנונג צו דער אסיפה, וואו מען וויל זאָרגען וועגען אַ בעסערע לאַגע פֿאַר זיי.

צווישען פֿערשידענע פלענער האָבען פֿאָרגעלעגט:

ה׳ אַרלאָווסקע, מיטגליד פֿון טשערניגאָווער רעמעסלענע אופראַווע, וועגען אַ נייעם געזעץ אַז פֿון קאָראָבקע זאָל מען יעדעם יאָהר אַרויסגעבען אַ געוויסע סומע געלד אויף אויסצוהאַלטען יודישע שולען פֿאַר בעלי מלאכות.

די פֿאָרשטעהער פֿון סטאַווראָפּאָל האָבען זיך געקלאָגט, דאָס די פּאָליציי פֿערלאַנגט אַז יודישע בעלי מלאכות זאָלען זיך שטענדיג געפֿינען אין זייערע וואַרשטאַטען און זאָלען שטענדיג האַלטען אַ געוויסע צאָהל אַרבייטער אפילו דאַן, ווען עס איז קיין אַרבייט ניט דאָ. ווייטער האָבען זיי זיך געקלאָגט, וואָס מען שטערט זיי דאָרטען האַנדלען מיט זייערע אויסאַרבייטונגען.

די דעלעגאַטען פֿון חערסאָן האָבען פֿאָרגעלעגט אַז מען זאָל יודישע בעל מלאכות ערלויבען אַרבייטען אין די דערפֿער וואָס געפֿינען זיך אין דער טשערטא,— און אַז אין די חברות פֿון בעלי מלאכות זאָלען יודען האָבען דאָס רעכט צו פֿערנעמען שטעלען גלייך מיט די קריסטען.

די אסיפה איז אָבער ניט אין גאַנצען געוועזען ריין פֿון אַנטיסעמיטיזם. איינינע קריסטליכע בעלי מלאכות האָבען פֿערלאַנגט אַז מען זאָל נאָך מעהר פֿערקלענערען די רעכטע פֿון יודען. זיי זאָלען ניט מעגען זיין מיטגלידער פֿון די „צעכען“. „יודען קענען ניט גיט די מלאכה“ „יודישע אַרבייט איז שלעכט נאר ביליג“. און נאָך אַזוינע ווערטער האָט מען געהערט אויף דער אסיפה וועלכע מיר לייענען אָפֿט אין די אַנטיסעמיטישע צייטונגען. איבערהויפּט מיט אָנפֿאַלען

געסוד׳עט מיט דאן קאראנעל. דער אבערריכטער פֿון פארטוגאל, דאן סילווא (אויך א מאראן), וועלכער איז געווען א טרייער פֿריינד דאן קאראנעלס, האט געפועלט ביים קעניג, זיין טאכטער, דאנא גראציא, צו רעטען פֿון דער שפאנישער אינקוויזיציע דורך א קלוגע עצה: זי זאל ארויסטרעטען פֿון שפאנישער אונטערטהאנשאפֿט און ווערען א פארטוגיזין. דאס וועט מעגליך זיין, ווען זי זאל ווערען אנטאניאס ווייב, דאן וועט זי טהיילען מיט׳ן מאן זיין פסק. צו געהען אויף קאטארגע נאך בראזיליען. אין אבענד פֿון יענעם טאג האבען די דריי גוטע פֿריינד: ר׳ שלמה, דאן לאבאטא און דאן סילווא אנגעזאגט, וואָס ביי זיי איז געבליבען. דאס איז פֿאר די קינדער ניט געווען קיין נייעס. דען סיי וסיי האבען זיי זיך גערעכענט פֿאר חתן-כלה. זיי האבען זיך אבער ניט גערעכט דער שידוך זאל אזוי גיך צו שטאנד קומען. דאן סילווא האט אויפגעזעטצט די נייטהיגע פאפירען. דאן קאראנעל און די דריי גוטע פֿריינד האבען זיך אונטערגע׳שריבען, ער אלס פֿאטער, זיי אלס עדות. עס איז געווען יענע נאכט א טרויעריגע חתונה. ר׳ שלמה האט מסדר קידושין געווען נאך דעם יודישען מנהג. אלע האבען שטארק געוויינט.

די צוקלעמטע קינדער האבען נייגעריג געפֿרעגט דעם פֿאטער: וואס וועט אבער זיין דער סוף מיט איהם?

„פֿאר מיר זארגט ניט ליעבע קינדערליך מיינע! — האט ער מיט א טרויעריגען שמייכעל געענטפֿערט — פֿאר דער אינקוויזיציאן בין איך זיכער, זי וועט מיך לעבעדיגערהייט ניט בעקומען“.

דערנאך האט דער פֿאטער געטרונקען לחיים און די קינדער שטארק געקושט און געבענשט. די קינדער האבען איהם געקושט, געהאלזט און יעמערליך געוויינט. ער האט זיך ענדליך ארויס געריסען פֿון זייערע הענד, געזאגט, דאס ער מוז זיך אויסרוהען, דען ער איז זעהר אויפֿגערעגט, אין א האלבע שעה שפעטער האבען אלע דערהערט דאן קאראנעלס געשריי: עס ברענט איהם א פֿייער אין אלע גליעדער. די קינדער זענען אריינגעלאפֿען צו איהם. און האבען צו זייער שרעק דערזעהען, דאס ער איז גאנץ פֿערענדערט געווארען, עס איז איהם גאר ניט צו דערקענען, דאס געזיכט בלוטרויט, די אויגען פֿערגלאצט, די ליפען פֿערברענט, אלע גליעדער האבען זיך געצאפעלט ווי אין א קאנוואולסיע.

אין וויינבעכער האט ער איינגענומען גיפֿט.— דא האבען די קינדער פֿערשטאנען וואס ער האט געמיינט זאגענדיג, דאס ער איז פֿאר דער אינקוויזיציע זיכער. די טאכטער האט פֿון זיך די האאר געריסען, געלאפֿען צום וויינגלאז, טאמער איז פֿון דעם גיפֿט נאך וואס געבליעבען, אום צו שטארבען גלייך מיט דעם טהייערן פאפא. דער בעכער איז אבער געבליבען טרוקען. אין דער שרעקליכער קאנוואולסיע איז דאן קאראנעל געשטארבען. גלייך נאך דעם איז אנגעקומען א גלח מיט א וואך געשיקט פֿון דער שפאנישער אינקוויזיציע, אב צו פֿיהרען דאן יואן קאראנעל מיט זיין טאכטער דאנא גראציא אין די קאזעמאטען פֿון מאדרידער אינקוויזיציע. ער האט אבער ניט אויסגעפֿיהרט.— דאן יואן איז שוין געווען טוידט, דאנא גראציא איז געווארען א פארטוגיזישע אונטערטהאנין אלס אנטאניאס פֿרוי. דער שליח פֿון דער הייליגער אינקוויזיציע איז נעביך אוועק מיט ליידיגע הענד. דאן סילווא האט געפסקנט, אז דאן יואן קאראנעל פֿערדיענט ניט צו ליעגען אין דער געהייליגטער ערד פֿון קאטהוילישען בית עולם. מען האט איהם אלזא מקבר געווען אויפֿ׳ן יודישען בית עלמין. די גאנצע עשירות קאראנעלס איז קאנפֿיסצירט געווארען, די יודישע ספרים אין קעלער האט מען פֿערברענט אין מיט׳ן גאס, זיין טאכטער דאנא גראציא האט מען נור ערלויבט מיטצונעהמען דעם גאלדענען ארמבאנד וואס איז איהר געבליבען צום אנדענקען פֿון דער שוועסטער מארגארעטע.

אין א חודש שפעטער האט מען אנטאניא מיט זיין פֿרוי פֿערשיקט מיט א פארטיע פֿון אנדערע ארעסטאנטען, גנבים, גזלנים און אנדערע מינים פֿערברעכער, אין א שיף נאך בראזיליען, אין זיד אמעריקא. דאנא גראציא האט אויסגעוויזען אין די ארעסטאנטסקע קליידער ווי א בריליאנט אין בלאטע. קומענדיג נאך איינינע חדשים אויפֿ׳ן ארט, האט זי ניט לאנג געצויגען, איהר צארטע נאטור האט ניט פֿערטראגען יענע לופֿט, זי איז קראנק געווארען און געשטארבען פֿון מאלאריא. אנטאניא אבער האט נאך איינינע יאהרען זיך אויסגעקויפֿט דורך דעם טהייערן ארמבאנד וואס איז איהם געבליבען פֿון דער פֿרוי, און פֿון דארט אוועק געצויגען נאך ארץ ישראל צו קענען טריי האלטען די יודישע אמונה.

אויף יודישע בעלי מלאכות און אויף זייער ארבייט האבען זיך אויסגעצייכענט די פאליאקען אדער, ריכטיגער געזאגט, די ווארשאווער פוילישע בעלי מלאכות, וועלכע פיהרען א גרויסע קאנקורענץ מיט די יודישע פון פיעל יאהרען אן.

איינער האט פלוצים אויסגעשריגען אז מען דארף די רעכטע ביי יודען פערקלענערען ווייל ווען ניט „וועלען די „זשידעס" איבער אונז געוועלטיגען".

די אנטיסעמיטען האבען זיך אזוי שען אויפגעפיהרט אז דער פרעזעס איז געצוואונגען געוועזען הייסען דעם גאנצען עולם, אויסער די מיטגלידער פון דער אויסגעקליבענער קאמיסיע, ארויסגעהן פון זאל.

צום גליק פאר יודישע בעלי מלאכות, האבען די הויפטפיהרער פון דער אסיפה זיך הייליג געהאלטען ביי דעם געדאנק צו פערגרינגערען די לאגע פון אלע בעל מלאכות אהן אונטערשיעד פון נאציאן, און אלע פראיעקטען געגען יודען זענען ניט אנגענומען געווארען, ווייל פאר יודען זענען געווען מעהר מיט 2 שטימען.

און די קאמיסיעס זענען געווארען אויסגעקליבען דריי יודען, ה' זאקס, ה' וואלטקע און ה' בעלקאווסקע, וועלכע האבען פערטיידיגט די אינטערעסען פון די יודישע בעלי מלאכות און געשילדערט די שלעכטע לאגע פון זייערע חברים וועלכע מען ברויכט פערבעסערען.

די ערשטע אסיפה האט דערוייל געבראכט ניט קיין גוטס און ניט קיין שלעכטס פאר יודישע בעלי מלאכות, נאר אויב די דאקלאדען פון די יודישע פארשטעהער וועלען פון דער אסיפה פארגעלעגט ווערען פאר דער רעגירונג, איז צו האפען אז די לאגע פון יודישע בעלי מלאכות וועט זיך אין פיעל אופנים פערבעסערען.—

פון די אלע פלענער וואס די בעלי מלאכות האבען פארגעלעגט אויף דער אסיפה זענען אנגענומען געווארען פאלגענדע: בעלי מלאכות טארען זייערע לערען יונגליך ניט שלאגען: די רעמעסלענע אופראוועס זאלען עפענען פערשיעדענע שולען פאר בעלי מלאכות; בעלי מלאכות זאלען האבען זייער אייגענעם סוד וואס זאל משפט'ן וועגען עסקים ניט נור צווישען זיי, נאר אויך צווישען בעלי מלאכות מיט זייטיגע מענשען; דער ארבייט־טאג פון בעלי מלאכות איז אנגענומען געווארען 11½ שעה; איינצופיהרען ביליגען קרעדיט, דערויף ברויכען געלד געבען די רעמעסלענע אופראוועס און „צעכען", און אויך זאל מען הלאפאטשען פאר דער רעגירונג, ז' זאל אין דעם מיטהעלפען מיט געלד, אין א קלענערער שטאדט ניט ווייניגער ווי מיט טויזענד רובל און אין א גרויסער שטאדט ניט ווייניגער ווי מיט פינף טויזענט רובל. אויך איז אנגענומען געווארען צו זוכען מיטלען אום צו פערזיכערען דעם בעל מלאכה אויף די עלטערע יאהרען. איבערהויפט האט זיך די אסיפה אונטערעסירט מיט דער לאגע פון די לערען יונגליך וועלכע איז ביז יעצט, ווי יעדען איז בעוואוסט, ניט אזוי גלענצענד געוועזען און פיעל גוטע פלענער האט די אסיפה וועגען זיי אנגענומען. וויכטיג איז אויך געווען דער פראיעקט וועגען אייגענע געשעפטען, וואס זאלען ביליג פערקויפען בעלי מלאכות אינסטרומענטען און אלע מאטעריאלען וועלכע זענען נייטהיג צו דער ארבייט, כדי די בעלי מלאכות זאלען ניט דארפען פיעל געלד אומזיסט איבערצאהלען: אויך איז פארגעשלאגען געווארען צו עפענען מאגאזינען אויף צו פערקויפען די אויסארבייטונגען פון בעלי מלאכות. עס זענען געווען פארגעלייענט פראיעקטען איבער אבענדשולען פאר האנדווערקער, איבער פערשידענע חברות צו העלפען די געפאלענע חברים א. ד. ג.

צום סוף האבען די בעלי מלאכות געדאנקט דעם פרעזעס פאר זיין ארבייט אין דער ערשטער אסיפה און געבעטען ער זאל חלאפאטשען איבער א ערלויבעניש וועגען א צווייטע אסיפה. דער גראף האט געדאנקט די בעלי מלאכות וואס זיי זענען געקומען צו דער אסיפה און זיי געזאגט אז זייערע בקשות און פלענער וועלען פארגעשטעלט ווערען פאר דער רעגירונג.

די בעלי מלאכות זענען זיך צופאהרען פון זייער ערשטער אסיפה, יעדער אין זיין שטאדט מיט די בעסטע האפנונגען אין דער צוקונפט און צווישען זיי אויך די יודישע בעלי מלאכות.— מ. ס.

---

* * *

אֶשָּׂא עֵינַי אֶל הֶהָרִים וכו'.
(תהלים קכ"א.)

טרויריג שטעה איך אין דעם טהאל,
וואו בעגראבען ליעגט מיין גליק;
אויף די הויכע, וויסטע בערגער
פאלט מיין טריבער שווערער בליק.

וואו אהין, אוי, זאגט מיר בערגער,
פליעסט מיין לעבען טרויריג שטיל?
אוי, די הויכע פעלזען, זאגט מיר,
וואס איך האף און וואס איך וויל?

און עס גלאטצען שטום די פעלזען
צו דעם הימעל, ווי פערקלערט,
אוי, ווי קלערען טיעף און טראכטען,
וועגען תכלית פון דער ערד!—

ה. ד. נאמבערג.

פריהלינגסנאכט.

א קלארע נאכט, א בלאהע נאכט...
מיר געהען ביידע גאנץ בעזאכט,
און עטהמען איין די פרישע לופט;
מיר רעדען ניט און זענען שטיל...
און זוכען ניט קיין וועג, קיין ציעל...
דער פריהלינג רופט... ער רופט... און רופט...!

א שטילע נאכט, א בלאהע נאכט...
מיין הארץ איז פול... איך קלער און טראכט,
ווי ווייניג דארף דער מענש צום גליק...
א ליעבען פריינד, א טרייען פריינד,
א לויטער נאכט, וואס שטראהלט און שיינט,
א ריינעם הארץ, א קלארען בליק...

דר. איס. על.

א ר י מ ע מ צ ה.

(א בילד)

עלף א זייגער ביי נאכט.

ביי חיים לייבעס אין „פאדריאד" וואו א גאנצען טאג רוישט און טומעלט, איז געווארען שטילער. די וועלגערינס, מיידליך און יונגע ווייבליך, פיהלען זיך זעהר מיעד און האבען קיין כח נישט צווישען זיך צו רעדען. אפילו חיה ביילע, דאס יונג פרעהליכע ווייביל וואס זינגט א גאנצען טאג ליעדער, ניט קוקענדיג אויפ'ן שטרענגען משגיח וועלכער ווייזט איהר אויף, אז א פרוי טאר בפירוש ניט זינגען,— אפילו זי איז אויך שטיל, נאר פאר זיך אונטער'ן נאז ברומט זי דאס ליעדיל:

„זיי־זשע געזונד, מיין געטרייע מוטער
איך פאהר שוין פון דיר אוועק"...

און דאס איז נישט דערפאר, ווייל זי איז יעצט אויפגעלעגט צו זינגען, נאר גלאט אזוי: זינט זי האט דא אין דער פרעמדער שטאדט חתונה געהאט, געהט איהר דאס ליעדיל קיינמאל פון זינגען נישט ארויס.

ווען ניט דאס קלאפען פון די קאטשעלקעס איבער די ברעטער, דאס סקריפען פון רעדיל איבער'ן בלעך, וואלט זיך געדאכט, אז זיי שלאפען אלע שטעהענדיג, אזוי מיעד און אבגעמאטערט זעהען זיי אויס. עפטערס נור רייסט זיך ארויס א געשריי פון א נערוועזער מיעדער וועלגערין אויף דער קנעטערין: „פערשטייפט זיך, מען קען דאך נישט וועלגערן!" אויף וואס די קנעטערין ענטפערט אזוי ווי פון אונטער דער ערד: געה צו צום בעקען, וועסטו וויסען ווי צו פערשטייפען זיך, אויף מיינע שונאים געזאגט געווארען מיין כח"...

און עס ווערען ווידער אַלע ענטשווינען.

און אַז די שטילקייט דויערט צו לאַנג און די מידיגקייט ווערט שווערער, הויבט אָן אין פּאדריאַד צו רוישען:

— איך פֿאַל פֿון די פֿיס, אויף נאמנות, קלאָגט זיך איין וועלגערין פֿאַר דער צווייטער.

— און איך האָב שוין קיין „הענד" ניט — ענטפֿערט איהר די צווייטע קרעכצענדיג — אט דאָ אין די דאָלאָנעס שטעכט מיר, ווי מיט נאָדלען, קוים וואָס איך ריהר אָן די קאַצעלקע.

אַ דריטע וועלגערין, מיט אַ בלאַס געזיכט, מיט גרויסע טיעפֿע גריבער אונטער די אויגען, קלאָגט זיך פֿאַר זיי ביידען, אַז איהר ברעכען אַלע ביינער, זי וואָלט אַוועקגעגעבען אַ האַלב לעבען, מען זאָל איהר לאָזען איצטער אַוועק געהן אַהיים צושפּארען זיך. ביי די ווערטער „צושפּארען זיך" בייגט זי אָן דעם קאָפּ אָן אַ זייט, ווי זי וואָלט וועלען פּרובען ווי גרויס עס איז דערפֿון דער תענוג.

נאָך אַ וועלגערין פֿערצעהלט הויך, מיט אַ שטימע פֿול צאָרן, אַז ביי עטקע בּינוש'עס האָט מען שוין מיט אַ שעה צוריק געענדיגט. דאס ווירקט זעהר שלעכט אויף די וועלגערינס, און דער גאַנצער פּאדריאַד, אויסער דער קנעטערין און דעם זעטצער, ביידע אין די מיטעלע יאָהרען, — צעבונטעוועט זיך מיט אַ געפּילדעריי:

— ווען וועט מען שוין געהן אַהיים! אין אַלע פּאדריאַדען האָט מען שוין לאַנג געענדיגט. נור אויף אונז איז עפּי"ס איין אויסנאַם, ערגער ווי אומעטום.

דער זעצער — אַ הויכער דאַרער יוד, מיט אַ שפּיציג בערדיל, מיט אַ פֿערפֿלאַמט פּנים אויף וועלכען עס שטעהען גרויסע טראָפּען שוויים, לויפֿט צו צום בלעך, קלאַפּט אָן מיט'ן שטעקען און צובייזערט זיך:

— מצה, מצה! אַ לעדיגער אויבען! וואָס האָט איהר זיך צערדרשנ'ט! דער טאָג איז אייך ווייניג?! אויף זיין געשריי לויפֿט אַריין פֿון אַ זייטיגען חדר'ל די בעל־הבית'טע, אַ נידריגע פֿרוי מיט אַ געקנייטשט פֿינסטער'ן פּנים מיט גוטע שוואַרצע אויגען און זי הויבט זיך אָן בעטען ביי די וועלגערינס:

— באַלד, קינדערליך, באַלד! פֿאַרהאַן נאָך אפשר זעקס „מיירעס" אין זעקיל.

— שענע זעקס! קלינגט אויס פֿון ערגיץ אַ ווינקעל אַ יונג־קינדיש קול'כיל. דאָס איז דער „שיטער" אַליין. ווער ווייס נאָך אַזוי ווי ער, פֿיעל „מיירעס" עס זענען נאָך דאָ! ער הויבט אויף מיט זיינע דאַרע הענדעליך דאָס זעקיל און איז זיך משער, אַז עס וועט זיין נאָך שטאַרקע צעהן „מיירעס".

די וועלגערינס צושרייען זיך ווייטער, נאָר דער זעצער בייזערט זיך און מיט'ן שטעקען קלאַפּט ער איבער'ן בלעך:

— מצה, מצה! עס קיהלט דער אויבען!

— אַי זאָל איהם, רבונו של עולם, קיהלען אין בויך! שעלט אַ וועלגערין.

— וואָס איז ער שולדיג! פֿערענטפֿערט איהם דאס יונגע פֿרעהליכע ווייביל — איהם איז נאָך אפשר שווערער ווי אונז, און קיין גרויסער גבור איז ער אויך ניט. נאָר וואָס זאָל ער טהון? ער ווייס אַז מען מוז ענדיגען. פֿריהער, שפּעטער, מען וועט אין מיט'ן ניט לאָזען און צוגעהן זיך.

עס איז ווידער שטיל געוואָרען, אַזוי ווי אַלע וואָלטען קומען צו איין איבערציינונג, אַז מיט'ן קלאַגען זיך מאַכט מען זיך נישט גרינגער. פֿערפֿאַלען, ענדיגען מוז מען! שטיל נור פֿלעגט אַ מאָל אַ וועלגערין אַרויסלאָזען אַ שווערען קרעכץ'ן, אָנהאַפּענדיג זיך דאָ פֿאַר'ן הארצען, דאָ פֿאַר'ן זייט: און ווידער דאַסזעלבע קלאַפּען מיט די קאַצעלקעס איבער די ברעטער, דאָס סקריפּען מיט'ן רעדיל איבער'ן בלעך... און די צייט ציהט זיך אַזוי לאַנג, אַזוי לאַנג...

נאָר אָט קריכט אַרויס די קנעטערין פֿון איהר „ווינקעל", מיט פֿערקאָשערטע אַרבעל און מיט גרויסע טראָפּען שוויים אויפֿ'ן פּארמיטפּנים. פֿרעהליך הויבט זי אויף אין דער הויך די „מיירע", ווי זי וואָלט ווייזען די וועלגערינס אַזאַ מין אַנטיקיל וואָס זיי האָבען קיינמאָל דאָ ניט געזעהן. מיט אַ הייזעריג קול, דאָך גענוג הויך, רופֿט זי אויס:

— די לעצטע מיירע!

— די לעצטע „מיירע"! קלינגט עס איבער'ן פּאדריאַד. און אַלע וועלגערינס צוהאַפּען די טייגליך פֿון דעם טהיילערס האַנד מיט שמחה, אונטערזינגענדיג: באַלד, באַלד, באַלד!

„באַלד", „באַלד" קלינגט אָב ביי יעדערער אין קאָפּ.

דער רעדלער וואָס איז געשטאַנען די גאַנצע צייט ביי'ן בלעך מרה־שחורה'דיג האָט זיך אַוועק געשטעלט מיט אַ קוראַזש צו דער אַרבייט, קונציג וואַרפֿט ער איבער יעדע מצה אויף דער קאַצעלקע און ער נעהמט זיך געשווינד אָבצורעדלען די פֿיעל אָנגעקליעבענע מצה אויפֿ'ן בלעך.

ער האָט מיט צוויי מינוט פֿריהער נישט געקענט גובר זיין דעם „יצר הרע" זיינעם, ער האָט זיך אבגעשטעלט מאַכען אַ פּאַפּירוס און ער מוז דערפֿאַר איצטער צוהאָרעווען, דער זעצער האָט איהם שוין צוויי מאָל אַ פּאָרע נעטהון מיט'ן שטעקען, ער זאָל פֿאַרטיג מאַכען די מצה נאָר דערהערענדיג אַז עס איז שון די לעצטע מיירע אַרט איהם גאָר נישט. דאָס וואָרט „באַלד" קלינגט איהם אויך פֿרעהליך אין קאָפּ און פֿלינק קנאַקט דאָס רעדיל איבער'ן בלעך און איהם דאַכט זיך, אַז עס שרייט: גזז'באַלד, גזז'באַלד, גזז'באַלד!...

— י—הַדְ—שֶׁ—הו הַ—ָק—דוש בָּרוּך—הוא!... זינגט ער אונטער צום טאַקט.

און דאָס פֿרעהליכע ווייביל דערהערט זיין זינגען און ענטפֿערט איהם צוריק איין ליעדעלע.

יאַק'ל איז אַ יונג מיט ביינער
און דערצו אַ חוואַט
און צו ציפּקעלע דער שענער
האָט ער חשק געהאַט...

דאָס מיינט זי איהם פֿאַרצוואַ־פֿען זיין „ליעבע", וואָס ער פֿיהרט דא נאָך איהר מיינונג, מיט ציפּקעלע די וועלגערין. נאָר ער מאַכט זיך, ווי נישט הערענדיג, ציפּקעלע אבער שמייכעלט חֵנ'דיג צום ווייביל:

— אַי אַ קלאָג נאָך היה'ביילען, ווי זי מאַכט דאָס אָב אַביסיל!

וואָס, אפשר אַ ליגען! דאַגה נישט, איך האָב היינט אַלין געזעהען בשעת „אָנוואַרפֿען". *)

— אַי זאָל אייך וואַרפֿען קדחות! לאַכט ציפּקעלע — וואָס האָט איהר געזעהן?

נאָר דער נייער געטומעל געפֿעלט נישט דעם זעצער און ער גיט אַ קלאַפּ מיט'ן שטעקען איבער די ברעטער:

— מצה, מצה! שטעהט נישט, רעדט נישט!

נאָר איצט לאַכט מען איהם אויס! אַפֿאָר וועלגערינס האָבען שוין אָבגעשיקט די לעצטע מצה צום רעדלער, מיט עפּי"ס איין יונגעלע, וואָס האָט זיך, גאָט ווייס, צוליעב וואס דאָ אַגאַנצע נאַכט אומגעדרעהט. די איבריגע וועלגערינס ברויכען נור צו פֿערגלייכען די שפּיצען פֿון די מצה, וואָס זענען ביי זיי אַרויסגעקומען פֿון גרויס איילעניש.

און אָט איז שוין געענדיגט! די קנעטערין ווישט שוין דעם בעקען דער רעדלער האַלט שוין ביי דער לעצטער מצה איבער וועלכער זיין האַנד פֿליהט ווי אַ וויכער אונטער דאָס ווילדע געסקריפּעריי... דער זעצער ערוואַ־טעט זי מיט אונגעדולד, האַפּט זי ענדליך אַרויף אויפֿ'ן שטעקען און מאַרש אין'אויבען, וואו עס טריקענען זיך נאָך אַ צוויי לעצטע מצות.

די וועלגערינס ווישען זיך דעם שוויים און קלויבען זיך שוין אַוועק צו געהן.

— אַי, וועל איך דאס אַ פֿאַל טהון גלייך אין בעט, זאָגט איין וועלגערין דער צווייטער:

— און „וועטשערע"? פֿרעגט יענע.

— ווער האָט כח צו עסען? איך וועל זיך אפילו ניט אויסטהון — גלייך אין בעט.

---

*) אנוואַרפֿען הייסט: ווען מען הייצט איין ביי טאג דעם אויבען אום צו באַקען די מצה שוין ביז ענדע נאכט. עס דויערט א פאר שעה און דאמאלס רוהען די ארבייטער אין פאדריאַד.

— איך ווייס ניט, צי וואלט איך געקענט פערנאנדער וועלגערען נאך איין טייגעל,— מישט זיך אריין א דריטע אין שמועס — אזוי מאט בין איך.

— נו, קומט שוין. קומט שוין! טרייבט צו א פערטע. פסח, אי"ה, וועלען מיר שמועסען.

— אוי, ווי דערלעבט מען שוין פסח! האט זיך איינע צוזיפצט.

— מען וועט, נישקשה, דערלעבען. א לעבעדיגער מענש דערלעבט אליך! טרייסט דאס פרעהליכע ווייביל!

נאר פלוצים איז אין פאדריאד א טומעל געווארען.

די בעל־הבית'טע איז ארויס פון דעם זייטיגען חדר'ל און האט ארויסגעזאגט עטליכע ווערטער מיט א געבעט, כמעט מיט טהרערען, נאר אין פאדריאד האבען זיי יעדערען ווי מיט א דונער געטראפען.

— נאך א פוד, נאך א פוד! אי וועה! אי וועה! האט זיך געהערט קולות. וואס שטעהען מיר, קומט אוועק!

נאר די בעל־הבית'טע האט זיי מיטביידע הענד פערצוימט דעם וועג און האט ווייטער זיך געבעטען:

— איהר ווייסט, דאכט זיך, קינדערליך, אז איך יאג זיך ניט אזוי נאך דער פרנסה. און אז איימיצער וואלט מיר יעצט געגעבען פאר א פוד הונדערט רובעל, וואלט איך זיך נישט געשטעלט באקען און מוטשען אייך. נאר ד ע ם פוד מוז מען אבבאקען. איך וועל פאר איהם אפילו א גראשען נישט נעהמען, דאס איז היענע דער אלמנה'ס. שוין א וואך, אז איהר זעקיל מעהל וואלגערט זיך דא און איך לעג אליך אב, עס איז אליך דא בילכערע, רייכערע, זאל נאט ניט שטראפען פאר די רייד... יעצט איז שוין אבער די לעצטע צוויי טעג, מעהר קען איך שוין נישט אבלעגען, זי קען נאך חלילה אהן מצה בלייבען. איהר קענט דאך זי — א מאל איז זי א פיינע בעל־הבית'טע געוועזען, זי פלעגט זיין ביי מיר פון די ערשטע און שטענדיג אויף דעם "ערשטען אויבען". פאר די וועלגערינס פלעגט זי איבערלאזען א רובעל, היינט דעם רעדלער... דעם זעצער, דער קנעטערין... דאס איז נעוועזען אביסיל א "בעל'צדקה"... איך ווייס ניט פאר וואס האט זי גאט אזוי געשטראפט... איצטער קען זי אפילו פאר'ן באקען נישט בעצאהלען. זי מוז נעביך באקען שפעט ביי נאכט, אז אה און וועה ווי די מצה וועלען שוין טויגען — פלעצליך!... נאר אבי קיין חמץ נישט! האט רחמנות קינדערליך, רוהט אייך אב אביסיל און לאמיר זיך נעהמען אבבאקען איהר די מצה. גאט וועט אייך געבען כח... נו, איז וואס זאגט איהר?... האט די בעל־הבית'טע ווי פערצווייפעלט אויסגעלאזען איהר בקשה, זעהענדיג די מידע און פערמאטערטע פנימער.

— אוי, רבונו של עולם! האט זיך ארויס געריסען ביי יעדען א שווערער זיפץ, שטאט איין ענטפער.

א שווערע מלחמה איז ביי זיי אין אינוועניג פארגעקומען. עס האט מלחמה געהאלטען א רוהיג בעטיל, א זיסער שלאף מיט א שווערער קאצעלקע מיט ברענענדיגע מאזאליעס. נור איין ארימע אלמנה מיט פערוויינטע אויגען האט ביי זיי גיך שלום געמאכט, און דאס פרעהליכע ווייביל היה ביילע האט די ערשטע אויסגעשריען:

— איך בלייב די ערשטע!

— איך אויך! האט זיך געהערט א צווייטע שטימע.

— און איך אויך! האט א דריטע אויסגערופען.

— נו, מען וועט שוין אלע בלייבען. האט א פירטע געענטפערט פאר אלע איבעריגע, ווי זי וואלט געוועזען זיכער, אז קיינער וועט ניט האבען די העזה זיך אבצוזאגען.

— אבער איהר וועט רעדלען! האט זיך ענדליך דער רעדלער געפונען צו פראטעסטירען. איך האב קיין כח ניט צו שטעהען דא ביז צוויי א זייגער. איך האב שוין קיין פינגער ניט. און מיין "פאמאצניק" שלאפט שוין אין דער היים, ווי א געהרג'טער.

— נו, זיי נישט קיין שגץ — האט זיך דער זעצער האלב ערנסט, האלב שמייכעלדיג געבייזערט — דו וועסט לאזען איין אלמנה אהן מצה. שגץ!...

— שיינעץ... שייגעץ! האט דער רעדלער נאכגעקרימט און האט זיך אוועקגעזעצט ביי'ן בלעך. די קנעטערין איז שטיל געזעסען אויפ'ן בענקיל, וואו דער אלמנה'ס מעהל איז שוין געשטאנען און האט דערויף, ווי פערצווייפעלט, געקוקט, זי האט ניט געוואוסט ווי צו בענעהען זיך דא. אבזאגען זיך האט זי נישט געקענט — א קלייניגקייט איין אלמנה! עס איז א ביטערער רחמנות. היינט קען נאך דער אויבערשטער שטראפען. נאר בלייבען האט זי מורא געהאט נאך מעהר ווי אוועקצוגעהן. איהר האט זיך ניט געגלויבט, אז זי זאל קענען אבשטעהן ביי'ן בעקען נאך א שעה. איהר האט זיך געדאכט, אז ביי דער ערשטער "מיירע" וועט זי פאלען.

— איך וועל געוויס אנידערפאלען. האט זי שטיל געשעפטשעט.

אין קאפ איז איהר דורך געפלויגען א שרעקליכער געדאנק. "אין ניסן איז גוט צו שטארבען"...

נאר דאס פרעהליכע ווייביל האט בעמערקט דער קנעטערינס טויטבלייכען פנים און זי האט מיט א ליעבליכע מינע אויסגערופען:

— אי, אונזער קנעטערין איז גאר א באבע. זי איז שוין צוגעשטאנען! געהט אייך געזונטערהייט א היים שלאפען. איך וועל פאר אייך קנעטען — איך בין מעהר בריה. אלע אין פאדריאד זענען פרעהליכער געווארען און יעדערע פון זיי האט דערשפירט עפיס נייע כחות, ווי מען וואלט פלוצים זייערע צעבראכענע ביינער עלעקטריזירט.

און באלד האט מען זיך גענומען צו דער אלמנה'ס מצה. לעבעדיג און לוסטיג איז צוגעגאנגען די ארבייט. דאס פרעהליכע ווייביל איז געוועזען זעהר צופרידען מיט איהר נייע שטעלע און האט ביי יעדער "מיירע" שמייכעלדיג נעפרעגט די וועלגערינס: "נו, וואס זאגט איהר? אויף וואס אלע פלעגען איהר איינשטימיג ענטפערן: "בעסער פאר דער קנעטערין!" ביי'ן בעקען האט זי אין גאנצען זיך אויסגעלאכט פון משגיח. אבגעלייקענט זיין גמרא און געקנאקט איין ליעד נאך דעם צווייטען, איבערגעהענדיג ענדליך צום ליעד "יעקיל איז א יונג מיט ביינער" ביי וועלכען ציפקעלע די וועלגערין פלעגט רויטליך ווערען און חנו'דיג ענטפערן:

— אי א קלאג אין חיה ביילה'ן.

דער רעדלער מיט א פערלאשענעם פאפיראס אין מויל האט געיאגט איין מצה נאך דער צווייטער, ער האט געוואלט גיכער אבפערטיגען די בלעך מצה און פערדרייכערען, נאר איהם איז עס נישט געלונגען און ער האט דערפאר אויסגעזעהען ווי נערוועז.

און דער זעטצער, נישט קוקענדיג, וואס ער האט געהאט א פולען אויבען מיט מצה, האט אליך געקלאפט מיט'ן שטעקען איבער'ן בלעך:

— מצה, מצה. א לעדיגער אויבען!...

און די בעל־הבית'טע וועלכע איז געשטאנען ביי'ן ברעט און, גלייך מיט די וועלגערינס, געוועלגערט האט זיך אליך געבעטען:

— דינער, דינער! קינדערליך, מאכט נישט קיין פלעצליך! עס איז א ר י מ ע מ צ ה! א רחמנות!...

אברהם רייזען.

קאליקעס.

פון מ. ספעקטאר.

(פארטזעצונג)

קינדער האבען זיי מעהר ניט געהאט ווי צוויי — א זוהן מיט א טאכטער, ווייל זי האט מ ע ה ר ניט ג ע וו א ל ט ה א ב ע ן. עטוואס אינטעלעגענטע מענשען טארען זיך ניט ערלויבען שיטען מיט קינדער אהן שום רעכנונג ווי דער פראסטער עולם אין דער פראווינץ, פלעגט זי זאגען. זי איז וואס ווייטער נאך דארער און מיאוסער געווארען, און לעוו אסיפאוויטש פלעגט אליך ווערען געזונדטער און שענער. דערפאר אבער פלעגט זי שטאלצירען מיט איהר דינעטשקער טאליע, ווען אנדערע פרויען פלעגען אין איהרע יאהרען דיקער ווערען און ווען זיי פלעגען שוין וועלען בעקומען א דינע טאליע, פלעגען זיי זיך מוזען קרעמפעווען מיט די שטארקסטע שטריק פון קארסעט און עסיג טרינקען אדער קאליך עסען.

זייערע צוויי קינדער גרישא און מאשא זענען אין גאנצען גע־

וועזען געראָטען אין דער מוטער און אַזוי שמאַלביינערדיג ווי זי. זיי זענען אויסגעוואַקסען צווישען פֿערשיעדענע גובערנאַנטקעס און לעהרער. מאשא האָט אויך געענדיגט אַ פּאַנסיאָן און גרישא האָט געהאַט חֵשֶׁק צו זיין אַ קינסטלער פֿון מאָלען בילדער, נאָר אַז עס זענען אַרויסגעקומען די וועליסאַפּעדען, האָבען ביידע קינדער זייערע קעפּ אַריינגעלעגט אין די פֿיס און אין זייערע קאָמעדיאַנטסקי, פּאַ אַצישע וועלאָסיפּעדישע קאָסטיומען, און זיי האָבען פֿיעל אין דעם בעוויזען. ביידע האָבען זיך געצעהלט פֿאַר מיטגלידער אין דער פּעטערסבורגער וועלאָסיפּעדען געזעלשאַפֿט. זיי האָבען געהאַט פֿאַר זייער אויסצייכענען זיך אויף פֿערשיעדענע „גאָנקעס“ זשעטאָנען מיט מעדאַליען און מעהר האָט מען זיי געזעהן אין וועלאָסיפּעדישע קאָסטיומען ווי אין געוועהנליכע קליידער. ווער שמועסט זומער צייט, ווען מען האָט געוואוינט אויף די זומער וואָהנונגען, דאַן זענען זיי פֿון זייערע פּאַ אַצישע קליידער ניט אַרויסגעקראָכען. און פּנימער האָבען זיי ביידע בעקומען דאַרערע און אויסגעצויגענערע ווי פֿריהער. די מוטער האָט גאָר ניט געוואוסט וואָס צו טהון מיט זיי פֿון גרויס ליעבשאַפֿט און פֿלעגט זיי נאָכגעבען זייער אַלע קאַפּריזען אַפֿילו וואָס דער פֿאָטער האָט זיי ניט געוואָלט געבען. זעהר יונג האָט גרישענקע אָפֿטמאָל פֿערפֿיהרט סקאַנדאַלען מיט פֿערשיעדענע פֿריילין, און עס פֿלעגט זיך שטענדיג אויסלאָזען צו געלד, אבי די סקאַנדאַלען זאָלען ניט אַרויס ווי בוימעל אויף וואַסער, און די מוטער האָט גרישענקען שטענדיג מיט געלד אויסגעלעזט און גרישענקע האָט זיך ווייטער אַזוי אויפֿגעפֿיהרט.

ניט איין מאָל ווען לעוו אסיפּאָוויטש פֿלעגט ביים טיש בעטראַכטען זיין פֿאַמיליע — די דריי לאַנגע שטעקענס, זיין פֿאַר דער צייט געעלטערטע פֿרוי אין דער דינער מיידלישער טאַליע און זיינע צוויי קראַנקע קינדער אין זייערע פּאַ אַצישע קאָסטיאָמען, פֿלעגט ער זיך טראַכטען:

— וואָס קערען זיי זיך אָן מיט מיר, ווער זענען זיי, זענען זיי דען מיינע, זענען זיי דען האָטש אַ האַלב אַזוי ווי איך האָב געוואָלט? און ער האָט געפֿיהלט ביי זיך אין האַרצען אַז זיי אַלע זענען איהם גאַנץ פֿרעמד. ניט אַזוי האָט ער געמיינט ווען ער האָט זיך געראַנגעלט מיט דעם פֿאַנאַטיזם, צוקריגט זיך אויף אייביג מיט די עלטערען און כּמעט מיט דער גאַנצער שטאָדט, זיך אָבגעריסען פֿון דער גאַנצער פֿאַמיליע, געגעט זיך מיט אַ פֿרוי, אומגליקליך געמאַכט אַ יודישע טאָכטער אַליין דערפֿאַר וואָס איהם האָט געצויגען צו דער ציוויליזאַציע, און לעוו אסיפּאָוויטש האָט זיך איצט בערעכענט אַז עס האָט ניט געלוינט די גאַנצע געשיכטע מיט די פֿיעל מלחמות און אַז עס וואָלט אפֿשר געוועזען גלייכער ער זאָל געוועזען פֿאָלגען זיינע עלטערן און בלייבען אַ רב.

לעוו אסיפּאָוויטשען פֿלעגט מאוס ווערען צו זיצען ביי זיך צו הויז, עס פֿלעגט איהם אַליין ציהען קיין לאַווראָווע צו זייניגע, צו זייער לעבען און אויספֿיהרונגען. מיט דער גרעסטער ליעבע פֿלעגט ער זיך אָפּט דערמאָנען אין זיינע קינדעריאָהרען, וועלכע ער האָט שטענדיג געהאַלטען פֿאַר אַ שענע גילדענע צייט.

זיין פֿרוי און זיינע קינדער האָט ער אויסגעהאַלטען אויפֿ'ן שענסטען און בעסטען אַרט ווי עס פּאַסט פֿאַר אַ גביר, זיי זענען אָבער איהם געוועזען אין גאַנצען פֿרעמד, זיין צייט האָט ער ניט געוואוסט וואו אַהין צו טהון, אין זיין הויז האָט ער זיך געפֿיהלט ווי אַ פֿרעמדער, ער האָט אַליין געזוכט מיט וואָס צושלאָגען די צייט, ער האָט אָנגעהויבען צו פֿערברייגען אין פֿרעמדע הייזער. וויסענדיג ווי ער איז ניט גליקליך מיט זיין פֿרוי האָבען זיינע בעקאַנטע דאַמען, ווי דער שטייגער איז, איהם מיטגעפֿיהלט, ער האָט אָבער אין קיין הויז ניט געפֿונען די בלויע אויגען אין וועלכע ער איז אַמאָל אין זיינע יונגילשע יאָהרען אין לאַוראָווע געוועזען פֿערליעבט. די פֿרעמדע הייזער זענען איהם גיך מאוס געוואָרען. צו וואָס ער לעבט, האָט ער זעלבסט ניט געוואוסט און כּדי צושלאָגען די צייט האָט ער זיך אָנגעהויבען אַריינלאָזען אין נייע געשעפֿטען און שטענדיג אין אַזוינע וואָס קיינעם איז ניט איינגעפֿאַלען נור איהם. צו די נייע געשעפֿטען פֿלעגט ער זיך אין אָנהויב איבערגעבען מיט פֿייער, מיט אַ ברען, קיין געלד און אַרבייט איז איהם ניט טהייער געוועזען, ווייל ער פֿלעגט גלויבען אַז מיט זיין נייע געשעפֿט אין וועלכען ער פֿלעגט זיך אַזוי הייס אָנכאַפּען וועט ער גליקליך מאַכען די וועלט, נאָר אויסלאָזען פֿלעגט זיך שטענדיג — אַ טייך. ער פֿלעגט ווערען אָבגעקיהלט, ווידער אַ צייט זיין אומעטוג, ניט וויסען וואָס צו טהון און פֿלעגט זיך זעלבסט אַזוי לאַנג פֿרעגען צו וואָס ער לעבט אויף דער וועלט, ביז ער פֿלעגט ווייטער קריגען אַ ניי געשעפֿט וואָס קיינעם וועט עס ניט איינפֿאַלען דאַן ווערט ער ווידער פֿרעהליך, אַרבייט און גלויבט אַז ער וועט גליקליך מאַכען די וועלט.

רייך איז ער שוין דאַן געוועזען גענוג, שוין אַ יאָהר צעהן אַז ער איז געקומען צו איין אייגענער גרויסער פֿאַבריק וואָס פֿלעגט פֿון פֿערשיעדענע מעטאַלען אויסאַרבייטען מאַשינען, קעסלען, בלעך, א. ד. ג. און לעוו אסיפּאָוויטש איז אין די לעצטע יאָהרען רייך געוואָרען. די פֿאַבריק איז ווייטער געגאַנגען ווי אַ זייגער און געטראָגען אויף אַלע קאַפּריזען פֿון זיין פֿרוי און קינדער און אויף צו דערלעגען געלד צו זיינע נייע געשעפֿטען וואָס קיינעם איז ניט איינגעפֿאַלען נור איהם. ער האָט געקויפֿט ביי איינעם איין ענגלענדער איין ערפֿינדונג ווי צו מאַכען אַ נייעס סאָרט בלעך וואָס זשאַווערט קיין מאָל ניט פֿון שנעע, רעגען און פֿון אַנדערע נאַסקייטען, און ער האָט אָנגעהויבען אויס אַרבייטען דעם נייעם סאָרט בלעך. זיינע קאָנקורענטען האָבען פֿאַרברייטערט צווישען אַלע סוחרים אַז זיין נייער בלעך זשאַווערט און נעצט גלייך מיט אַלע אַנדערע בלעכען, דאָ האָט זיך לעוו אסיפּאָוויטש מיט פֿייער אָנגעצונדען און געוואָלט דער וועלט דערווייזען אַז זיין בלעך איז ניט נור גוט אויף דעכער דעקען וועלכע קענען אייביג דינען, נאָר אַנשטאָט קופּערנע כּלים קען מען די זעלבע מאַכען פֿון זיין בלעך און זענען אַזוי שטאַרק און גוט ווי קופּער. ער האָט אָבגעדרוקט טויזענדער ביכליך אין פֿערשיעדענע שפּראַכען וועגען די גרויסע נוטצען פֿון זיין נייעם סאָרט בלעך, געפֿאָהרען אויף פֿערשיעדענע אויסשטעלונגען, בעקומען מעדאַליען פֿאַר זיין נייעם סאָרט סחורה, נאָר זיין נייער סאָרט בלעך האָט זיך פֿאָרט ניט אָנגענומען אין דער וועלט, ער האָט אָן דער געשיכטע דערלעגט עטליכע טויזענד רובל און זיך געקויפֿט אַ וועלט מיט שׂונאים צווישען פֿאַבריקאַנטען פֿון בלעך. גאָר ניט דאָס פֿערלאָרענע געלד, ניט די אַרבייט און די צייט האָט איהם באַנג געטהון, פֿערקעהרט ער איז פֿון דעם געשעפֿט צופֿריעדען געוועזען, דערווייל איז ער אַ לאַנגע צייט געוועזען פֿערנומען, פֿעראינטערעסירט, געראַשט, געקאָכט און געלעבט פֿרעהליך; עס איז פֿאַר איהם דערווייל ניט געשטאַנען די פֿראַגע צו וואָס ער לעבט אויף דער וועלט.

— פֿאַר וועמען זאָל איך קלויבען געלד, פֿלעגט ער אָפֿט טראַכטען — פֿאַר מיינע דריי שטעקענס? — פֿאַר מיינע וועלאָסיפּעדיסטען וועט איבערגענוג זיין צום לעבען די פֿאַבריק, עטליכע צעהנדלינגער טויזענד רובל וועט זיך אויך געפֿינען אין קאַסע — גענוג פֿאַר זיי.

נאָך די געשיכטע מיט דעם נייעם בלעך האָט ער זיך אָבגערוהט עטליכע חדשים, זיך ווייטער גענודעט און סקוטשאיעט, און דער צייט האָט ער זיך ווייטער ניט ווילענדיג געמוזט צוקוקען צו זיין פֿאַמיליע, צו די „דריי שטעקענס“, ווי ער פֿלעגט זיי רופֿען. און ער האָט דערזעהן ווי זיין גרישאַ, וועלכער האָט צו צוויי און צוואַנציג יאָהר אָנגעהויבען בעקומען אַ ליסענע אויף דעם קאָפּ, וויל שוין ניט וואהנען ביים טאַטען אין הויז.

— גענוג זיצען נעבען דער מאַמעס פֿאַרטוך, איך בין שוין ניט קיין קינד, פֿלעגט גרישאַ האָבען טענות צום טאַטען און האָט פֿערלאַנגט, ער זאָל איהם געבען צום ווייניגסטען פֿינף הונדערט רובל אַ חודש, ער וויל האָבען אַ בעזונדער וואָהנונג. קיין נדן פֿערלאַנגט ער ניט ווייל ער וועט קיין מאָל ניט חתונה האָבען, ער האָט שוין געגעבען זיין וואָרט אַז ער וועט זיך קיין מאָל ניט צושיידען מיט פֿריילין בורגאַטי, און אויב ער וויל איהם ניט געבען קיין פֿינף הונדערט רובל מאָנאַטליך פֿערלאַנגט ער דעם נדן וואָס ער רעכענט איהם געבען אַלס פֿאָטער.

(פֿאָרטזעצונג קומט)

עטליכע ווערטער איבער די זשאַרגאָן־ליטעראַטור.

פֿון א. שולמאַן.

געווידמעט מיינעם פֿערעהרטען פֿריינד, הערן קאָנסטאַנטין מאַרקאָוויץ חפ ץ.

אין נומער 7 פֿונ'ם „יוד“ קריטיזירט ה' ס י ר ק י ן דאָס נייע ווערק פֿון פּראָפֿעסאָר ל ע א ו ו י ע נ ע ר איבער די זשאַרגאָן־ליטעראַטור, און

איך מוז מודה זיין, אז די פּראָווירפּע וואָס ער מאַכט איהם, זענען גאַנ׳ץ גערעכט. איך האָב אויך גאַנ׳ץ דאָס נעמליכע געפיהלט ביים דורכלייענען פונ׳ם בוך. איך מיין אָבער, אז ניט דאָס אליין זענען די אייגענטליכע פעהלער פון איהם. ניט דאָס אָבהאָפּען אליין פון פיעל זאַכען אין איין אָטהעם, פונקט ווי ביי די עֲשֶׂרֶת בְּנֵי הָמָן, אָדער גאָר דאָס לויבען אָהן א צאָהל און אָהן א מאָס פאַר גאַנ׳ץ פּוסטע מַעֲשׂוֹת, — זיין הויפּטפעהלער איז אין מיינע אויגען דאָס, וואָס ער האָט אָנגעהויבען דאָרטען, וואו ער האָט אייגענטליך געדאַרפט אויסלאָזען. איך מיין, אנשטאָט צו שרייבען א געשיכטע פון דער עלטערער, האָט ער אונז געגעבען א געשיכטע פון דער נייער ליטעראַטור.

און דאָס איז דאָך גאָר פָּשׁוּט. דען ביי איטליכער זאַך מוז מען דאָך זעהן, פריהער צו פאַרזאָרגען דאָס וואָס איז זעהר נייטהיג, און ערשט דערנאָך קען מען שוין אָנהויבען טראַכטען אויך פון אַנדערע זאַכען. נון איז אָבער די געשיכטע פון דער נייער ליטעראַטור גאָר ניט אַזוי נייטהיג געווען. מיר בעזיצען נאָך אלע איהרע ווערק, און מיט גאַנ׳ץ ווייניג מיה און מיט אביסעלע געלד, קען דאָך איטליכער זיך פערשאַפען אלעס וואָס זיין אויג געלוסט. ווער רעדט פון אַזעלכע מייסטערווערק ווי די פון אונזער אַבראַמאָוויץ; אֲפִילוּ די איבריגע זענען דאָך אויך אומעטום דאָ און וואַלגערען זיך כִּמְעַט אין אלע גאַסען. ניט אַזוי אָבער זעהט עס אויס מיט דער אַלטער ליטעראַטור. אלע איהרע סְפָרִים זענען דאָך כמעט ווי פערשוואונדען, און מען געפינט זיי נור נאָך דאָ און דאָרט אין די גרויסע ביבליאָטהעקען, וואו זיי ליגען בעדעקט מיט שטויב און שפּינגעוועבס און וואו נור זעלטען קוקט זיי אָן א לעבעדיג אויג, און אפילו די עטליכע וואָס געהען ׳נאָך ארום אויפ׳ן מאַרק, קען דאָך אויך ניט איטליכער זיי דערלאַנגען, ׳דען ניט איטליכער איז אים שטאַנד צו צאָהלען אַזאַ מְקָח ווי מען פערלאַנגט פאַר זיי. אויך ניט איטליכער איז גאָר א בַּעֲלָן דעריוף. און דאָך ליגען אין דער דאָזיגער ליטעראַטור ווי פערשטיינערט, גאַנצע הונדערטער פון יאָהרען, וואָס אין זיי שפּיגלען זיך אָב אלע ערשיינונגען פונ׳ם אַמאָליגען לעבען פון אונזער פאָלק, מיט זיין ליידען און פריידען, מיט זיין האָפען און וואַרטען, מיט זיין ליעבע און מיט זיין האַס, און נאָך אַלעס אַנדערע וואָס מיר קענען דאָך אין קיין פאַל ניט אַרויסזעהן פון אונזער העברעאישער ליטעראַטור.

קיין מענש וועט דאָך מיך ניט חוֹשֵׁד זיין, אז איך וויל דערמיט חָלִילָה דערנידריגען אונזערע טהייערע העברעאישע ליטעראַטור. זי איז געוויס אונזערע אויגען אין קאָפּ און טהייער ווי דאָס לעבען. אָבער דעם אֱמֶת מוז מען זאָגען, זי איז נור פאַר געלערנטע אליין, ווי מען זאָגט נור א אַריסטאָקראַטישע ליטעראַטור, פאַר׳ן פאָלק אָבער, אָדער ווי עס הייסט אין די אַלטע זשאַרגאָן־ספרים: ״פאַר׳ן געמיינעם מאַן, דער ניט פיעל לערנען קאַן״ נוצט זי זעהר ווייניג. פאַר איהם איז נור דער זשאַרגאָן, און נור זיין ליטעראַטור אליין פערדינט צו הייסען א פאָלקס־ליטעראַטור, וואָס רעדט צו איהם אין זיין מוטערשפּראַך, פונ׳ם האַרצען גלייך צו די ליפּען.

און דאָך ווער ווייס די אַלטע ליטעראַטור און ווער קען זי? אֲפִילוּ פון אונזערע גרעסטע מַשְׂכִּילִים, ווער ווייסט פון זיי וואָס אין איהר טהוט זיך? ווייסט דען לְמָשָׁל איימיצער, אז אין איהר האָבען מיטגעאַרבייט די גרעסטע גאוֹנים און די גרעסטע געלערנטע מענער? אז אינ׳ם אָנהויב פונ׳ם 17־טען יאָהרהונדערט האָט דער בעריהמטער גָאוֹן ר׳ יצחק בר׳ שמשון (א איידאם פונ׳ם מהר״ל מפּראַג) איבערזעצט אין זשאַרגאָן די מְדָרְשִׁים צו דער תּוֹרָה, און נאָך פריהער, אים 16־טען יאָהרהונדערט, האָט א אַנדערער גָאוֹן און א גרויסגעלערנטער מאַן, ר׳ מרדכי סבא געשריבען א זשאַרגאָנישען פּירוּשׁ אויף מִשְׁלֵי אִיּוֹב? אז אויך דער וועלטבעריהמטער מְדַקְדֵּק ר׳ אליהו בחור, האָט חוץ דעם איבערזעצ׳ן פון תְּהִלִּים, אויך נאָך איבערגעזעצט פון איטאַליעניש, דעם ענגלישען ראָמאַן בָּבָא די אַנטאָנאַ, אָדער פָּשׁוּט — די בָּבָא־מַעֲשֶׂה. פיעלע וועלען געוויס לאַכען אז זיי וועלען הערען, אז דער מְחַבֵּר פונ׳ם תִּשְׁבִּי, מְתוּרְגְמָן, מְסוֹרֶת הַמְּסוֹרֶת און נאָך אַנדערע אַזעלכע ווערק, איז אויך געוועזען דער פאָטער פון דער בבא־מעשה, און פיליכט וועלען זי טאַקי אויך אביסיל רעכט האָבען דערביי, ׳דען אין דער געשטאַלט ווי עס זעהט אצונד אויס, נאָכדעם די ווילנער, סלאַוואוטער און נאָך אַנדערע דרוקער האָבען עס צורעכט געמאַכט נאָך זייער געשמאַק, פאַרדינט עס גאַנ׳ץ עהרליך צו דינען פאַר א צייכען פון אַלערליי נאַרישקייטען, ווי דער אויסדרוק: דערצעהלען בָּבָא מַעֲשֶׂה׳ס). אָבער ווי גאַנ׳ץ אַנדעריש האָט עס אויסגעזעהן א מאָל, באַלד נאָכדעם ווי עס איז אַרויס פון דער פעדער פונ׳ם פּראָפעסער, מיט זיינע שענע, ליעבליכע ריימען:

״מען שפּריכט ווי אין לאָמפּאַרטן,
וואַר גזעסין פאַר לַנגי צייטן,
איין הערצאָג פון הוֹכר אָרְטֶן,
זיין גלייכן וואַר ניט אין ווייטן.
הערצאָג גווידו היש מען דען צאַרטֶן,
איין שטאַרקר דעגין אין אַלי שטרייטֶן.
מיט גרוֹשר ערין טרוג ער די קְרוֹנה,
אין איינר שטאָט די היש אַנטָוֹנה.״..

ווייסט אויך צום ביישפּיל איימיצער, אז דער גרויסער לַמְדָן און בעריהמטער מאַטהעמאַטיקער, ר׳ יעקב קאָפּעלמאַן (דער מְחַבֵּר פונ׳ם סֵפֶר אֹהֶל־יַעֲקֹב און עוֹמֶק־הֲלָכָה) האָט סוֹף 16־טען יאָהרהונדערט איבערזעצט אין גראַמען דעם תַּרְגוּם פון די מְגִלּוֹת צוזאַמען מיט׳ן תַּרְגוּם שֵׁנִי, אויך דעם סֵפֶר מִשְׁלֵי שׁוּעָלִים? אָדער אז דער מְחַבֵּר פונ׳ם ערשטען יודישען קאַטאַלאָג, ר׳ שבתי ב״ס, וועלכער האָט געשריבען א וועגוויכעל (מס׳ דרך־ארץ) אויף זשאַרגאָן און איז אויך געוועזען איינער פון די ערשטע מיטאַרבייטער ביים גרויסען אַמשטערדאַמער תַּנַ״ךְ־איבערזעץ, חוץ דעם וואָס ער האָט אַרויסגעגעבען דאָס אַמאָליגע ווערטערבוך אויף זשאַרגאַן, בְּאֵר מֹשֶׁה, מיט א הַקְדָּמָה איבער די כְּלָלִים פון דִּקְדּוּק, וואָס איז אויך געשריבען אין זשאַרגאָן? אז ביי יענעם תנ״ך איבערזעצ׳ן האָט אויך שטאַרק מיטגעווירקט דער בעריהמטער גאון ר׳ מאיר שטערן, יאָ, ווער ווייסט וועלכע אוֹצָרוֹת בִּכְלָל עס געפינען זיך אין יענער אַלטער ליטעראַטור? אז חוץ אַלערליי איבערזעצען געפינען זיך אין איהר אויך אַלערליי אָריגינאַל ווערק, היסטאָרישע, געאָגראַפישע, מאַטהעמאַטישע, מעדיצינישע און נאָך אַנדערע אַזעלכע זאַכען, ערצעהלונגען, דראַמען, קאָמעדיען, העלדענגעדיכטע, צוזאַמען מיט אַלערליי ליעדער? אז דאָס ״שְׁמוּאֵל־בוך״ איז א אֱמֶת יודישעס ניבעלונגענליעד, וואָס פערדיענט דאָס גרעסטע לויב, און דאָס ״מַעֲשֶׂה־בוך״ א אֱמֶת׳ער אוֹצָר פון לעגענדען פון עכט יודישען גייסט, און נאָך אַזעלכע טייערע ווערק? ווער רעדט שוין גאָר פון די מוּסָר סְפָרִים, וואָס איז גאָר ניט אָבצושאַצען, וואָס זיי האָבען געטהון פאַר די זיטליכקייט פונ׳ם פאָלק. סְפָרִים ווי דער בראַנטשפּיגעל, לֵב טוֹב, שִׂמְחַת הַנֶּפֶשׁ, הֲקִירַת הַלֵּב, הַנְהָגַת הַחַיִּים, דְּרִישַׁת הַזָּהָב, אֱמוּנַת יִשְׂרָאֵל, מַרְגָּנִיתָא און נאָך פיעל אַנדערע אַזעלכע ספרים, און גאַנ׳ץ בעזאָנדערס דער סֵפֶר הַמִּדּוֹת, (וואָס איז געדרוקט געוואָרען נאָך אין יאָהר 1544 און איז געווידמעט א יודישער דאָקטאָרין מיט׳ן נאָמען מוראַדאַ). אָט אַזעלכע טייערע אוֹצָרוֹת ליגען פערבאָרגען אין יענער אַלטער ליטעראַטור, נון וואָלט עס דען ניט פיעל גלייכער געוועזען ליעבער איהר געשיכטע צו שרייבען, אלס די געשיכטע פון דער נייער זשאַרגאָן־ליטעראַטור? —

אָבער מיר מוזען ביי אַלעם דעם אָבגעבען דעם געהעריגען כָּבוֹד דעם פּראָפעסער און איהם לויבען בֶּאֱמֶת און דאַנקען פאַר זיין ווערק. דען חוץ דעם וואָס עס איז א וויסענשאַפטליכעס ווערק, האָט ער דאָך דערמיט אויך בעוויזען, ווי שטאַרק זיין ליעבע איז צו זיין פאָלק, אז ער האָט זיך גענומען נאָכצופאָרשען זיין שפּראַך און האָט זיך גאָר ניט דערמיט געשעמט. ניט ווי אונזערע מַשְׂכִּילִים פונ׳ם גייען ״מְהַלֵּךְ״, וואָס שרייבען העברעאיש האַלב וואָלכאַס האַלב טאַטירס, און וואָס חידוש׳ען זיך, ווי אַזוי מען קען זיך אַזוי דערנידריגען און שרייבען זשאַרגאָן. (ערשט נאָך ניט זעהר לאַנג האָט איינער פון זיי געשריבען, אז ער האָט קיין זאַך אין דער וועלט ניט אַזוי פיינד ווי זשאַרגאָן, געוויס א שִׂנְאַת חִנָּם). איך מיין אֲפִילוּ, אז מען שרייבט אַזאַ העברעאיש, האָט מען גאָר ניט קיין רעכט צו לאַכען פונ׳ם זשאַרגאָן. אָבער גענוג רעדען, דען וואָס העלפט דאָס טַעֲנה׳ען דאָרטען וואו עס הייסט: זיי האָבען אויגען און זעהען ניט, אויערן און הערען ניט?

Verlag „Achiasat". Verantwortlicher Red. M. Berkowicz. — Herausgeber u. Buchdrucker Josef Fischer Krakau.

בריעפקאסטען.

צו די יום טוב נומערן דארף דאס מאטעריאל צוגעשיקט ווערען מיט 3 וואָכען פֿריהער.

איבערזעצונגען נעהמען מיר ן נור אויסנאָהמסווייזע.

ה. שט. אייערע שירים זענען געשריבען מיט געפיהל, אָבער עס פֿעהלט אין גאַנצען די פֿאָרם.

עס קענען ניט געדרוקט ווערען: אַנ'אמת'ער חלום, על פי הדין, דער וואנדערער, מיין רבי'ס מעלות, פאדראטען, צוויי קראנק, די אסיפה, ר' שמעריל בעל המחשבות. ר' ישראל א בריעף פֿון פענח'ן צו טודרוס'ן, א עצה פֿון דעם רבי'ן, חנוכה געלד, א בריעף צו אונזערע בעלי מלאכות, די יאנעטינער שול, טרוזשינאווקע און איהרע העלדען, דער פוילישער ציוניסט, דער מזומן בענטשען, א וואָרט צום פֿאָלק, דער יודישער אינזשעניער, יוסעלע. בריעף פֿון פאסקעווילאווקע, דער אָרימער יונגעל, יודעלע.

פֿיר די הונגעריגע אין בעסאראביען.

חברת „אחיאסף" ווארשא 25 רו"כ; נ. קאַטץ ראהביין (עגיפטען) 2,50 פֿראַנק. מ. בערקאוויטש שטאט א טעלעגראַם צו דער התונה פֿון ה' שלמה מרקוס 1 קראָנע. ה' נטע דָוִדוִיץ 1 רו"כ.

!! נייעס !!

אפאראט פֿיר לייי־דענדע אויף מערידען אונד פוקלעס, וועל־כער היילט גרינדליך אָהנע אפעראציע. פרייז מיט איבער־זענדונג 2 רוב' 50 קאָפּ'.

D. Moszkowski, Warschau, Muranow 16.

פאבריק און סקלאד

פֿון פֿערשיעדענע היטע, צילינדערס און פֿערשיעדענע מיצען אויך אויסלענדישע. איין גרויסער אויסוואהל פֿון פֿערשיעדע־נע פֿאנטאזיע קינדער־מיצען.

אויך קען מען געבען פרעסען היטע און קליינע רעפעראציעס ווערען אין אויגענבליק אויסגעפיהרט.

בריעף־אדרעסע:

ELIASZ BROTSZEIN.
Warszawa 31 Nalewki, Nr. 31.

שענע פרעזענטען צו בר־מצוה און דרשה געשאַנק!

תפלין זעקלעך פֿון 50 ביז 75 קאפּ' טלית זעקלעך פֿון 1,25 ר' ביז 1,75 ר' טישטיכלעך צו דעקען חלה אויף שבת, יו"ט און פסח מיט 14 ריסונקעס פֿון 1,25 ר' ביז 2 ר' א שטוק. אלעס פֿון סאמעט פֿערשיעדענע פֿארבען זעהר פרעכטיגע ריסונקעס און שריפֿט. סוחרים בעקומען ראבאט! פֿאר דעם נאָמען און פֿאמיליע אויפֿדרוקען 30 קאפּ'.

אדרעס:

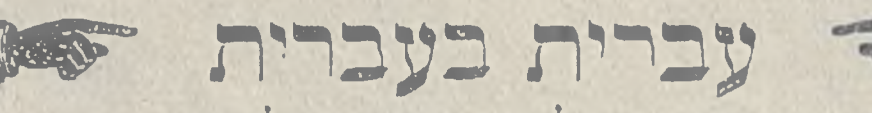
L. Mowszowitz, Warszawa, Dzika 38.

נור מיט עטליכע רובל

קען יעדער מענש ביי זיך אויפֿ'ן אָרט א גוטע פרנסה איינפֿיהרען. אַזוי ווי איך גיב צו ערקלערען דורך אַ בריעף געגען אַ 7 קאָפּ' מאַרקע

אדרעסירען:

Варшава, Найдичу До востребованія.

עברית בעברית

בביה"ס של הד"ר יוסף לוריא

העומד תחת השגחת

א. ליבושיצקי

נעשו תקונים ממשיים לראשית הזמן החדש, כי שלשה מורים חדשים יטיפו בו את הלמודים הכלליים מהיום והלאה, ומלבד רוסית וחשבון תוטף גם פולנית. אבל התקון העקרי שנעשה בביה"ס הוא, כי הלמודים העבריים, המוטפים ע"י א. ליבושיצקי, יוטפו דוקא בעברית והתלמידים מחויבים לדבר בעת הלמודים העברים רק עברית. מקוה אני כי ההורים העברים החפצים כי שפת-עבר תהיה לחיה בפי בניהם, לא יחמצו להכניסם אל בית הספר העברי הזה ולתת לו היכלת להיות לבית אולפנא לעם.

בביה"ס יש גם ביבליותיקה לתלמידים, המקבלים ספרי ילדים עבריים וזורנלים רוסיים למקרא חנם.

תלמידים חדשים, מבני שש ומעלה, מתקבלים בכל יום מן השעה התשיעית בבקר עד השלישית אחרי הצהרים. ביה"ס נמצא ברחוב נאוואליפיא נו' 15 דירה 7.

בברכת ציון
א. ליבושיצקי.

ПРОЧТИТЕ

Требуются агенты во всѣхъ мѣстностяхъ Россій для вновь открытой фабрики. Предметъ этотъ для распространенія весьма полезный и необходимъ каждому, а потому кудазбы агентъ не явился, то вездѣ окажетъ благодарные успѣхи. Каталогъ до 60 стр. различными новостями изъ-за границы съ весьма выгодными условіямн для агентовъ высылается только по полученіи 2-хъ 7-ми-копѣечне-марокъ съ подробнымъ адресомъ. **Адресовать: Въ контору фабрики И. С. Зимана, гор. Бѣлостокъ.**

רי בעוואוסטע אלס אלערבעסטע קאנדיטעריייא

ש. שפיגעלגלאסס

ווארשא נאלעווקי 10.

פֿערפֿערטיגט די בעסטע אלער האנד קאנדיטעריי ארבייט צו ביליגסטע פרייזען, אין האָפֿנונג דאָס מיינע געערטע קונדען ווערדען העכסט צו פֿרידען בלייבען זאָ פראָווינצער ווי היזיגע בעזוכער וועלכע בעקומען אין מיינע קאנדיטעריי ביז 21 צייטונגען אין פֿערשיעדענע שפראכען. פֿערבלייבע

אכטונגספֿאָל **ש. שפיגעלגלאסס.**

מעדבען־שולע

צוויי קלאסען נעבסט

פארבערייטונגס־קלאסע

ר. פערל, ווארשא,
טוואַרדא נו' 22.

דיא טהייערסטע אנדענקונג !!

דיא שענסטע צירונג פֿון הויז !!
דיא טהייערסטע אנדענקונג !!

א ריכטיגער פארטרעט איז דער שענסטער תכשיט אין יעדען הויז, ער הערמאגט איבז שטענדיג אן דיא וועלכע זענען טיעף איינגעבאקען איז אונזער הארצען, אן דיא לעבענדיגע און אן דיא טיידטע. דיא ווארשויער פארטרעטיסטען און חוראזניקעס האבען דעם כלל תמיד פֿאר דיא אויגען, ווען זייא בעקומען א בעשטעלונג צו מאבען א גרויסען בילד פֿון א קליינע פאטאגראפיע אונד פֿיללען אוים מייסטערהאפֿט זייער ארבייט. מיר ראטען דעריבער יעדערען ווער ס'וויל האבען א ווירקליכע אנדענקונג פון זיך אדער זיינע עלטערן ער זאל אונז ארייניקען לויט פאלגענדע ארדעסע דיא פאטאגראפֿיע פֿון דער געווינש־טער פערזאן אונד ער וועט בעקומען א פראכטפֿאללען בילד זעלטענער עהנליכקייט. דער מייסטערהאפטער בילד געפאסט אין א זעלטען שענעם פאס־פארטי קאסט נור 10 רו"כ. קען הערויס געשיקט ווערען געגען פאסט נאכנאהמע. — צוגלייך נעהמען מיר אן בעשטעלונגען אויף אייל בילדער, בילדער אויף גלאז, אויף זייד, ליינוואנד וויא אויך אללער האנד קונסט ארבייט צו זעהר מעסיגע פרייזען. אויף יעדע אנפראגע געבען מיר אויס־פיהרליכע אנטווארט. אדרעסס:

Masterskaja Warszawskich Portretistow, Warszawa.

P. S. עס ווערט קארעספאנדירט אין יעדער שפראכע.

דיא שענסטע ציערונג אין יעדער פאמיליע !!

דיא שענסטע ציערונג אין יעדער פאמיליע !!

סאָלידע אגענטען ווערען געפֿאדערט !!

ב"ה

דאס דער פראָזען אפציעס וועל פער אונטער מיינע
אלערפאָ ביטערט טראָטען אללע פערזאָנען אונד
אין פאַרטונגען פערלאָסליך דער איסט אונד
הסדער פראָמעסער וואָס איהן בעוואונדערט טראָגען
דארט פערבינדע איך מיט מיינער אונד וואַקאַלטאַט
ירושה ויגב פרדת חות תר"ט לפן הנ׳ ...
ספר